

Рівненський державний гуманітарний університет
Філологічний факультет
Кафедра української мови

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр
**ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ**

Виконала студентка VI курсу групи У-61
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
Бондарук Галина Василівна
Керівник – канд. пед. наук., доц.
Павлюк Наталя Петрівна
Рецензент – докт. пед. наук., доц.
Вітюк Валентина Володимирівна

Рівне – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	7
1.1. Розвиток української лінгвістичної термінології в історичному аспекті.....	7
1.2. Ознаки та види термінів	17
1.3. Термінологія як невід’ємний складник мовної особистості старшокласника.....	27
1.4. Поняття «термінологічна компетентність» в профільній школі.....	43
1.5. Психолого-педагогічні аспекти дослідження.....	55
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	66
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ.....	67
2.1. Аналіз нормативної бази із боку досліджуваної проблеми.....	67
2.2. Система вправ і завдань для формування термінологічної компетентності старшокласників.....	79
2.3. Перебіг і результати педагогічного експерименту.....	94
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ.....	105
ВИСНОВКИ	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	110
ДОДАТКИ.....	119

ВСТУП

У сучасному світі надзвичайно важливим є вміння працювати з інформацією. Оскільки, як казав Уїнстон Черчілль «хто володіє інформацією, володіє світом»[84]. Для того, щоб реалізувати це вміння потрібно не лише знати інформацію, а й уміти її передавати, зберігати, критично аналізувати, осмислювати, інтерпретувати та розкодовувати. Науковий текст як один із основних засобів передачі інформації містить у собі велику кількість термінів. Термінологія – це фундамент розуміння змісту наукового тексту. Знання термінів, їх майстерне використання в науковому тексті та мовленні сприяють успішній реалізації особистості в науковому середовищі. Найважливішу роль терміни відіграють у профільній школі, адже їх засвоєння є базою подальшого розуміння більш складних понять. Термінологічна компетентність – це важливою складовою мовної особистості старшокласника. Тому, ще одним завданням учителя словесника є формування термінологічної компетентності старшокласників, як невід’ємної складової майбутніх фахівців.

Лінгвістична термінологія реалізується в професійно орієнтованих текстах. Однак, початки лінгвістичної термінології здебільшого закладаються не у вищих закладах науки, а в школі. Можна сказати, що базові знання з філології учні отримують в старших класах, де наукові тексти містять значну кількість лінгвістичних термінів. Терміни мовознавства в профільній школі становлять фундамент, на якому вже у вищій школі будується ціла лінгвістична термінологічна система.

Таким чином, учитель-словесник повинен звернути особливу увагу на вивчення термінів у профільній школі. Тут варто з’ясувати, які методи, способи, прийоми навчання слід використовувати на уроках української мови, які слова для мотивації учнів слід підібрати, що є основним у вивченні термінів. Адже, правильно підібрана методика сприяє якісному та ефективному засвоєнню лінгвістичної термінології учнями, які в майбутньому зможуть більш легко та впевнено крокувати до здобуття філологічної освіти та успішної реалізації у цій сфері. Отже, все вищесказане зумовлює **актуальність нашого дослідження.**

Проблема визначення та характеристики поняття «термінологічна компетентність» цікавить багатьох українських науковців. Зокрема, Г. Крохмальна [40] здійснила пошуки дефініції поняття «термін», розглянула його природу та мовні функції, проаналізувала поняття «термінологічна компетентність», навела до нього суміжні, зазначила основні чинники формування термінологічної компетентності та дослідила сучасний стан її сформованості студентів. І. Власюк [12, 13] визначив зміст поняття «професійно-термінологічної компетентності», виділив її структурні елементи Г. Ракшанова [68], В. Авраменко [1], В. Коваль [34], Г. Бондаренко [10], Т. Денищич [22] розглянули подане поняття, визначили його суть, характеристики; дослідили особливості формування термінологічної компетентності в студентів різних спеціальностей. Важливою є праця І. Гуменюк [20], у якій дослідниця не лише з'ясувала, що таке термінологічна культура, а й подала поради та приклади вправ для її формування.

Окрім цього важливою є праця Р. Стацюк [76], у якій науковець дослідив поняття «термін», навів його ознаки, порівняв із «поняттям» та навчальний посібник «Термінологія» [78], які допомогли усвідомити природу термінологічної компетентності.

В умовах стрімкого науково-технічного прогресу, інформатизації суспільства та неограниченого розвитку інформаційних технологій, впливає необхідність виділення термінологічної компетентності як невід'ємної складової сучасної особистості старшокласника та формування її в профільній школі.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні засади формування термінологічної компетентності старшокласників та розробити методологічну базу для формування термінологічної компетентності старшокласників на уроках української мови в профільній школі.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

1. Проаналізувати розвиток української лінгвістичної термінології в історичному аспекті.
2. Ознайомитись із ознаками та видами термінів.

3. Розглянути термінологію як невід’ємний складник мовної особистості старшокласника.

4. Дослідити поняття «термінологічна компетентність» в профільній школі.

5. Простежити психологічні аспекти формування термінологічної компетентності старшокласників, а саме: вікові та індивідуальні особливості старшокласників.

6. Розглянути особливості соціалізації старшокласників в навчальній діяльності.

7. Розробити систему вправ і завдань для формування термінологічної компетентності старшокласників.

8. Описати та проаналізувати перебіг і результати педагогічного експерименту.

Об’єкт дослідження – процес навчання української мови здобувачів ЗЗСО.

Предмет дослідження – формування термінологічної компетентності старшокласників на уроках української мови в профільній школі.

Упродовж розв’язання поставлених завдань, ми використовували такі **методи**:

теоретичні: вивчення та усвідомлення мовознавчої, психолого-педагогічної і навчально-методичної літератури з досліджуваних питань, ідеалізація основних термінів та понять, індукція, аналіз нормативної бази щодо досліджуваної проблеми;

емпіричні: спостереження й аналіз наукових праць, бесіди з учителями й учнями, аналіз творчих, усних та письмових відповідей учнів, розробка системи вправ і завдань для формування термінологічної компетентності старшокласників.

Теоретичне значення роботи полягає в упорядкуванні та аналізі актуальних проблем, які стосуються формування термінологічної компетентності старшокласників на уроках української мови в профільній школі.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати теоретичної та методологічної бази можуть бути використані на уроках української мови в профільній школі задля формування термінологічної компетентності старшокласників як основи майбутньої компетентності філолога.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні поняття «термінологічна компетентність» в профільній школі та в формуванні цієї компетентності саме у школярів як майбутніх філологів.

Структура дослідження: робота складається зі вступу, двох розділів із висновками до кожного з них, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 99 сторінок. Список літератури нараховує 88 джерел.

Апробація роботи. Обговорення окремих розділів та роботи в цілому здійснювалось 16 травня 2024 року на засіданні секції «Мовна особистість в освітньому просторі: лінгводидактичний та аксіологічний аспекти» під час якої було вдало здійснено апробацію положень наукового дослідження та рекомендовано публікацію статті «Визначення поняття «термінологічна компетентність» у контексті профільного навчання» у збірнику матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики» (м. Рівне, Національний університет водного господарства та природокористування, 15 травня 2024 року).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Розвиток української лінгвістичної термінології в історичному аспекті

Терміни відіграють значну роль у розумінні, сприйнятті та усвідомленні навчально-наукового дискурсу. Вони не лише дають визначення поняттю, а й забезпечують розвиток світогляду з думки науковості та передбачають подальше його формування. Як і будь-яка наука, лінгвістика має свою специфічну систему термінів.

У спектрі актуальних проблем сучасної лінгвістики наявні аспекти вивчення терміносистем: дослідження засад їх становлення, зміни розвитку, властивостей структурно-семантичного і діяльнісного покращення, обґрунтування чіткості системних дій у різних малих системах, відповідності рідних та іншомовних терміноелементів та терміносистем, поліпшення системи методів нормування термінів. Сучасне термінознавство формується на межі історії мови, лексикології, лексикографії, ономасіології, семасіології та когнітології. Протягом 70-90-х рр. XX ст. в лінгвістиці утворені теоретичні підвалини аргументування процесів транстермінологізації (термінологізації та детермінологізації), спеціалізації значень загальноновживаних слів, співвідношення процесів буденно-побутового й науково-теоретичного мовомислення у сфері термінотворення [57].

Українське термінознавство є вагомою галуззю мовознавства, становлення якого має зв'язок із загальним розвитком лінгвістики і викладацькою практикою в Україні. Зацікавленість системою термінів та її складовими з'явилася під кінець XIX ст., а усталилася в 20-30-х рр. XX ст. Відповідно з цього часу термінознавство сформувалося як напрям мовознавства, а також утворився основний зміст лінгвістичної термінології [85].

Лінгвістична термінологія, на думку Т. Панько, – це складна система лексичних зв'язків, яка «вироблялася поступово з пізнанням фонетичної й граматичної структури мови» [57, с. 49].

Лінгвістичний термін – «це реалізація механізмів розпізнавання в певній галузі знань або діяльності, вираження структур спеціальних знань» [33, с. 1].

Граматика є фундаментальними осередками дослідження лінгвістичної термінології. Сюди відносимо граматики, що є джерелами історії літературної мови (М. Смотрицький, Я. Головацький, Лаврентій Зизаній, О. Патрицький, С. Смаль-Стоцький, П. Куліш, О. Потебня, А. Кримський, Є. Тимченко та ін.), давні наукові праці (І. Огієнко, М. Возняк, О. Горбач та ін.), сучасні посібники, монографії, підручники (І. Кучеренко, М. Жовтобрюх, В. Німчук, І. Вихованець, А. Загнітко, М. Плющ, А. Висоцький та ін.) [85].

Праці із історії мови насамперед зосереджені на формуванні, становленні та розвитку термінології граматики (В. Німчук, Г. Мацюк, Т. Баймут), словотворення (І. Ковалик, М. Плющ, Н. Клименко), морфології (І. Ярошевич) та загалом мовознавства (І. Казамирова, В. Німчук, В. Захарчин) [85].

Етапи розвитку лінгвістичної термінології зіставляють з періодами формування мовознавства, лінгводидактики та становлення професійного словника.

I. Початковий адаптаційно-поняттєвий етап: кінець XIV – початок XVII ст.. У Львові, Вільні стають опублікованими граматики М. Смотрицького, Лаврентія Зизанія, І. Ужевича, які встановили класифікацію частин мови. Праці розраховані для навчання допомогли становленню основ формування граматичної думки в Україні. Граматисти запропонували багато пригожих та нових автентичних термінів в морфологічній галузі заразом закріпили власне усвідомлення головних різновидів граматик чим зумовили перетворення знань граматистів античності старослов'янською мовою [52, с. 15-19, 58, 144-145; 262].

II. Емпіричний етап розвитку сучасної мовознавчої термінології: XIX ст. Вагому функцію відіграли граматики І. Вагилевича, О. Павловського, Т. Глинського, видрукувані на Сході України та Я. Головацького, О. Партицького, М. Лучкая, Г. Шашкевича, С. Смаль-Стоцького, В. Коцовського, І. Огоновського – на Заході України в систематизації правил із фонетики та граматики нової української літературної мови [25, с. 113]. Ствердним щодо термінології цих

праць є нахил до побудови системи термінів, відступ від узвичаєної церковнослов'янської термінології, запозичення з інших мов, формування національної свідомості, поширення культури України в Західній Європі, розшукування термінів, автентичних, а не узвичаєних старослов'янських, які є оптимальними для системи національної мови, підходять для спрощення навчальної діяльності [42, с. 185, 257].

III. Емпірико-теоретичний етап передбачає впорядкування, розвиток та систематизацію лінгвістичної термінології ХХ – початок ХХІ ст. [85].

В історії розвитку лінгвістичної термінології цей проміжок має кілька під етапів.

1. Початок – 20-ті роки ХХ ст. У цей період наявна «традиція національного термінотворення», підвищена увага до напряму пуризму на фоні активної діяльності термінологів, яка була зумовлена суспільно-політичними перемінами та встановленням нових засад в галузі освіти й культури. Важливу роль відіграли НТШ, спілка наукового видання «Записки Наукове товариство імені Шевченка», у працях якого І. Огієнко, І. Франко, Є. Тимченко, С. Смаль-Стоцький, І. Верхратський, М. Возняк обговорювали проблеми теоретичного та практичного змісту граматичної будови мови та термінотворення. До того ж, через свободне використання української мови покращився розвиток словника, освітнє положення соціуму та з'явилась потреба в оптимальних поняттях для організації освітнього процесу.

2. 30-ті – початок 50-х рр. ХХ ст. Протягом цього періоду спостерігалось: збільшення вмотивованого впливу російської мови на українську задля управління процесами термінотворення, терміновживання та перемін в засадах систематизації понять; формування понять із національним ґрунтом, проукраїнські напрямки на Заході України; вплив на введення та становлення нових термінів шляхом обміну науково-теоретичних знань закордонних та вітчизняних лінгвістів; розроблення академічних робіт за редагування Л. Булаховського.

3. Кінець 50-х – початок 60-х рр. ХХ ст. Поновлення наукових джерел термінологічної праці через вплив постанов IV Міжнародного з'їзду славістів

(1958 р.), формування Міжнародної комісії з лінгвістичної термінології; збільшення сторін розвитку лінгвістики, поширення наукових обговорень; за допомогою оприлюднення праці Є. Кротевича і Н. Родзевич «Словник лінгвістичних термінів» (1957 р.) посилилась увага до класифікації та систематизації лінгвістичної термінології; лінгвістична термінологія почала досліджуватись у монографічних працях; формування класифікаційних робіт для закладів вищої освіти [85].

4. 60 – 70-ті рр. XX ст. Створення теоретичних основ українського мовознавства з допомогою добутоків закордонної лінгвістики; виділення словотвору в самостійну лінгвістичну дисципліну; впровадження навчального курсу «Сучасна українська мова» за ред. І. Білодіда, у якому вміщено всі рівні системи мови; розроблення та опублікування характеристики слів різних частин мови (А. Грищенко, І. Чапля, А. Колодяжний, І. Матвіяс та ін.); формування ідеї вивчення мови зі структурно-математичного погляду; поновлення наукового видання «Мовознавство» [85];

5. 80-ті рр. XX ст. Збільшення апарату лінгвістичних понять внаслідок прогресу нових напрямів та вжитку визначень із споріднених наук, що слугувало збільшенню термінів-інтернаціоналізмів; опублікування словника «Слов'янська лінгвістична термінологія»; друкуються праці з термінології українських науковців; відбиток російської граматики на українській; ґрунтовне опрацювання поділу слів на частини мови (І. Вихованець, Л. Мацько, Г. Щербатюк, К. Городенська, Г. Гнатюк, Г. Арполенко); розроблення нового «Словника лінгвістичних термінів» (1985 р.) Д. Ганича, І. Олійника [85].

6. 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст. У всіх галузях життя спостерігається національне піднесення, зацікавленість до національного ґрунту в термінотворенні; інтеграція мовознавства з різними дисциплінами та технологіями гуманітарного та інформаційного змісту впродовж власного розвитку; розроблення та друк сучасних словників, які пов'язані з перекладом термінів або відповідають певними гуманітарними дисциплінами; розроблення підручників для вищої школи на інноваційних теоретичних принципах національної граматичної школи (В. Русанівський, М. Плющ, О. Безпояско,

О. Пономарів, К. Городенська, А. Грищенко, І. Ющук та ін.); розроблення досліджень з питань утворення, утвердження і прогресу української термінології в певних галузях фахової діяльності суспільства (філія термінології очолена Л. Симоненко); далі веде розпочате напрям «історичне термінознавство» (Г. Мацюк, Т. Панько); проведення конференцій термінологічної тематики та друк праці «Українська термінологія і сучасність»; опублікування довідника «Українська мова» і термінологічних мовознавчих словників; поглиблення теорій мовознавства, їх опис у монографіях (А. Загнітко, І. Вихованець, А. Висоцький) [85].

Кожен з вищезгаданих етапів має власні методи дослідження лінгвістичної термінології.

Перший етап віддає перевагу лінгводидактичним способам представлення мовознавчої термінології, іншими словами використання мовознавчих понять як знаряддя зображення граматичної системи, показ виявлених та виділених граматистами національних мовних рис. Наприклад, В. Німчук у своїх працях з історії лінгвістики, історичної лексикографії й лексикології показав зразок використання методу лексикографічної фіксації лінгвістичних термінів без нагальної потреби. На початковому адаптаційно-поняттєвому етапі наукові роботи базувалися на класичних поглядах щодо вивчення частин мови, використовувалися способи кодифікації та зображення процесів мови, які з часом і з прогресом знань із граматики та граматичного аналізу, з поглибленим розумінням природи зображуваних процесів удосконалилися та отримали яскраві національні риси.

Другий етап має ті ж самі ж самі граматики, наукові праці про мову та її процеси, які передбачають систематизацію в галузі мовознавства.

Третій етап має особливе значення в розвитку лінгвістичної термінології, бо саме у XX – на початку XXI століття лінгвістичні терміни стали знаряддям практичного застосування у формуванні поняттєвого апарату науки на національно-мовному ґрунті. І. Огієнко заявив, що трудностю цього періоду є абстрактність вивчення мови та її системи: «Коли терміни лікарські або ботанічні, ми сливе ще цілком маємо в народі, – їх треба нам пильніше

пошукати, – то граматичної термінології, через абстрактність самої науки, у народі не маємо. [...] Виходить, що автор граматики повинен сам витворити граматичні терміни» [54, с. 98]. Тому, у ХХ ст. спостерігається накопичення термінів мовознавчого апарату в наукових працях, граматиках НТШ й УНТ[85].

Отже, третій етап є особливий ще тим, що вже на початку 20-х рр. ХХ ст. термінологи висуюють низку вагомих теоретичних питань:

1) взаємодія між науковою мовою та національною, наявність шансу організації процесу створення та впровадження таких термінологічних понять, які значно не відрізняються від їх розуміння широкою громадськістю (не лише Буковина та Галичина, а й на Сході України), взаємодія між загальноживаною та абстрактною лексикою;

2) взаємозв'язок термінології інших мов з освітніми необхідностями, етичними відносинами до читачів, колег;

3) випрацювання теорії терміна, утвердження традиції взаєморівного використання запозичених та власних термінів, котрі «з незначними змінами стали надбанням української граматичної науки»;

4) уміння характеризувати стан засилля в українській лінгвістичній термінології від російських та церковнослов'янських відповідників;

5) розроблення принципів термінотворення: всі терміни мають утворюватись із кореня, який представлений в українській мові; будова терміна повинна підпорядковуватися правилам морфології та фонетики української мови; термін повинен карбувати лише одне усвідомлене поняття, не викликаючи непотрібних асоціацій;

6) представлення ідей щодо правопису термінів;

7) побудова настанов щодо упорядкування словників термінів;

8) розроблення малообсяжних словників граматичної термінології (І. Огієнко, Г. Колоскевич) [85].

На початку ХХ ст. політичні та суспільні умови, розвиток освітньої діяльності зумовили прогрес наукової мови, розширення її термінологічного апарату, упорядкування викладачів-філологів в фаховій галузі, навчальній та дидактичній літературі.

Таким чином, вивчення української лінгвістичної термінології здійснювалось несистематично. Упродовж XIV – початку XXI ст., коли формувалась лінгвістична термінологія було створено три підсумкових праці з історії граматичної термінології та здійснено її огляд у підручнику «Українське термінознавство». Проте, саме в XX ст. науковці мовознавчої парадигми заклали фундамент методології термінознавства [85].

Важливим чинником розвитку української лінгвістичної термінології в історичному аспекті, якого не можна оминати є зумисне зближення української мови з російською. Тому, вважаємо за необхідне розглянути наслідки зближення мов у контексті лінгвістичної термінології.

Сучасна українська термінологія більшою мірою відповідає тій, яка вміщена в нинішніх наукових словниках. Зросійщеність значної кількості термінів лінгвісти пояснюють діяльністю Інституту мовознавства, який видавав термінологічні бюлетні впродовж 1934-1935 років, які замінили російськими зразками, оскільки вони унеможливлювали вживання 14500 українських термінів.

На початку 90-х років XX ст. всі були впевнені в потребі відродження української мови задля утвердження державності тому, що внаслідок російськомовного панування протягом багатьох століть, українська мова втратила розмаїття сфер уживання, обмежившись піснями та побутом. Питаннями термінології в 1992-1994 роках займалася «Державна програма розвитку української мови», пізніше ідея відродження згасла, залишивши чинними російськомовні, або українсько-російські стандарти [70].

Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. № 998 про «Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови» заявляє: «Нині мовна ситуація в Україні характеризується низкою негативних явищ і тенденцій. Українська мова як державна ще не дістала належного застосування в галузях права, освіти, культури, науки, інформатики, військової справи, судочинства тощо» тому діяльність Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ), яка ґрунтується на

національних ідей відновлення української термінології є актуальною і сьогодні [70].

Отже, розглянемо окремі положення бюлетенів Інституту мовознавства задля глибшого усвідомлення процесів формування української термінології.

У журналі «Мовознавство» №2 за 1934 рік опубліковано таке твердження: «Націоналістичне шкідництво і перекручення в галузі українського мовознавства виявилось в усіх ділянках мови – в термінології, синтаксисі, правописі тощо» [83]. З цього можна зробити висновок, що велася наукова війна за словоформи між прихильниками національного ґрунту та представниками російського зразка [70].

До прикладу, можна подати вимоги Інституту мовознавства до слова (1-4) та до мови (5-8):

1. За відповідники на *-подібний* до російських прикметників зі складниками *-образный, -видный* і проти *-уватий, -астий, -истий*.

2. За прикметники іншомовного характеру з суфіксами *-аль, -оз* і проти їх відкидання.

3. За іменники на *-альник* і проти іменників на *-івник, -ик*.

4. За «творення прикметникових форм типу дієприкметників активних» (*існу`ючий, пану`ючий, меншовику`ючий*).

5. За конструкцію з родовим присвійним (*лист вчителя*) і проти конструкції з присвійним прикметником (*вчителевий лист*).

6. За ступенювання прикметників за типом *більш глибокий, найбільш глибокий* і проти ступенювання лише за типом *глибший, найглибший*.

7. За природні конструкції з «*по*» (*розподіл по групах*) і проти конструкцій з орудним відмінком (*розподіл групами*).

8. Проти вживання сполучника «*та*» в невластивих йому функціях (*туди та сюди; входити та виходити*) [82].

Фрагменти поданих зразкових словоформ із бюлетенів Інституту мовознавства:

1. Дієприкметникові форми на *-аючий, -иючий, -яючий*. Наприклад: *дотліваючий, підкоряючий, миючий*. Такі форми невластиві українській мові, вони запозичені з російської;

2. Віддієслівні іменники, які пояснюють виконавця процесу на *-щик, -чик*. До прикладу, *підвожчик, вертольотчик, поставщик, паяльщик*. Від таких іменників насамперед постраждала виробничо-технічна термінологія;

3. Іншомовні слова на *-альний*, яких в сучасній українській мові нараховується 280 слів. Це такі слова, як *гімназiальний, премiальний, регіональний, гормональний, емоціональний* тощо;

4. Прикметники на *-очний* (*розливочний, арочний, заявочний, оціночний*);

5. Віддієслівні іменники на *-ування, -овання* (*всмоктування, струшування, риштування*). Зрозуміло, що в бюлетнях надано перевагу українському іменникові недоконаного виду, оскільки творці вимог могли вибрати лише одні із двох іменників на *-ння* (або той, що позначає дію, або той, що подію) задля відповідності російському віддієслівному іменнику на *-ение*, який не здатен відтворити доконаний та недоконаний вид. Внаслідок таких дій словниковий фонд наполовину пустий, оскільки наявно лише 4500 віддієслівних іменників на *-ння* недоконаного виду та наполовину менше доконаного виду. На жаль, прогалини у словниках ще й досі ніхто не заповнив;

6. Відкидання українських термінів-синонімів. Наприклад: *амплітуда/розмах; біфіляр/двонитник; вакуум/порожня; вібраційний/коливний; вода кип'яча/окріп; вуалювання/затуманювання; дисперсія/світло розсів*.

7. Калькування російських термінів (166 слів), нехтування українськими. Наприклад, (калька/укр.): *вага двоплеча/терези двораменні; взаємодіючий/взаємочинний; повітря рідке/повітря течне; діяти/чинити; заряд справжній/насага дійсна; дзеркало опукле/люстро вигнуте; зображення неясне/образ затуманений* тощо.

8. Зміна роду іменника в термінах на російський зразок. Змінений рід/оригінал: *аналіз масовий/аналіза масова; атмоліз/атмоліза; гістезис/гістеза, запізнення*.

9. Застосування складних прикметників на *-подібний* замість прикметників на *-уватий, -частий, -овий*. Наприклад: *вилкоподібний/розвилкуватий; газоподібний/газовий; зіркоподібний/зірчастий* [70].

Отож, аналіз вимог Інституту мовознавства 1933-1935 років доводять, що:

1. Насправді було створено принципи перетворення українського мовного стилю та словоформ на російські відповідники.

2. Бюлетні Інституту мовознавства є основою принципів виправлення.

3. У великих академічних словниках вміщено не всі виправлення з бюлетенів, наймовірніше через усвідомленість недолугості змін укладачами словників.

4. Велика кількість термінів російськомовного зразка міститься у великих академічних словниках.

5. На жаль, російськомовні риси спостерігаються у мовленні широкого загалу та навіть філологів [70].

Аналізуючи розвиток української лінгвістичної термінології в історичному аспекті, ми простежили основні етапи формування лінгвістичної термінології: початковий адаптаційно-поняттєвий; емпіричний; емпірико-теоретичний. З'ясували особливості та методи дослідження кожного з етапів, розглянули термінологів та їхні праці, які були створені на певному етапі. Серед них варто виділити граматика М. Смотрицького, Лаврентія Зизанія, О. Патрицького, С. Смаль-Стоцького, потужну роботу Наукового товариства імені Шевченка та таких діячів як І. Огієнко, І. Франко, Є. Тимченко, «Словник лінгвістичних термінів» Є. Кротевича та Н. Родзевича (1957 р.) та Д. Ганича, І. Олійника (1985 р.). До того ж, ми не могли оминати тему зросійщення лінгвістичної термінології, де описали вимоги до різних словоформ і розглянули наслідки такого процесу.

Таким чином, можна зробити висновок. Лінгвістична термінологія почала розвиватися в XIV ст. на основі граматик різних науковців та дослідників. Процес формування мовознавчої науки відповідав процесу розвитку лінгвістичної термінології. Негативного впливу лінгвістична термінологія

зазнала від зросійщення, що спричинило зникнення із вжитку термінів із національними автентичними рисами. Тому, завданням сучасної лінгвістичної термінології є відродження та вдосконалення українських термінів.

1. 2. Ознаки та види термінів

Питання термінології як науки, яка досліджує особливу лексику з міркувань її генезису, утворення, конфігурації, класифікації, систематизування, діяльності та застосування, займають передове місце в мовознавстві, що зумовлено винятковим значенням термінології у сучасній науковій парадигмі. Б. Головін тлумачить термінологію як співвіднесену з певною областю знань сукупність термінів, які мають між собою зв'язки на поняттєвому, лексичному, семантичному, морфологічному та граматичному рівнях [76].

Засадничі підходи дослідження термінології та терміна в нашій мовознавчій науці ґрунтуються на розвідці таких лінгвістів як В. Даниленко, В. Лейчик, Т. Кияк, Г. Винокур, О. Реформатський, Д. Лотт. На погляд зазначених лінгвістів, термін – це головний елемент термінології, що є компонентом будь-якої терміносистеми. Отже, задля всебічного окреслення лінгвістичної термінології необхідно визначити місце терміна в сучасній лінгвістиці, охарактеризувати його головні ознаки та види [76].

Поняття «термін» походить від латинського слова «terminus», яке має значення «межа, закінчення, кінець». У середні віки слово термін отримало смисл «позначення, визначення», а у французькій давній мові «terme» означало «слово» із якого й походить сучасний зміст поняття «термін», за міркуваннями В. фон Вартбурга, Е. Літре, П. Робера, О. Блоха [76].

За дослідженнями мовознавчих праць, у яких розглянуто проблеми термінології, з'ясовано, що без огляду на семантичну очевидність цього поняття існують різні визначення терміна [76].

За «Тлумачним словником української мови» поняття *термін* має такі визначення: «1. Слово або словосполучення, що означав чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. 2. Будь-яке слово, будь-який вислів // Слово або вислів, що

вживається в тому чи іншому середовищі, на певній території, людьми певного фаху» [74, с. 88].

О. Пономарів подає таке визначення поняття: «Термін – це одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам» [60, с. 91].

На думку І. Квітко, терміном називається слово або сукупність слів, які відповідають певній сфері пізнання та встановлюють зв'язок з іншими словоформами і формують разом із ними, у кожному індивідуальному випадку, у певних часових межах закриту парадигму, яка виявляється високою однозначністю, інформативністю, точністю та емоційною нейтральністю [32, с. 21].

Цікавим тлумаченням є визначення Д. Лотте, який розглядає термін як лексичну одиницю, що направлена на особливу мету й карбує поняття конкретної спеціальної сфери знань загальних, абстрактних, визначених значень [76].

Науковець звертає увагу на такі вагомні питання:

1) терміни містять усі ознаки слів семантичного та формального характеру живої мови.;

2) функціонування термінів в лексиці мови для спеціальних цілей, а не для загальних;

3) застосування термінів як засобів позначення особливих загальних понять у лексичному складі мови для спеціальної мети є наслідком обробки інформації в різних спеціальних галузях знань та діяльності;

4) терміни – це частина терміносистеми, яка моделює теорію, котрою висвітлюють спеціальні галузі - об'єкти мови спеціального призначення[76].

На відміну від Д. Лотте, О. Винокур вивчає терміни як слова з спеціальною роллю – номінацією, а не як спеціальні слова. Науковець вважає, що процес називання – це спеціальна функція, коли слово виступає як термін. О. Реформатський поділяє цю думку та тлумачить термін як мовний знак,

головна роль якого – відображати в розумі людини найглибше поняття про об'єкт особливої сфери знань у різноманітті його якостей та характеристик [76].

Інша спільнота науковців для тлумачення терміна визначає його взаємозв'язок із науковим поняттям, що подекуди має назву «спеціальний об'єкт», «спеціальне поняття». Щодо цього погляду, Я. Клімовицький та В. Сифоров вказують, що термін – це слово, знак якого взаємопов'язаний з певним поняттям у парадигмі понять цієї сфери науки. Лише взаємозв'язок з науковим поняттям, на думку Т. Кияк, є основною ознакою, яка розмежовує термін від загальновживаних слів. За Т. Кияк, терміни карбують ґрунтовні наукові поняття на протигагу загальновживаних слів, котрі позначають банальні, буденні поняття [76].

Також наявні визначення, які пов'язують термін із мовою науки. До прикладу, В. Даниленко визначає терміни як особливе поняття, яке формується в певних галузях науково-практичної діяльності, а не в застосуванні. Щодо термінології, то вона з цього погляду досліджується в рамках певної системи, тобто в лексичному складі наукової мови, до якої вона належить [76].

Раніше мовознавці вивчали термін як сталий складник галузі фіксації, а не як динамічний, чинний у живій мові та піддатливий до трансформацій елемент. Тому, внаслідок такого підходу термінам зараховувалися такі риси та якості, яких у них не було [76].

Термінолог Д. Лотте вивчав «ідеальний» лінгвістичний термін у формі іменника, який чітко висвітлює науково-технічне поняття. На його думку, термін на протигагу звичайної лексеми, постійно передає винятково фіксоване поняття і повинен бути коротким без жодної багатозначності, омонімії та синонімії. Ця думка є неоднозначною через те, що термін є одиницею мови, він виконує її закони, трансформується та адаптується відповідно умов та цілей його використання щодо мовних законів. Вдалим є твердження В. Даниленка в цьому питанні, який вважає, що кожен термін має досліджуватися, маючи на увазі не тільки вплив мовної та понятійної парадигми на нього, а й автора, який цілеспрямовано навіює власне «начало» в значенні терміна [76].

Лише на початку 1970-х років мовознавці почали вивчати дійсний термін, який є насправді, а не «ідеальний» або «зразковий». Досить велика кількість лінгвістів у ці роки засумнівались у «вимогах до терміна» Д. Лотта. Тепер увага зосереджується на тому, що термін – це слово з спеціальною метою, а не спеціальна лексична одиниця. Таку теорію випрацював Г. Винокур, який зауважив, що кожне слово може бути терміном, а «терміни – це не особливі слова, а лише слова в особливій функції» [76].

Отже, проаналізувавши визначення поняття «термін», можна виділи основні його ознаки:

1. «Термін точний та однозначний». О. Реформатський заявляє, що терміносистема є «термінологічним полем» для терміна, де він є однозначним та точним. Залишивши границі цього поля, термін позбувається своїх рис (він або переходить до іншої термінології, або детермінологізується) [76].

На думку сучасної лінгвістики основним знаряддям досягнення чіткості фахового спілкування є ознака точності терміна. Зразкове, чітке лексичне відтворення ознак, які окреслюють поняття, котре термінується називається *точністю терміна*. Коли розуміння ознак поняття, яке термінується є нечітким та помилковим, тоді виникає комунікативна неточність. Тому, щоб вберегтися від термінологічної неточності, термін повинен бути незалежним від контексту [76].

Д. Лотте винайшов принцип незалежності терміна від контексту, в якому сказано: «Смисловий зміст терміна обумовлено тим поняттям, яке цей термін повинен виражати; його значення не може залежати від того речення, в якому він ужитий, а має визначатися лише всією системою понять і, відповідно, термінологією цієї галузі знання» [76].

За міркуваннями О. Реформатського однозначність, на противагу точності, терміни набувають через належність до певної термінологічної системи, а не через умови контексту.

Науковці всі як один признають те, що однозначність термінів передбачає внормованість та чіткість, що свідчить про високу інформативність термінології. Проте, говорити про абсолютну точність та однозначність термінів

не можна, оскільки в молодих науках термінологічна система не зовсім сформована, а в давніх науках, які мають зв'язок із виробництвом – термінологія не унормована повністю. Якщо в термінології як парадигмі однозначних слів відсутні терміни-синоніми, тоді можна заявити про її точність. Однак дійсно терміни можуть бути неоднозначними через те, що один термін може позначати декілька понять, а синонімічні терміни – одне поняття [76].

Як підсумок, термінологічна точність і однозначність – це тільки провідна думка, зразок, до якого поривається кожна термінологія [76].

2. «Термін дефінітивний», іншими словами він є номінацією особливого поняття, унормованого у власних рамках дефініцією. Побудова дефініції є основою для тлумачення поняття «термін», на думку Т. Канделаки. Він визначає термін як слово, яке потребує побудови дефініції для того, аби встановити своє значення в певній поняттєвій системі [76].

У сучасній лінгвістиці немає одностайної думки щодо визначення природи терміна, хоча почесне місце відводиться відповідності між терміном та поняттям. Такі дослідники, як Д. Гротський, К. Левковська вважають, що в терміна наявне лексичне значення, але тільки за його сприйняття не можна позначати поняття. Натомість А. Шафф та О. Галкіна-Федорук мають протилежний погляд: терміну притаманне лексичне значення, яке відповідає позначуваному поняттю. В. Згенівцев та Л. Капанадзе заявляють, що позначуване поняття семантично відповідає терміну, який не має лексичного значення. Зі свого боку Т. Кияк впевнений, що ґрунтовні наукові поняття позначаються за допомогою термінів, а загальновживані слова позначають прості, буденні поняття [76].

Нам до вподоби міркування А. Шаффа та О. Галкіної-Федорук, в яких головне місце при визначенні сутності терміна відводиться відповідності терміна та поняття, проте необхідно звернути увагу на такі моменти [76]:

- поняття, яке позначене терміном, має зв'язок з поняттєвою системою тієї ж галузі науки та є її частиною;
- термін – це частина термінології та має зв'язок з іншими термінами [76].

3. «Термін системний». Як відомо, терміни належать певній термінології, яка відповідає конкретній поняттєвій системі спеціальної сфери знань чи діяльності. Л. Капанадзе вважає, що системність є однією з головних ознак терміна. За його словами, системність терміна, обов'язковий взаємозв'язок одиниць у системі термінів є основною властивістю термінів. Додовати або вилучати якусь складову в термінологійній системі не можна, без змін інших частин, їхньої взаємної трансформації [76].

Д. Лотте перший, хто підняв питання про системність термінів. Науковець сформулював твердження, у якому сказано, що терміни мають призначені місця, які підпорядковуються місцю певного поняття в системі понять відповідної науки з відповідною системою термінів. Правильною є думка Б. Городецького та В. Раскіного щодо цього питання, яка вказує, що ізолюваний термін є фікцією. Він функціонує тільки в термінологічній системі, разом з іншими термінами, будучи з ними у взаємозв'язку [76].

Системність терміна розглядається неоднаково, то зі сторони класифікаційного змісту, то зі словотворчої системності, а ще системність терміна визначають подвійно, бо з одного боку, термін є частиною термінологічної системи, з іншого – частиною мовної системи [76].

Отож, вагомою умовою існування терміна є системність. Термін здатен існувати тільки як частина терміносистеми, під якою ми розуміємо внормовану групу термінів, які ефективно відтворюють теоретичну систему понять певної галузі знань чи діяльності [76].

4. «Термін номінативний». Роль називання в сучасній лінгвістиці є однією з найважливіших рис терміна. Г. Винокур першим виокремив номінативну функцію терміна: вона є особливою, де слово виступає як термін. В. Шевчук, який вивчає термін із його функційного призначення, вважає, що головною місцією терміна – «номінативно-дефінітивна», тобто називання та відтворення особливого поняття, у власних рамках унормованого дефініцією [76].

Як підсумок, особливість втілення функції називання передбачає те, що термін позначає особливе поняття певної особливої галузі знань чи діяльності [76].

5. «Термін стилістично нейтральний». Він не має емоційно-експресивного забарвлення. О. Толікіна зазначає, що термін – нейтральне слово, яке в рамках особливої комунікації не проявляє власного ставлення до предмета обговорення, а тільки повідомляє належну інформацію, завдяки жорсткому інтелектуальному змісту, який відкидає будь-які емоційно-експресивні прояви [76].

О. Реформатський дотримується подібної ідеї, вказуючи, що термін обов'язково відділений від експресивного забарвлення. Йому притаманна точність та нейтральність, у термінології термін не може мати жодної експресії тому, що він карбує «чисті поняття», яким не характерна емоційна забарвленість [76].

Проте, є вчені, які мають абсолютно інші міркування щодо цього питання. Наприклад, Л. Парпаров та В. Петров аргументують свої погляди тим, що терміни здатні відтворювати ставлення автора до предмета та стати емоційно забарвленими саме на періоді формування термінологічної системи [76].

На думку Р. Стацюк кожне слово, котре стає частиною термінології, внаслідок модифікації значення лишається своєї минулої експресії та набуває стилістичної нейтральності [76].

6. «Термін мотивований». Наша лінгвістика тлумачить поняття «вмотивованість лексичної одиниці» як «зв'язок між планом змісту та планом вислову лексичної одиниці» [21, с. 74]. У межах мотивації відбувається асоціативний зв'язок між семантичною складовою одиниці, яку називають та пригожим лексичним значенням. Рамки мотивації встановлюються елементом лексичного значення, який піддається аналізу у внутрішній формі [76].

Звертаючи увагу на виняткову важливість в практичному аспекті явища вмотивованості в процесі номінації термінів О. Блінова заявляє, що потрібно якнайефективніше застосовувати діяльну навантагу внутрішньої форми терміна та ощадно відноситись до чинника його мотивації тому, що оптимально підібрана при формуванні терміна внутрішня форма здатна слугувати інструментом пізнання прогресу наукового поняття [21].

Отож, *вмотивованістю* називається певна кількість інформації, яка належить до внутрішньої форми та відтворюється в певному лексичному значенні терміна; структурно-семантичний опис лексичної одиниці, який розкриває суть доцільного лексико-семантичного зв'язку між значенням та внутрішньою формою слова, за допомогою засобів мови [76].

Таким чином, проаналізувавши поняття «термін» ми побачили, що єдиного визначення не існує. Кожен науковець розглядає це поняття зі сторони, яка на його думку є найважливішою. Проте, попри різноманіття дефініцій під терміном ми розуміємо слово, яке позначає певне поняття, дає йому номінацію та відноситься до конкретної галузі знань або діяльності.

До того ж термін є динамічною одиницею мови, яка має такі ознаки, як однозначність, точність, дефінітивність, системність, номінативність, стилістичну нейтральність та мотивованість. Тому, заглибившись у сутність поняття «термін» вважаємо за необхідне класифікувати види термінів.

Сучасна термінологія ділить терміни на такі три основні види, *за ступенем спеціалізації*:

1. Загальнонаукові терміни. Ці терміни використовуються майже всіма галузевими термінологіями. До загальнонаукових термінів можна віднести такі як аналіз, система, принцип, практика, теорія тощо. Група цих термінів здатна уточнювати своє значення в рамках певної термінологічної системи. Наприклад, осушувальна система та валютна система. Сюди ж зараховують загально технічну термінологію (агрегат, пристрій) [78].

2. Міжгалузеві терміни. Вони вживаються кількох галузях, які можуть бути, як тотожні, так і не споріднені. До прикладу, термінологія економіки пов'язана із природничими та соціальними науками: екологічні витрати, амортизація, приватна власність [78].

3. Вузькогалузеві терміни. Такі терміни притаманні тільки одній галузі, як зразок: підмет, фразеологізм, антонім [78].

Особливими різновидами термінів у мовленні фахівців є професіоналізми та номенклатура.

Професіоналізми – це такі лексичні одиниці, які використовує певна професійна група людей. Професіоналізми відтворюють особливі поняття, інструменти чи результат роботи, народні ремесла, процеси виробництва. Ці слова характерні конкретному місцю, і на відміну від терміна, здатні виявляти деяку експресивність, яка зумовлена властивостями просторіччя. Найсуттєвішою відмінністю професіоналізма від терміна є те, що професіоналізм виступає як неофіційний, розмовний заміник терміна (*пара – дві академічні години, вікно - вільний проміжок часу між заняттями, вишка – вища математика*)чи відтворює поняття, коли певна галузь діяльності не має ґрунтовної термінології (*гончарство, рибальство*), а термін є офіційною науковою назвою поняття. Професіоналізми вживаються лише у неофіційному професійному мовленні, їх не можна використовувати в офіційних документах, текстах та усному офіційному мовленні [78].

Номенклатура – це комплекс назв визначених об’єктів відповідної сфери науки, мистецтва, техніки тощо. На відміну від термінів, які позначають абстраговані поняття науки, номенклатура представлена словосполученнями та іменниками, які відтворюють систему назв об’єктів відповідної науки, групу назв окремих об’єктів (номенклатура географії – *річка Путилівка, Азовське море*), видові назви (у лексиці ботаніки – *тополя, береза, сосна*). Номенклатура буває медичною, хімічною, мовознавчою, економічною, технічною. Наприклад, терміну *валюта* відповідають такі номенклатурні назви: *гривня, євро, долар, злот та ін* [78].

За будовою терміни поділяють на: прості (утворені з одного слова); складні (утворені з двох слів та пишуться разом або з дефісом); терміни-словосполучення (утворені з кількох компонентів – автоматичний вимикач)[78].

Зі свого боку терміни-словосполучення поділяються на такі підвиди як:

1. Терміни, утворені з самостійних слів, які здатні використовуватися окремо та зберігати своє значення (*адаптований текст, термінологічний аналіз*) [78];

2. Терміни, у будові яких одне слово належить до технічної лексики, а інше до загальноживаної. Такі терміни складаються з двох іменників чи

іменника та прикметника. Такий спосіб творення науково-технічних термінів є більш ефективний, ніж минулий. До прикладу, ланцюгова реакція та ін. [78].

3. Терміни, які складаються з двох загальноновживаних слів, а сполучення цих слів утворює термін. Вважається, що такий спосіб побудови науково-технічних термінів є неефективним. Наприклад, сюди можна віднести термін *провід під напругою, голосний звук* [78].

Окрім того, науковці А. Д'яков та Т. Кияк класифікують терміни як словотворчі типи. Тому, *за словотворчими типами*, терміни поділяють на терміни кореневі слова (корінна та запозичена непохідна лексика); терміни похідної лексики утворені з допомогою префіксів або суфіксів (*іменник, постмодернізм*); терміни-складні слова (*перекладознавство*); терміни-словосполучення(*переносне значення*); терміни аббревіатури (*НУШ*); літерні умовні позначення(*Ор.в. – орудний відмінок*); символи ($\wedge$ – *суфікс*); номенклатура [78].

За ступенем вмотивованості термінів розрізняють терміни мотивовані (у них наявна лексична та структурна вмотивованість (*мовознавство*); терміни напіввмотивовані (наявна або структурна, або лексична вмотивованість (*асиміляція*); терміни немотивовані (*акт, палаталізація*) [17].

Систематизують терміни й *за історичним походженням*, де виділяють питомі терміни (ті, що почали вживатися дуже давно в певній мові) та запозичені (прийняті з інших мов) [17].

За денотатом виокремлюють теоретичні терміни (позначають абстрактні поняття) та терміни спостереження (позначають види дійсних об'єктів) [17].

Таким чином, можна зробити висновок. Термін є лексичною одиницею, яка здійснює особливу функцію, називаючи певні наукові поняття. Незважаючи на уявну однозначність визначення поняття «термін», існує різноманіття його дефініцій. Така неоднозначність зумовлює й багатоаспектність визначення класифікації терміна. Отже, єдиної, загальноприйнятої класифікації немає і тому, існує безліч типологій щодо терміна.

У роботі представлено основні класифікації за такими критеріями, як ступінь спеціалізації, будова, словотворчі типи, вмотивованість, історичне

походження, денотат. Як підсумок, проаналізувавши види термінів, виявлено багатогранність цього поняття, яке охоплює значну частину наукового дискурсу, який так необхідний для опанування філологічних основ.

1.3. Термінологія як невід’ємний складник мовної особистості старшокласника

Термінологія торкається не лише сухих теоретичних напрацювань, які роками лежать на старих полицях бібліотек, а й новітніх можливостей оволодіння інформацією. Як відомо, хто володіє інформацією – володіє світом. Цей вислів є досить актуальним в сьогоденні, оскільки сучасна людина так чи інакше пов’язана з обробкою та зберіганням інформації.

Нерозривний зв’язок з інформацією існує серед школярів, особливо старшокласників, які щодня опрацьовують, усвідомлюють та запам’ятовують нові поняття, визначення, явища та процеси наукового та суспільного характеру. Адже, термін є ніщо інше, як інструмент оволодіння науковою інформацією, а термінологія формується на основі здобутих знань, умінь та навичок. Нова українська школа має на меті сформувати такого випускника, який вільно володів би інформацією та міг її використовувати залежно від комунікативної ситуації. Таким чином, сучасний старшокласник повинен усвідомлено оперувати інформацією в межах певної комунікації, а такі навички притаманні мовній особистості, яку й необхідно сформувати в старшокласника.

Отже, вважаємо за необхідне дати визначення поняттю «мовна особистість», розглянути її особливості та простежити зв’язок із термінологією. Для початку варто ознайомитись із поняттям «особистість», яке є основою наступних визначень.

Тлумачний академічний словник трактує *особистість* як «конкретну людину з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки» [74, с. 778]. Доктор психологічних наук, В. Рибалка називає особистістю людину, в якій завдяки антропологічним, культурним, соціальним та особистісним чинникам сформовані психологічні характеристики, котрі впливають на активну позицію щодо створення та опанування культурних, суспільних, історичних та індивідуальних цінностей [69, с. 273-274].

Н. Отрешко вбачає особистість в індивіді, котрий є членом суспільства та, який вихований під авторитетом соціалізації, здатний змінювати життя, реалізувати соціальні ролі, випрацьовувати індивідуальну тактику досягнення цілей через життєві можливості [56, с. 1]. Л. Благодаренко через призму педагогіки розуміє особистість як «суб'єкт і об'єкт педагогічного процесу, творець і виконавець його цілей, завдань, змісту, форм і методів, які є головними факторами цього процесу» [7, с. 12]. М. Моштак виділяє такі ключові риси особистості: цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток, саморегуляція [49, с. 3].

Поняття *особистість* є вузьким, оскільки воно зосереджене на суспільній значущості людини. Особистість розглядається як соціальна, суспільна істота, яка не ґрунтується лише на природніх, біологічних аспектах. Це учасник соціуму, який виконує певну суспільну роль. Деякі науковці твердять, що особистість є впорядкованою ознакою індивіда, який організовується в спільній комунікації та діяльності. Існують ще й інші визначення поданого поняття, проте всі вони стверджують, що особистість – це соціальна істота [77, с. 12-13].

Проаналізувавши визначення поняття «особистість», можна відзначити, що спільною думкою для їх усіх є те, що особистість може виявитися, реалізуватися та існувати лише суто в межах суспільства, виконуючи важливу соціальну функцію. Отже, особистість у єднанні з мовою створює мовну особистість, яка теж має досить дефініцій.

Сучасний лінгвістичний словник тлумачить *мовну особистість* як мовця, який «досконало знає мову, усвідомлено й творчо володіє нею, сприймає мову в контексті національної ментальності й культури як їхнє духовне осердя, вживає мову як невід'ємний елемент самотворення, самопізнання, самоствердження та самовияву, розвитку та вдосконалення власних інтелектуально-розумових і емоційно-рольових, експресивно-почуттєвих можливостей і як найнеобхідніший засіб соціалізації особистості в людському суспільстві» [26, с.518].

Як бачимо, мовна особистість використовує мову як невіддільну складову вдосконалення особистих інтелектуально-розумових перспектив. Отже,

оскільки термінологія є знаряддям оволодіння інтелектуально-розумовими здібностями, то через формування мовної особистості старшокласник може вдосконалити власні інтелектуальні здібності.

Короткий тлумачний словник трактує мовну особистість як «поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі» [81, с. 92-93].

Ю. Караулов потрактовує мовну особистість як комплекс здібностей та рис людини, котрі передбачають формування та розуміння текстів, які характеризуються: а) рівнем складності структури мови; б) глибочінню і чіткістю висвітлення реальності; в) певною вмотивованістю. Окрім цього, на думку Караулова, мовною особистістю є індивід, який висловлюється в тексті та через мову; особистість, в якій головні риси перебудовані завдяки мовним засобам [19, с.122].

В. Красних розрізняє чотири мовні особистості: 1) людина, яка займається мовленнєвою діяльністю, котра передбачає процеси формування та розуміння мовних повідомлень; 2) особистість, яка реалізується через мовленнєву діяльність завдяки комплексу певних знань та поглядів; 3) індивід, який реалізується завдяки комунікації, добираючи та втілюючи певну тактику спілкування, котра передбачає та застосовує ті чи інші мовознавчі та екстралінгвальні засоби; 4) конкретний спільник визначеної комунікативної діяльності, яка відбувається в дійсній комунікації [19, с.123].

На думку О. Селіванової мовна особистість представлена як властива риса особистості, яка є носієм мови та комунікантом, котрий виявляє її комунікативну і мовну здатність та втілення їх у сприйнятті, усвідомленні, формуванні та тлумаченні вербальних текстів, висловлювань, а ще й у діалоговій взаємодії дискурсу [73, с. 370].

В аспекті суспільної значущості та особистої реалізації мовної особистості, І. Білодід заявляє, що в цілому мовно-психічний процес, його

правила, сукупність мовних асоціацій, які традиційно використовуються в практиці певного мовного колективу, тобто пишнота асоціативної системи певної нації (її мови та культури) обумовлюються всім особистим та соціальним життям мовця; оскільки всі мовні особистості певної мірою здатні володіти ремінісцентними, професійними, побутовими, науковими, загальнокультурними асоціаціями. Формування того чи іншого обсягу асоціацій та поглядів спричиняється культурою, освітою, вихованням особистості; вмотивованість та активна позиція щодо використання асоціацій є ознаками психічного процесу мовлення, активності мозку, пам'яті [6, с. 405].

Цікавим є погляд А. Загнітко на мовну особистість. Мовознавець вважає, що мовна особистість є різноманіттям лінгвоіндивідуацій та лінгвоіндивідуалізацій. *Лінгвоіндивідуація* реалізується в імпульсивній потребі мовця втілитись у мові та крізь мову; озвучити усвідомлене, передати те, що прочитав тощо. Цей процес зіставляють із природною діяльністю формування особистості та поділяють на зовнішню та внутрішню лінгвоіндивідуацію. Зовнішня – побудована на становленні свого мовного Я, формуванні мовної «маски» з її пристосуванням до певного мовного середовища. Другий різновид лінгвоіндивідуації переважно відокремлений від внутрішнього світу мовця, натомість передбачає вагому потребу в самоіндефікації та мовному самоототожненні. Що ж до *лінгвоіндивідуалізації*, то її необхідно досліджувати як цілеспрямоване увиразнювання мовця, який бажає одержати мовну самість, впізнаваність та створити способи мовного керування, які здатні отримати звання діагностичних індикаторів. Лінгвоіндивідуалізація передбачає норми синтаксичної побудови, накопичення словотвірних та морфологічних засобів, формування гами засобів лексики, збільшення тону звучання слів. Найяскравішим прикладом вищезгаданого процесу є розроблення власне-авторських слів, створення міцного оказіонального образно-метафоричного фону та активне застосування різноманітних мовних засобів під час мовної гри [27, с. 60].

У цьому контексті варто зазначити, що яскраво виражена мовна особистість володіє здатністю створювати авторські новотвори, образно-

метафоричні засоби. Їй притаманна мовна впізнаваність, самоіндефікація та самоототожнення. Таким чином, можна стверджувати, що задля набуття вищезгаданих здібностей мовець повинен володіти ґрунтовними теоретичними, а отже, термінологічними знаннями, які в свою чергу, забезпечують аргументовану інтерпретацію тих чи інших понять, ідей та поглядів.

На думку Ф. Бацевич, *мовна особистість* – це людина, яка має комплекс здатностей та властивостей, що сприяють формуванню та розумінню нею текстів, які є досить складними в плані мовної структури та ті, що здатні чітко та глибоко відтворювати реальність [3].

Спираючись на думку Ф.Бацевич, наголосимо, що задля точного та глибокого зображення дійсності необхідно оперувати певними поняттями. В першу чергу – науковими термінами, що є знаряддям створення та усвідомлення наукових лінгвістичних текстів.

Важливою рисою мовної особистості є її приналежність до певного психоментального простору, яка зумовлюється такими чинниками:

1) взаємозв'язок між мислиннєво-мовленнєвою взаємодією учасника спілкування та концептуальною парадигмою світогляду, світосприйняття лінгвокультурної громади, яка є рідною для мовної особистості;

2) комунікативна компетентність, що передбачає володіння мовною особистістю знаннями про мову, її ресурси, їх застосування в певних соціокультурних подіях, їх доречність та нормативність;

3) комунікативна інтенція, яка розробляє масштабне змістове розпорядження мовленнєвої діяльності;

4) безсумнівний та позамовний вияв комунікативної ситуації: «соціально-біологічний тип» мовця, визначена вмотивованість, ситуація, котрі направляють слухача до мовленнєвої активності;

5) суспільна значущість адресата, активна думка, що спирається на ситуативну варіативність засобів синтаксису відповідно до зміни ролі мовця;

6) стиль комунікації, який обрав мовець для втілення намірів та потреб [86, с. 47].

За допомогою поданих чинників можна стверджувати, що мовна особистість є динамічною та змінною відповідно до ресурсу комунікативної ситуації, до набутого досвіду в суспільній, комунікативній, фаховій галузях, до ступеня розвинутих здібностей. Мовна особистість використовує цінності певної нації та культури, які притаманні їй народів та його ментальності, отже, мова є найбільшим культурним спадком. Мовна особистість здатна володіти мовою лише завдяки належності до мовної громади, а не через власну мовну особистість [19, с.126].

Н. Голуб виділяє критерії, за якими можна стверджувати, що мовна особистість є сформованою. До них належить: повага національної еліти свого народу, активний патріотизм, розуміння престижності власної мови, зацікавленість у етносах інших народів; національна одностайність, мовна витривалість, спритність, шанування та возвеличення національної освіти, книги, історії, пісні та музики [15, с. 141-142]. Варто зазначити, що мовна особистість нерозривно пов'язана з національною ментальністю та характером, адже «в мові кодуються глибинні пласти національної самосвідомості, культурної самобутності народу. Отже, культурна спадкоємність, як спосіб зв'язку між поколіннями даного народу, можлива лише через мову. Усі інші форми спадкоємності (матеріальна культура з усім її різноманіттям, різновиди художньої творчості) вторинні щодо мови» [8, с. 59].

З погляду Л. Мацько, мовна особистість постійно перебуває в певному мовному часопросторі, який містить у собі начасні погляди, ідеї, концепції, смисли та значення, поняття, шаблонні мовні манери, які утворилися та діють у відповідний час та у визначеній лінгвокультурній громаді. Дослідниця вважає, що мовна особистість здатна реалізуватися в мові та мовленні тому, що формування мовної свідомості як системи мовних переконань, які виявляються у мовних манерах належить лінгвокультурній громаді. Свідомість мовної особистості передбачає соціальні ціннісні погляди. Лінгвістка називає мовну можливість, свідомість та дискурсну діяльність складниками мовної особистості. Мовна спроможність – це фундамент розвитку мовної свідомості і разом з тим, утвердження та формування комунікативних компетентностей.

Мовна спроможність – це генетичний спадок, його динамічний та міцний механізм. Доведенням цьому є мовленнєвий розвиток дітей дошкільного та шкільного віку, розвиток та розширення ступеня мовної спроможності впродовж здобуття знань, оволодіння новітніми правилами літературної мови із фонетики, лексики, графіки, фразеології, синтаксису, стилістики. Під час цього процесу здійснюється формування та систематизація норм мовленнєвої активності, розвиток образів, тверджень, понять, суспільного досвіду, знань про світ. Мовна свідомість формується завдяки втіленню мовної спроможності, яка закладена генетично. Отже, головною ознакою мовної особистості, на думку Л. Мацько, є мовна свідомість. Завдяки їй формується когнітивний сенс мовлення [44, с.144].

Таким чином, можна підсумувати. Мовною особистістю називається людина, яка досконало володіє мовою, знає її принципи та вміє їх застосовувати в будь-якій комунікативній ситуації та дискурсі. Мовна особистість вирізняється глибокою пошаною до рідної мови, до культури свого народу та його поглядів. Така особистість здатна відстоювати права та свободу української мови всупереч різним деструктивним обставинам. Це патріот, який постійно вдосконалює комунікативні навички та вміння, виробляє власні стратегії комунікації, виконує суспільну функцію в гармонізації із культурою, цінностями та менталітетом свого народу.

Кожна мовна особистість відносить до певного структурного рівня. Так, Ю. Караулов розробив трирівневу структурну модель мовної особистості, яка виділяє такі рівні:

1) «нульовий (вербально-семантичний) рівень». Цей рівень виявляє міру осягнення побутовою мовою. Мовній особистості цього рівня притаманні давні структурні властивості загальнонаціонального мовного типу, в якому наявні поняття, що застосовуються як припущена передумова наявності інваріантної складової. Інваріантна складова надає можливість порозуміння між носіями різних діалектів, здатність особистості розуміти текст, який не належить до певного часу та її життя та діяльності;

2) «перший (лінгвокогнітивний або тезаурусний) рівень» передбачає створення та утвердження ієрархії сенсів та цінностей у картині світу та тезаурусі мовної особистості. Основним у цьому рівні є національно-культурні звичаї, громадська ідеологія, котра сприяє виокремленню в мовній картині світу центральної, вагомої для всіх, інваріантної та особливої та єдиної складової для мовної особистості;

3) другий (мотиваційно-прагматичний) рівень становить вираження та опис намірів та мотивацій, які обумовлюють прогрес, манери мовної особистості, котрі управляють творенням текстів та позначають розподіл на нижчі й вищі рівні серед сенсів та цінностей мовного тезаурусу особистості [29, с. 162; 454].

Мовознавці А. Загнітко та Н. Загнітко інтерпретують структуру мовної особистості як комплекс умінь та властивостей людини, які сприяють створенню та розумінню текстів, котрі відрізняються між собою:

- 1) рівнем мовної та структурної труднощі;
- 2) шириною, логічністю і чіткістю зображення реальності;
- 3) настановами спілкування;
- 4) потужним використанням естетики;
- 5) впливом психології [28].

Учені вважають, що мовною особистістю називають єдність мовної компетенції, бажання до творчої діяльності; злагожденість дій у мовній спільноті; власне мовне ототожнення. В аспекті лінгвоперсонології вищезгадані лінгвісти виділяють такі рівні мовної особистості, в яких основна увага звернена на оволодіння текстами:

1) вербально-семантичний рівень передбачає використання засобів лексики та граматики мовною особистістю в процесі творення певних текстів як дискурсу з різними жанровими та стильовими комунікативними одиницями;

2) інтелектуальний рівень висвітлює тезаурус (мовну модель світу) мовної особистості. Для цього рівня характерні інтелект та інтелектуальні здібності, які виявляються через мову. Поняття, формули, образи, схеми, погляди є одиницями лінгвокогнітивного рівня, які утворили певний упорядкований та

систематизований тезаурус мовної особистості з ієрархією цінностей. Завдяки пізнанню світу тезаурус багатшає і як наслідок, відбувається взаємозв'язок між оцінкою конкретної особистості та національно-культурними, психологоетнічними характеристиками, тому мовна особистість є винятково національним феноменом. Національна свідомість проникає в усі рівні мовної особистості й супроводжується пошаною до мови, що здатна зберегти загальнокультурні знання, досягнення, досвід та спадщину інших народів та якнайглибше зобразити національно-мовну модель світу;

3) мотиваційний рівень становить парадигму мотивів, тактик, настанов, які виявляються під час створення тексту, а ще у змісті тексту та інтерпретації чужих текстів, виділяючи ієрархію значущостей у тезаурусі [28].

Подана структура схожа до попередньої структури Ю. Караулова, проте в ній увага більш зосереджена на текстовій діяльності мовної особистості. Враховуючи інтелектуальний (лінгвокогнітивний) рівень мовної особистості, слід сказати, що формування цього рівня неможливе без лінгвістичної термінології, оскільки пізнаючи світ та створюючи мовну картину світу, людина послуговується безліччю науковими термінами. Тому, лінгвістична термінологія є складовою формування мовної особистості.

Доказом цьому є побудова рівневої структури мовної особистості на важливих поняттях лінгвоетнічності (етнос і мовна особистість); комунікативності (символи та образи, категорії і концепції, смисли та поняття, корпоративна, когнітивна і національна категорії); соціальності (ролі та статуси комуніканта, мовний портрет); лінгвокультурологічності (прикладі лінгвокультури, «лінгвокультурна мотивація»); лінгводискурсивності (тональності та реєстри комунікації, дискурсивна практична маркованість та типологія діяльності мовця, основний та додатковий зміст, важливі змісти відповідно до ситуації). Ці категорії становлять рівні загальнонаціональної мовної особистості [28].

Подані категорії виявляють свої властивості та характеристики на кожному із рівнів. Наприклад, лінгводискурсивний та комунікативний рівні передбачають загальнонаціональний фонд мовної пам'яті та функції мови.

Практичне застосування лінгводискурсивності полягає в дослідженні тлумачних словників, де яскраво виражена динаміка словникового складу, збільшення обсягу певних тематичних груп слів, збільшення або зменшення глибини семантики окремого слова або слів загалом [28].

Тлумачні словники виступають певним зрізом щодо простору семантики мови в усіх параметрах. Оскільки, частиномовна класифікація, яка притаманна і першим, і самим останнім граматам української мови, відображення цієї класифікації в безлічі словниках, а саме в тих, де існують різносторонні перехідні площини дають усі підстави для того, щоб словоформа виконувала іншу функцію, особливості якої досліджують у лексикографії. Усі словники та нормативні граматики на початку ХХ століття потрапило поняття невідмінюваності, яке торкається іменників та прикметників у винятковій ситуації. У певних дискурсивних практиках семантичне та граматичне втілення цього виду слів є доволі зразковим, це доведено дійсним станом словників.

Важливе місце у формуванні комунікативної компетенції мовної особистості посідає регулярне нормативне застосування слів у визначених значеннях, направлення на інтереси громади, використання та перетворення слів для одержання потрібного враження. Поверхнево проаналізувавши у своїй статті лексичний ресурс слова, А. Загнітко та Н. Загнітко стверджують, що категорія лексичного значення слова відіграє важливу функцію для мовної особистості, виявляючись на лінгводискурсивному, комунікативному та когнітивному рівнях [28].

Таким чином, можна сказати, що мовна особистість повинна володіти термінологічною компетентністю, оскільки робота з текстами, тлумачними та термінологічними словниками, лексичними одиницями є частиною формування мовної особистості.

Нова програма профільного навчання подає такі підходи навчання української мови у профільних класах: особистісно-орієнтований, соціокультурний, когнітивно-комунікативний, комунікативно-діяльнісний, текстоцентричний [80, с. 14-15]. Зі сторони лінгвістичної термінології варто висвітлити особливості текстоцентричного підходу формування мовної

особистості, оскільки за допомогою текстів учні опановують нові знання й відповідно нові поняття та терміни.

І. Дроздова характеризує текстоцентричний підхід як той, що виявляє пошук зразкових текстів, які подають класифікаційні ознаки певних мовленнєвих жанрів та зображують мову як систему з підсистемами, яка діє в різних галузях спілкування [23, с. 264].

О. Кулик вважає, що текстоцентричний підхід становить не лише одиницю мовлення, а й головну дидактичну одиницю уроку української мови. Позитивною авторитетністю текстоцентричного підходу є подання мовних одиниць не відокремлено та не абстраговано, а в гармонійному застосуванні під час мовлення у мовному оточенні [41, с.40-41].

О. Божко заявляє, що текстоцентричний підхід втілюється через послідовне застосування текстів, які мають різні жанри та стилі, форми та структури (діалог, монолог, усна та письмова) під час уроків української мови [9, с. 98].

Л. Златів вказує, що текстоцентричний підхід є багато функційним та передбачає опанування знань мови, розвиток умінь та навичок комунікації на ґрунті текстів; розуміння будови тексту, функцій його мовленнєвих складових; розвиток навичок та вмінь опрацювання тексту: аналізування, усвідомлення, створення, репродукування та редагування власних текстів, як підсумок, цей підхід допомагає формувати та розвивати комунікативну компетентність мовця [31, с. 178].

Текстоцентричний підхід реалізується через такі аспекти:

1. Текст – це засіб розуміння мови як явища, яке має багато функцій;
2. Текст – це основний засіб під'єднування до культури України;
3. Текст – одиниця мови, яка сприяє пізнанню процесів мови, формуванню системи мовознавчих понять та є основою навчання української мови;
4. Текст є мовленнєвим витвором, наслідком користування мовною системою, в якому втілюються норми функціонування мови у мовленні;

5. Текст – це головний засіб опрацювання усних та письмових форм українського мовлення, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності(аудіювання, читання, письмо, говоріння);

6. Текст – це засіб, за допомогою якого можна створити ситуацію, на основі якої відбувається реальна комунікація [41, с. 41; 2, с. 92–94].

Основним поняттям текстоцентричного підходу є «текст». А. Коваль тлумачить поняття «текст» як : 1) дійсна висловлена фраза чи сукупність фраз, які здатні слугувати основою для споспереження мовних процесів та явищ певної мови; 2) сукупність актів спілкування, які створили носії цієї мови; 3) текст є явищем, яке здатне вирішити екстралінгвістичні проблеми за допомогою мовних засобів; 4) текст – це система одиниць мовлення, як поєднана смисловим зв'язком та містить такі одиниці, як речення, абзац, розділ тощо [55, с. 5].

Сучасний лінгвістичний словник подає таке визначення поняття «текст»: «Текст (лат. *textus* – тканина, сплетіння, з'єднання) - цілісна семіотична форма психомовленнєвомислиннєвої людської діяльності, концептуально та структурно організована, діалогічно вмонтована в інтеріозоване буття, семіотичний універсум етносу або цивілізації, що є прагматично спрямованим посередником комунікації» [26, с.793].

Отже, за лінгвістичним словником текст - це цілісна форма, яка передає психологічний, мовленнєвий та мислиннєвий зміст дій людини, наповнена певною системою поглядів, послідовно побудована, встановлена за допомогою діалогічності в усвідомлене життя, змістовний світ нації, що є доцільно цілеспрямованим посередником спілкування.

Використання тексту на уроках української мови потребує ґрунтовного пошуку ефективних методів опрацювання текстів, адже «у тексті виховується почуття слова, здатність сприймати його семантичний обшир, встановлювати асоціації між словами, без яких не буває тексту» [11, с.10]. До того ж, варто визначити етапи роботи над текстом, які передбачають: спостереження й усвідомлення властивостей тексту; окреслення основної думки та теми висловлення, визначення ознак будови, засобів мови, що допомагають втілити

комунікативну мету; неповна трансформація тексту, порівняння мовних засобів, які наявні та що є синонімічними до них і містять висновок про доречність або недоречність вибору автора (аналіз індивідуального стилю через лексичні та фразеологічні засоби), усунення певних складових задля акцентування їхньої значущості в стилістичному та змістовому плані (синтез стилістичних особливостей антонімів та синонімів, аргументування їх доречного використання в тексті, виокремлення діалектної лексики, доведення вибору заголовку). Завершальний етап роботи над текстом передбачає створення власного висловлення – відображення змісту окремих частин, введення допоміжної теми, яка підпорядкована основній, наведення інших доведень, побудова тексту за аналогією [18, с. 110, 210].

Т. Груба зазначає, що вагомим засобом навчання української мови у старших класах є професійно орієнтований текст. Українські лінгводидакти вже досить давно акцентують увагу на перспективності застосування тексту як результативного засобу навчання мови, однак ефективність застосування професійно орієнтованого тексту визнали лише зараз [19, с. 214].

Дослідженнями професійно орієнтованого тексту як засобу навчання української мови займалися такі лінгвісти як С. Коломієць, І. Дроздова, Т. Мунтян, Н. Мушировська та Ю. Семенчук. Мовознавці по-різному трактують поняття професійно орієнтований текст.

О. Горошкіна називає професійно орієнтованим текстом середовище, в якому функціонують одиниці мови, що здатне сприяти мовленнєвій діяльності старшокласників, мотивувати їх; опановувати мовознавчу теорію та підвищувати навчально-виховний потенціал уроку [16, с. 78].

О. Рощупкіна вказує, що професійно орієнтований текст – це одиниця спілкування, яка виконує функцію формування визначених навичок та вмінь студентів на певному навчальному періоді. Текст, на думку дослідниці, це цілісність речень, яка поєднана за структурою, семантикою та функцією; єдність організована з навчальною ціллю в мовному, змістовому та композиційному відношеннях, яка передбачає професійно важливу інформацію для студента [71, с. 71–72].

Також професійно орієнтований текст називають фаховим текстом. Ю. Руденко тлумачить *фаховий текст* як «текст із певної спеціальності, у його писемній, усній формах». Учений виділяє такі функції фахового тексту: формування змістового розуміння професійного тексту; сприйняття того, що прочитали та прослухали; розвиток усного мовлення; збільшення обсягу знань про професію студентами; тренувальна функція на основі важливої комунікативної лексики [72, с. 185].

Важливим є міркування А. Міщенко щодо призначення фахового тексту, яке, як вона вважає, полягає в «забезпеченні однозначної, ефективної й адекватної до ситуації комунікації про об'єкти певної предметної галузі чи діяльності» [48, с. 29–30]. Мовознавиця окреслює такі функції фахового тексту: 1) актуальність фахового тексту як осередку професійної інформації; 2) фаховий текст як популяризатор, спосіб заохочення активного соціуму до дослідження фахових знань; 3) перенесення фахових знань у навчальну діяльність шкіл та вишів, а також впровадження в процес підвищення кваліфікації [48].

Фаховий текст має такі ознаки як цілеспрямованість, інформативність, ситуативність, прийнятність та інтертекстуальність. Він є засобом вираження фахової мови. Фаховою мовою називається «сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері». Фахова мова здатна повноцінно функціонувати лише за допомогою чітко визначеної термінології. Особливістю цієї мови є спеціалізований лексичний апарат, який висвітлює потреби певної сфери, але разом з тим апарат гармонійно пов'язаний з загальноживаними словами, які наявні в фаховому словнику. Однак, фахова мова має й особливі граматичні, стилістичні та синтаксичні засоби [35, с. 69].

Виділяють такі властивості фахової мови: ґрунтовний зв'язок із певною науковою сферою; особлива сукупність мовних одиниць; застосування загальномовних конструкцій в площині фахової мови; виконання літературних мовних правил на морфологічному, синтаксичному, лексичному рівнях; міжрегіональність фахової мови; усна та письмова форма [35, с. 69].

Лексика фахової мови поділяється на такі види: 1) терміни відповідної сфери, що мають власні визначення; 2) загальнонаукові терміни (із філології, математики, філософії та ін.); 3) номенклатура, професіоналізми; 4) багатозначні професійні жаргонізми з широкою образністю та емоційною забарвленістю [35].

Терміни – це основа завдяки якій можна передати точний та особливий фаховий зміст. Завдяки засвоєнню термінології формується краще розуміння комунікації фахової сфери. Термін є основним носієм фахового знання, він згромаджує вагому інформацію [35].

Т. Груба вважає, що хоч фаховий та професійно орієнтований тексти подібні до «загальномовних текстів», проте їх лексика відрізняється за тематикою, структурними ознаками та змістом тексту. Велика група вчених відносить професійно орієнтовані тексти за стильовими ознаками до наукового стилю. Проте, Т. Груба переконана, що його сфера впливу діє і на тексти, що використовуються у ВНЗ як засіб навчання задля опанування студентами фахової термінологічної лексики. Однак, в площині профільного навчання поняття «професійно орієнтований текст» має за мету ознайомити учнів із фахом [19, с. 216].

Ми підтримуємо думку Т. Грубої щодо застосування професійно орієнтованих текстів як засобів засвоєння термінологічної лексики та ознайомлення з фахом. Адже, на основі фахових текстів, які містять відповідну фахову тему, лексику та терміни, учні здатні засвоювати важливі фахові знання та вміння. Тут, варто й сказати про важливу функцію фахових текстів як засобів формування мовної особистості, яка за допомогою текстів розвиває комунікативні стратегії й тактики.

Окрім цього Т. Груба наводить відмінність між «професійно орієнтованим текстом» та «фаховим текстом», яка виявляється в представленні інформації про обрану професію. У професійно орієнтованому тексті інформація подається імпліцитно, а в фахових текстах – експліцитно. Тому, професійно орієнтовані тексти можуть бути й наукового, і публіцистичного, і художнього стилю [19].

Виділяють такі ефективні вправи під час роботи з професійно орієнтованими текстами: аналітичні (передбачають аналіз тексту); комунікативні (застосування активної комунікативної діяльності учнів задля розвитку інтелектуально-креативних навичок: уява, спостережливість, увага, мислення, дар слова, мовлення, мовне чуття тощо); асоціативні (допомагають учням виявляти свої емоції, почуття, ставлення до тексту); дослідницькі (спонукання учнів до творчої активності через пошук, формування та вирішення проблемних питань) [58, с. 5-7].

Окрім здобуття лінгвістичних знань під час роботи з текстом, учні ще й опановують немовні (культурні, ситуативні, прагматичні, семіотичні) знання, покращують ступінь емоційного, логічного розуміння, особистісно-психологічні властивості. Щоб організувати ефективну роботу з текстом, учитель повинен виявити, які окрім основних цілей можуть бути розв'язані побіжні цілі навчання. Для формування в старшокласників уважного ставлення до мови, серйозного ставлення в доборі мовних засобів, мовного чуття, бажання побачити глибини семантики необхідно правильно визначати логічні відношення між змістом тексту та граматичними структурами, формами, які були в нього введені. Важливе місце серед тренувальних вправ належить редагуванню тексту, де учні перевіряють, уточнюють певні відомості, аналізують та покращують стиль тексту [19, с. 220-221].

Таким чином, можна підвести підсумки. Мовна особистість є взірцевим мовцем, до рівня якого повинен прагнути кожен свідомий громадянин своєї країни. Мовна особистість є надзвичайно багатогранною, оскільки містить у собі масу компетентностей, навичок та знань. Із погляду лінгвістичної термінології, вагомою компетентністю мовної особистості є термінологічна компетентність, яку буде проаналізовано в наступному питанні. Недарма впродовж формування мовної особистості старшокласника програма пропонує використовувати теркстоцентричний підхід, який здатний сприяти ефективному вивченню української мови на основі тексту. Робота з текстом, а насамперед із науковим або професійно орієнтованим (фаховим) потребує високого рівня термінологічної компетентності, адже знання термінів, їх розуміння є

фундаментом на якому базується велика частина мовного тезаурусу старшокласника.

1. 4. Поняття «термінологічна компетентність» в профільній школі

Як вже згадувалося раніше, опанування наукових матеріалів неможливе без розуміння та знання термінів. Вони є основою наукової лексики, містком до фахової мови. Тому, старшокласники як найбільш потенційні та наближені представники мабутніх професій повинні володіти термінологією відповідної галузі. У нашому випадку профільна школа готує майбутніх філологів. Таким чином, мабутній філолог мусить орієнтуватися та розумітися в лінгвістичній термінології, а для цього необхідно сформувати термінологічну компетентність, яка буде сприяти ефективній навчальній діяльності. Отже, розгляньмо детальніше поняття «компетентність» та «термінологічна компетентність».

Поняття «компетентність» в науці виникло досить давно і в більшості позначало професійну діяльність людини. Воно тлумачилось як викінчене знання своєї діяльності, апогей розвитку фахової майстерності. Згодом науковці збільшили його масштаб до різних галузей людської праці. Зараз компетентність як визначення використовується в філософії, педагогіці, психології, соціології тощо. Це вказує на те, що подане поняття має інтерактивну, надпредметну природу. Компетентність – різнобічна категорія, що стосується безпосередньо конкретної особистості й певної суспільної групи загалом. Вона позначає не тільки знання та уміння, а й ступінь грамотності, самостійність, людські моралі та цінності, вміння якісно вирішувати своєрідні проблеми. Компетентність здатна реалізуватися в будь-якій діяльності: інтелектуальній, професійній, фізичній, освітній, суспільній тощо [45].

Проблема компетентності була розглянута багатьма вченими. Розроблення та висвітлення питань компетентності було викладено в роботах таких закордонних науковців як А. Шелтен, Р. Бардер, Б. Оскарсон, Д. Мертенс. Серед українських дослідників, котрі вивчали особливості компетентності варто виділити Н. Бібік, Л. Ващенко, В. Вербицького, О. Кононенко, О. Пометун, І. Беха, О. Биковську, І. Єрмакова, О. Локшину, О. Оврачука, О. Савченко та інших [45].

Єдиного підходу до визначення поняття «компетентність» немає. Компетентністю називається ідеальне опанування знань, діяльності; наслідок виховання та освіти; оригінальне використання отриманих знань у нестандартних ситуаціях. В компетентності наявний складний зміст, що взаємодіє із професійними, соціально-психологічними, соціально-педагогічними, правовими властивостями та виявляє рівень опанування компетенції, знань, котрі допомагають аналізувати різні питання[45].

Н. Бібік у «Енциклопедії освіти» тлумачить поняття «компетентність» як «коло питань, в яких людина добре розуміється; набута характеристика особистості, що сприяє успішному входженню молодшої людини в життя сучасного суспільства; як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері»[24, с.408].

Подібного погляду дотримується О. Пошетун, яка трактує *компетентність* як «спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають в процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності». За таких умов «компетентність - це результативно-діяльнісна характеристика освіти. Нижній поріг, рівень компетентності є рівнем діяльності, необхідним і достатнім для мінімальної успішності в досягненні результату»[59, с.17].

З погляду О. Кононко, компетентність не складається тільки з прозорості вікової обізнаності дитини в глибокому морі життєвих обставин. Компетентність містить повну сукупність властивостей: сформований чуттєвий досвід; практичні життєві навички; сформовані потреби, звички, вміння; комплекс основних особистих характеристик, котрі забезпечують дитині адаптацію до життя; вміння пристосовуватися серед змінних обставин, знаходити найкращі засоби втілення свого особистісного потенціалу[37].

О. Биковська окреслює компетентність як безпосередню властивість людини, котра повністю реалізується у житті, має відповідні знання, вміння,

навички, досвід та культуру. Компетентний це той, хто вміє зосереджувати отримані знання, досвід, волю та психоемоційний стан у конкретний момент вирішення проблеми. Кількість знань та вмінь повністю не характеризують компетентність. Однак, і без знань та досвіду компетентність не може бути якісно втілена. Ба більше, здобуття компетентності залежить від відповідального ставлення до навчання[4, с. 170-172].

Важливим є погляд І. Беха, який вважає, що компетентність не є сукупністю знань та проінформованістю в певній галузі, а є досвідченістю людини в певній сфері життя. Із таких міркувань учений сформував структуру досвіду, яка має два ступені сформованості компетентності людини: вищий та нижчий. Коли особистість постійно виконує одні й ті ж практичні дії, вона набує в них досвідченості. Це презентує нижчий ступінь сформованості компетентності. Мізерна узагальненість та недостатнє перенесення набутих навичок на інакші об'єкти, із урахуванням особливостей нових ситуацій є основними характеристиками цього ступеня. Основним приводом цього ступеня є потреба людини жити в суспільстві, адаптація до вимог, котрі висуває життя. На вищому ступені компетентність характеризується як цілісність, де дія, що орієнтована науково будується на логічному практичному виконанні, містить інтелектуально-моральне самоуправління, направлена на якісну допомогу людині у вирішенні життєвих проблем, центральною підставою якої є бажання до самореалізації в єдності з переживанням почуття гідності та багатогранних суспільних мотивів. Важливим аспектом формування цього рівня є навчальні здобутки, котрі мають перетворитися в цілісність компетентностей людини. Безпосередньо наукові здобутки відіграють важливу роль для компетентності. Отож, у цьому ракурсі є вагомою педагогіка розвитку, яка здатна втілити розвиток компетентності вищого ступеня в особистості, а не педагогіка знань, умінь та навичок [45].

На відміну від попереднього вченого, І. Зимня виділяє три ступені компетентності та трактує *компетентність* як особистісну рису людини, що сформувалась при житті, була зумовлена етносоціокультурно, актуалізувалась у праці та взаємодії з іншими людьми, ствердилась на знаннях, була обумовлена

інтелектуально та особистісно. Така риса людини стає результатом освітнього процесу, коли розвивається в ньому [19, с. 204].

Щодо ступенів компетентності, то перший, базовий ступінь передбачає виконання інтелектуальних дій таких як аналіз, узагальнення, систематизація, моделювання тощо. Другий ступінь виявляє особистісні риси людини, які обумовлюють особливості втілення її компетентностей. Такими рисами є відповідальність, організованість, ціленаправленість, самостійність. Третій ступінь є змістом компетентності, з її повною системою компонентів.

Мовознавиця виділяє ще й складові змісту компетентності до яких належать: 1) пізнання змісту; 2) навички та досвід у втіленні компетентності під час вирішення знайомих та нестандартних ситуацій; 3) поважне ставлення до змісту; 4) саморегуляція в процесі та при наслідках компетентності; 5) начасна активність у вирішенні суспільних та професійних питань [19].

Виділяють такі якості людини, які сприяють ефективній інтеграції особистості з загальнолюдським соціокультурним контекстом:

1. Розуміння неоднозначності переконань та позицій на будь-яку ситуацію чи явище. Усвідомлення факту різносторонності допомагає сформувати в учнів установку терпимості та толерантного ставлення до інших, різне бачення та образи на світ.

2. Усвідомлення альтернативи при прийнятті рішень із урахуванням позитивних та негативних чинників у будь-якій галузі. Це передбачає здатність планувати результати дій, прогнозувати амбіції подальшого майбутнього.

3. Здатність взаємодіяти, вести діалог, організовувати спільну працю.

4. Оволодіння вміннями роботи з інформацією, особливо з тією, що розповсюджується дуже швидко. Існує проблема, яка виявляється в тому, що учень повинен опанувати цілісну, впорядковану модель світу та розуміти власне місце в ній. А це передбачає фундаментальну освіту, її цілісний комплекс.

5. Усвідомлення оригінальності переконань, традицій, культур. Для цього необхідно сформувати «крос-культурну грамотність», уміння ставити себе на місце інших, розуміти їх віру, погляди, ідеї.

6. Навчання взаємодії, діалогу серед людей, які мають різні переконня та культуру.

7. Формування психології толерантного ставлення, політичних уявлень, знань про суспільні права та свободи людини [5, с. 49].

Державний стандарт базової середньої та повної загальної освіти подає таке трактування поняття «компетентність» – «набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці» [62, с. 3].

Науковці поділяють компетентності на ключові та предметні. Н. Голуб вважає, що ключова компетентність постає як певний ступінь функціональної грамотності; вона є найважливішою, оскільки має якнайкраще забезпечити соціалізацію учня, його ствердження в соціумі. Тому, ключові компетентності повинні допомагати досягати успіху, збільшувати якість соціальних інститутів, охоплювати всі галузі життя. Щодо предметних компетентностей, то вони покликані на вироблення в учня здатності отримувати бажані результати за допомогою здобутих знань, сформованих умінь та навичок, особистісних рис під час вирішення навчальних проблем [14, с. 5-6].

Державний стандарт подає:

1) ключові компетентності: уміння вчитися протягом життя; спілкування державною та іноземними мовами; інформаційно-цифрова; природнича; математична; технологічна; соціальна; громадянська; ініціативність; підприємливість; екологічна грамотність; обізнаність, самовираження у сфері культури; здоровий спосіб життя;

2) предметні компетентності: комунікативна, літературна, природничо-наукова, математична, історична, мистецька, проєктно-технологічна, міжпредметна естетична, інформаційно-комунікаційна, здоров'язбережувальна, суспільствознавча [62].

За Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти виокремлюють такі ключові компетентності як вільне спілкування державною, рідною та іноземними мовами; природнича, технологічна та математична компетентності; інноваційність та інформаційна компетентність; здатність

постійно вчитися; громадянська, культурна, екологічна та соціальна компетентності; фінансова грамотність та підприємливість. Серед предметних компетентностей (галузей) існують: літературна; комунікативна; між предметна естетична; мистецька; природничо-наукова; проєктно-технологічна; математична; інформаційно-комунікаційна; історична; суспільствознавча; здоров'язбережувальна [62].

Вагомою складовою компетентності є процес її формування, що, як вважають автори монографії «Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика», відбувається впродовж навчання, але не лише в школі, а й під час взаємодії з родиною, друзями, культурою, політикою, релігією та роботою, тобто завдяки невимушеній, інформальній освіті. Тому, компетентнісний підхід втілюється завдяки загальній освітньо-культурній ситуації, де живе та формується особистість. Компетентність передбачає не лише пізнавальний та операційно-технологічний компоненти, а й соціальний, мотиваційний, поведінковий; охоплює результати навчання, систему моральних орієнтацій, звички тощо [36, с.18].

Дослідивши компетентнісне навчання А. Хуторський вказує, що компетентність є комплексом особистісних характеристик учня (моральних цінностей, знань, умінь та навичок), які були зумовлені досвідом, що сформувався на основі його діяльності у важливій суспільній чи особистісній галузі. Учений вважає, що компетентність є не лише набутими знаннями та вміннями, а сферою взаємозв'язку між знаннями та їх практичним застосуванням [45].

Отож, проаналізувавши поняття «компетентність» можна дійти висновку, що компетентність – це система набутих знань, навичок та досвіду, які особистість майстерно застосовує в своєму житті та в певній галузі, адаптуючись до непередбачуваних ситуацій та обставин. Компетентність виявляється як здатність людини до реалізації, самоуправління та самоствердження. Окрім того, здобуті знання є допоміжною ланкою компетентності, а основною є здатність майстерно їх використовувати відповідно до життєвих обставин. Проте, без відповідального ставлення до

навчання та до здобуття знань складно сформувати вищий ступінь компетентності.

На нашу думку, компетентність є динамічною системою властивостей та якостей людини, що гармонійно між собою поєднуючись, утворюють складову, завдяки якій людина може вдало реалізуватися в житті. Компетентність формується не лише під час вивчення певних наук, а й впродовж набуття досвіду в різних стосунках та взаємодіях. Проте, зосереджуючи увагу на компетентності як освітній категорії, визначаємо її за системою знань, умінь та навичок, які учень вдало може втілити в практичній діяльності.

Розглянувши *компетентність* та усвідомивши її особливості ми спроможні охарактеризувати поняття «термінологічна компетентність», яке є основою нашого дослідження.

«Старша школа характеризується тим, що підсумовує та узагальнює весь навчально-виховний процес, [...] формує компетентності, важливі для сучасної, конкурентоздатної на національному та глобальному ринку праці особистості, її успішної самореалізації в суспільстві. Особливістю профільного навчання з української мови є інтенсивний мовний та інтелектуальний розвиток старшокласників» [80, с. 4]. Тому, учитель-словесник повинен сформувати в учнів термінологічну компетентність, котра дасть можливість опанувати та узагальнити інтелектуальні знання з мови та буде сприяти подальшій професійній реалізації.

Дослідженнями особливостей та рис поняття «термінологічна компетентність» у різних професійних галузях займалися такі науковці як Г. Крохмальна [40], В. Власюк [12,13], Г. Ракшанова, І. Назаренко [68], В. Авраменко [1], В. Коваль [34], Г. Бондаренко [10], Т. Денищич [2]. У своїх працях учені розкрили роль термінологічної компетентності для конкретної професійної діяльності. Однак зазначене поняття тлумачили в загальнонауковому характері, що сприяє висвітленню їх поглядів у нашому дослідженню.

Г. Бондаренко тлумачить термінологічну компетентність як «уміння добирати терміни відповідно до теми висловлювання, ураховувати відмінності

паронімічних термінів, не допускати заміни однієї термінологічної одиниці іншою, уживати терміни відповідно до їхніх дефініцій, розрізняти терміни та професіоналізми, відрізняти терміни однієї галузі знань від термінів інших галузей, нормативно перекладати» [1, с. 22].

Г. Крохмальна розуміє термінологічну компетентність як «вміння добирати терміни відповідно до теми висловлювання, ураховувати відмінності патронімічних термінів, не допускати заміни однієї термінологічної одиниці іншою, уживати терміни відповідно до їх дефініції, розрізняти терміни та професіоналізми» [40, с. 113].

Формування термінологічної компетентності відбувається завдяки нерозривному зв'язку між ґрунтовними фаховими знаннями та мовними правилами, механізмами діяльності логіко-поняттєвої та лексичної підсистем терміносистеми, тобто між професійною ерудицією та лінгвістичною (термінологічною) [40].

І. Гуменюк вважає, що термінологічна компетентність передбачає сукупність мовних та мовленнєвих знань та здібностей, на основі яких формується основа фахового знання, яка потрібна для ґрунтовного усвідомлення та освоєння поняттєвої та категорійної бази фаху, для втілення багатоаспектних дій, що передбачають дослід, аналіз, творчу та практичну роботу, які розвивають уміння фахівця-мовця самостійно створювати та систематизувати терміни [20].

Термінологічна компетентність становить:

- 1) опанування вмінь роботи із термінологічним словником, здатність його постійно поповнювати;
- 2) здатність ефективно працювати з джерелами, які потрібні для розв'язання мовознавчих та термінологічних завдань;
- 3) здатність проводити аналіз термінів за їх походженням, способом творення, структурою, рівнем засвоєння мовою, нормативністю, актуальністю;
- 4) здатність виявляти та виправляти помилки та недоліки у вживанні термінів за попередньо висвітленими знаннями;

5) здатність виявляти продуктивні та непродуктивні форми творення термінів, застосовувати їх для створення та покращення термінології [20].

За міркуваннями Н. Тоцької, опанування основ будь-якої професії повинне починатися з сукупності загальних та фахових знань, іншими словами фахівець має досягнути «науковий дискурс професії», чи професійне мовлення (професійна фразеологія та термінологія), яке сприятиме навчанню у вищій школі та в майбутній фаховій діяльності. Щоб майстерно володіти усним та писемним професійним спілкуванням учні мають досягнути великий активний лексичний запас професійної термінології «приблизно 75-85% від усіх термінів певної галузі науки» [20, с. 3].

Фахова мова належить до соціально зумовленого зразка сучасної літературної мови, тому професіонал повинен майстерно володіти поняттєвою та термінологічною системою певної галузі діяльності. Якісне володіння лексики передбачає унормоване застосування її одиниць, здатність їх легко добирати відповідно до ситуації спілкування. Ці вміння складно презентувати статично, проте контрольні результати студентів виявляють, що вимога застосування термінів у висловлюваннях додає труднощів при виконанні завдань та збільшує кількість часу при виконанні на 30% [20].

Задля ефективного засвоєння термінів необхідно використовувати особливі методичні способи та вправи. І. Гуменюк подає поради щодо засвоєння термінів для студентів вищої школи, які ми зкорегували у відповідності до потреб учнів старших класів:

1. Завдання практичного характеру повинні передбачати не лише лінгвістичну термінологію, а й природничу, математичну, історичну тощо [20]. Оскільки, навчальні тексти містять інформацію не лише мовознавчої галузі, а й багатьох інших. Знання термінів допоміжних галузей покращує професійний рівень.

2. Під час роботи над термінами потрібно звертати увагу на взаємозв'язок термінів у конкретному контексті, а не лише на окремі термінологічні одиниці. Цей взаємозв'язок необхідно простежувати з початку освоєння фахової мови та поступово вдосконалювати та ускладнювати його. Оскільки лише на

текстовому рівні фахові терміни утворюють єдину комунікативну систему, а не комплекс окремих лексичних одиниць, яка є оптимальною для застосування у професійних питаннях.

3. Практичні завдання повинні здійснюватися на основі текстів, які мають різні стилі мовлення (публіцистичний, художній, офіційно-діловий та ін.). І. Дроздова вважає, що спостереження за мовним стилем наукової та науково-популярної літератури, засвоєння термінології слід проводити на особливо дібраних текстах, конкретних уривках із підручників, які призначені для фаху;

4. Слід звернути увагу на обережне використання іншомовної термінології. Потрібно враховувати особливості перекладу та визначення того чи іншого іноземного терміна. Інтеграція термінології, взаємозв'язок та взаємовплив культур у мінімальній кількості є позитивним аспектом. Проте, за наявності українського відповідника, краще використати його, а не іншомовний варіант. Тут важливим чинником постає семантика терміна, яку учні повинні добре розуміти в обох відповідниках. До прикладу: *артикулювати-виражати; реценція-сприйняття; імператив-наказовий спосіб*.

Можна використати такі ефективні вправи як: *а) дібрати синоніми до термінів за допомогою словника, утворити синонімічні пари, ввести їх у речення, звертаючи увагу на їх семантику; б) виписати запозичені терміни із словника та дібрати до них українські відповідники; в) утворити пари з українських термінів та їх запозичених відповідників; г) дібрати запозичені антоніми до термінів, застосовуючи префікси; ґ) розтлумачити семантику термінів-паронімів (напр. препозиція-пропозиція).*

5. Опанування термінологічної компетентності потребує ґрунтовних знань із орфографії, стилістики, синтаксису та інших важливих розділів мовознавства, які передбачають правильне формування термінологічної системи. Тому необхідно виконувати вправи, що зосереджені на нормативному написанні слів, редагуванні речень та необ'ємних текстів. Наприклад, можна запропонувати виправити орфографічні помилки в термінах; утворити форму знахідного відмінка множини від поданих термінів; зредагувати словосполучення, речення, текст.

6. Важливе місце у розумінні семантики термінів посідає переклад. Для самостійного опрацювання учням можна давати тексти, які містять складні терміни, які учні повинні знайти в словнику та пояснити їх значення. Проте, й на уроках робота зі словниками під час опрацювання наукових та професійних текстів є ефективною. Задля систематизації освоєної термінології учні можуть створювати власні упорядковані термінологічні словники. До того ж варто вказати мінімальну кількість термінів, які мають бути у словнику.

7. Окрім застосування термінів на письмі важливим критерієм термінологічної компетентності є застосування їх в усному мовленні. Формування цього вміння є досить складним, тому воно потребує уважного ставлення. Задля розвитку вміння усно використовувати терміни у фаховому мовленні можна: а) укласти термінологічний словник мовознавчої галузі; б) організувати дискусію на одну з мовних наукових тем; в) скласти текст, у якому містяться терміни-антоніми; г) зробити презентацію своєї професії; г) створити усний фаховий текст із використанням термінів; д) укласти діалог, що передбачає використання фахових термінів [20].

Система вправ та завдань для опанування термінологічної компетентності повинна не лише розвивати мовленнєві здібності, допомагати у засвоєнні професійної лексики, а й мотивувати, розвивати навички комунікації в професійному середовищі. Отже, вищезначені поради здатні допомогти у формуванні термінологічної компетентності учнів, їх активізації та переході від байдужого сприйняття до активної діяльності мовлення та мислення [20].

Під час освоєння термінології потрібно зважати на те, що природа знань є системною. Ця природа виявляється через систему понять. Серед усіх шарів лексики термінологія має найбільш системний характер. Він свідчить про подвійну природу термінології: з однієї сторони, термінологія має зв'язок з системою понять, а з іншої, – термінологія підпорядковується законам мови. Логічна системність понять допомагає точно виділити частини визначеної сфери знань. Кожна частина (розділ) має базові поняття, створює підґрунтя для утворення взаємозв'язків понять, а тому, системний підхід сприяє визначенню місця кожного поняття серед системи понять [68].

Отож, системна природа терміна диктує особливості розуміння наукового тексту. Вони полягають у тому, що читач постійно порівнює нові відомості з попередньо здобутими знаннями, він одночасно усвідомлює і синтагматично, і парадигматично, категорійно. Такий процес потребує точності від наукового викладу, яку презентують терміни, особливо їх однозначність визначення, а також точні синтаксичні структури та традиційна структура різножанрових та різновидових наукових понять [68].

Г. Ракшанова та І. Назаренко визначають професійно-термінологічну компетентність як «сформовану здатність влучно та доцільно використовувати фахові терміни під час виконання посадових обов'язків; набуті вміння та навички граматично правильно будувати речення та власний діалог, використовуючи при цьому досвід, одержаний під час вивчення спеціальних дисциплін свого фаху у ВНЗ» [68, с. 254].

У аспекті сприйняття термінологічної компетентності у профільній школі будемо розуміти вищезазначене визначення як опанування здатності майстерно та доречно застосовувати мовознавчі терміни впродовж систематизації знань у старших класах, зі спрямуванням на подальшу навчальну діяльність у вищій школі; отримані вміння та здібності у побудові граматично правильного висловлення та діалогу, з використанням одержаного досвіду під час освоєння лінгвістичної термінології.

З'ясувавши суть поняття «термінологічна компетентність», можна сформулювати власне визначення цього поняття. На нашу думку, термінологічна компетентність — це здатність майстерно застосовувати терміни певної галузі у мовленні та на письмі, розуміти їх семантику та роль у відповідному дискурсі.

Таким чином, термінологічна компетентність є невід'ємною складовою навчальної діяльності старшокласника профільної школи, який прагне вміло реалізуватися у суспільстві, здобути професійну майстерність та успіх, не лише в мовознавчій царині, а й в інших загальноважливих галузях

1. 5. Психолого-педагогічні аспекти дослідження

Формування термінологічної компетентності старшокласників – це не лише завданням вчителя, а й учня. Важливий вплив на формування будь-якої здібності, звички та компетентності здійснюють психологічні фактори. Поведінка учня, емоційний стан – не просто особливості дитини, а чинники, що допомагають, або заважають ефективному навчанню та формуванню певних здібностей. Кожна вікова категорія має власні специфічні характеристики. Тому, учитель-словесник повинен зважати на психологічні аспекти.

У нашому питанні вважаємо за потрібне розглянути вікові особливості когнітивних процесів старшокласників; соціалізацію старшокласників, з врахуванням чинників сформованої чи несформованої термінологічної компетентності.

Дослідження закономірностей становлення особливостей ролі пам'яті та уваги у віковому розвитку спричиняється тим, що психологічні особливості старшокласників посідають вагоме місце в навчанні та вихованні. Основною психологічною властивістю людини є пам'ять. Більшою мірою, саме вона формує особисті риси, які формуються впродовж онтогенезу. Пам'ять – це психічний процес, який передбачає запам'ятовування, утримування, репродукування та забування розмаїтого досвіду. Фізіологічно пам'ять відбувається завдяки утворенню нетривалих нервових зв'язків у корі головного мозку. Ці зв'язки здатні зберігатися, відтворюватися від впливу певних подразників у майбутті. Запам'ятовування є центральним процесом пам'яті, воно здатне впливати на глибину, чіткість відтворення інформації та стійкість і продовження її збереження [46].

Інформація під час запам'ятовування може зберігатися у формі двох видів: словесно-логічному і образному. Образна пам'ять характерна для людей і тварин. Вона передбачає зберігання образу засвоєного об'єкта впродовж певного часу та відтворення цього образу під час повторенні певних дій, процесів, які характеризують цей об'єкт. Виділяють зорову, рухову, смакову та інші види пам'яті відповідно до образів. Пам'ять, що характерна лише для людини називається словесно-логічна. Вона здійснює запам'ятовування та

зберігання відомостей у формі слів. Враховуючи час зберігання інформації виокремлюють короткочасну та довготривалу пам'яті, які відбуваються на базі різних механізмів, передбачають різні об'єми та зберігають специфічну інформацію [46].

Досліджуючи характеристики пам'яті в онтогенезі, учені простежили її значний ріст від двох років і до сімнадцяти. Після п'ятнадцяти років збільшується продуктивність мнемонічної функції мовного змісту. Цей період життя характеризується здійсненням вагомих процесів, які мають зв'язок із трансформацією пам'яті, передусім динамічно починає формуватися логічна пам'ять. Із частим використанням логічної пам'яті притуплюється ріст механічної. Водночас важливою є роль механічної пам'яті, оскільки в старших класах збільшується кількість навчальних предметів, а отже, і об'єм інформації. Такі процеси здійснюються в єдності зі становленням довільної опосередкованої пам'яті [46].

Способи запам'ятовування учнів старших класів покращуються завдяки тому, що учні осмислено застосовують раціональні прийоми та логічне запам'ятовування; збільшується продуктивність. Мнемічна діяльність стає більш довільною та усвідомленою. Критеріями усвідомленості запам'ятовування є здатність використовувати прийоми та способи запам'ятовування та особистісні властивості власної пам'яті.

Поступово пам'ять старшокласників ділиться на загальну та спеціальну. Загальна пам'ять передбачає великий обсяг джерел інформації. Характеристикою спеціальної пам'яті є невелике коло впливів, глибока вибірковість інформації, що запам'ятовується. Цей вид пам'яті відповідає основним інтересам учнів, спрямованості на здобуття майбутньої професії. Учні зацікавлені в процесах власної пам'яті, у її покращенні та управлінні [46].

За дослідженнями О. Давидової в період від 14 до 17 років об'єм короткочасної пам'яті плавно збільшується та набуває найбільших величин у віці 16-17 років. Разом з тим, акцентовано на тому, що розвиток пам'яті в цей період взаємопов'язаний зі станом характеристик головних нервових процесів. Відповідно від того настільки високими є типологічні характеристики людини

залежить об'єм короткочасної зорової пам'яті. Таким чином, у віці 14–17 років існує взаємозалежність між процесами розуміння, зберігання, відтворення інформації та характеристиками головних нервових процесів, що є основою фізіологічної пам'яті [46].

Важливим складником пізнавальних процесів старшокласників є увага. Поняття «увага» визначають як «зосередженість діяльності суб'єкта в певний момент часу на якомусь реальному або ідеальному об'єкті – предметі, події, образі, міркуванні тощо [46, с. 35]. Властивостями уваги є стійкість, концентрація, обсяг, розподіл, переключення. Концентрація характеризується ступенем зосередженості уваги на одних предметах та відволіканням від інших. Кількість предметів, на які людина здатна зосередити свою увагу одночасно протягом короткого проміжку часу називається обсягом уваги. Довільне переміщення уваги з одного предмета на інший називається переключенням. Уміння людини одночасно займатися кількома справами називається розподілом уваги. Уміння впродовж довгого часу зосереджувати увагу на певному предметі, не відволікаючись – це стійкість уваги.

Досліджуючи увагу старшокласників М. Чаркова стверджує, що учні старших класів стають більш задіяні в довготривалій посиленій роботі, у якій стає менше помилок та час на виконання робіт зменшується, але збільшується продуктивність уваги. До того ж варто зазначити, що на стан уваги, її об'єм, розподіл та стійкість впливає мотиваційний складник (на переключення уваги він впливає мінімально) [46].

Формування когнітивної сфери старшокласників спричинене покращенням уміння ціленаправлено зосереджувати свою увагу на певних предметах, процесах та здатністю уникати відволікання. Такі дії свідчать про розвиток концентрації уваги. Учні старших класів здатні усвідомлено розподіляти та перемикаєти увагу. Розвиток таких здібностей пов'язаний з формуванням логічного мислення.

Розвиток інтересу старшокласниками до окремих предметів чи видів діяльності сприяє збільшенню вибірковості уваги, однак деколи такі дії мають негативний вплив на вивчення основних дисциплін, адже учні перестають

звертати на них увагу. Важливого значення в старших класах набуває післядовільна увага, основою якої є довільна увага, а суть її полягає в зосередженості на цікавих явищах та предметах. Отже, втілення певних характеристик уваги: обсягу, інтенсивності, стійкості різняться між собою, оскільки залежать від індивідуальних особливливостей учня (інтересів, переконань) [46].

За дослідженнями вікового розвитку ролі уваги в учнів 14–17 років, простежується удосконалення характеристик уваги, її взаємозв'язок із функціональною активністю та стійкістю нервової діяльності [70]. Таким чином роль пам'яті та уваги – надзвичайно важлива в становленні когнітивних процесів старшокласників, які суттєво пов'язані з фізичними нервовими процесами.

Вікова періодизація відносить старший шкільний вік до ранньої юності (15–17 років), упродовж якої морфофункціональне дозрівання організму людини добігає кінця, відбуваються значні переміни особистості, психологічне й соціальне дорослішання. Цей період характеризується тим, що особистість готується до дорослого життя, до вибору та здобуття професії, до здійснення відповідальних соціально важливих дій [46].

Більшою мірою когнітивні процеси старшокласників передбачають розвиток індивідуального стилю розумової діяльності, а не лише набуті здібності та зміни певних властивостей розуму. У цей період збільшується функція довільного самоконтролю в навчанні.

Юнацький вік характеризується такими рисами, як вразливість до соціальної оцінки своєї зовнішності, умінь, здібностей та разом із цим існує гіперболізована самовпевненість та критичність у стосунках із іншими. У зіставленні з іншими віковими групами, юнацькому віку властива підвищена тривожність, значна соціальна відкритість, знижена імпульсивність та емоційна напруга, більша врівноваженість емоцій, якщо порівнювати з підлітками. Індивідуально важливою для учнів старших класів стає багатоманітність їхнього соціального стану [46].

Негативні стани, які характерні для старшокласників у навчанні – апатія, втома, печаль, злість, роздратованість, гнів, страх, стурбованість і навіть депресія, а серед позитивних станів переважають надія, радість, зацікавленість, захоплення, задоволення, бадьорість. Такі стани зазвичай є тривалими та поточними і складаються з полістанів, які мають зв'язок із складними видами поведінки та життєвими ситуаціями.

Якщо зробити поділ моральних орієнтацій старшокласників, то перше місце займає професійна самореалізація, розумове формування та творчі перспективи; друге – прагнення миру та спокою, чесності в загальнолюдському плані, значущість конкретних стосунків – вірні та справжні друзі, щасливе кохання та сім'я. Старшокласникам першочергово властива мотивація, яка зосереджена на власну особистість, на другому місці перебуває мотивація комунікації, а на третьому – ділова мотивація, що відповідає за втілення навчальних завдань [46].

За дослідженнями вчених сучасні кризові обставини українського суспільства негативно впливають на навчальну діяльність учнів. Оскільки різкі та неочікувані економічні, політичні та інші зміни сприяють збільшенню небезпечних та кризових ситуацій в буденному житті та спричиняють дезадаптаційні обставини в навчанні та вихованні учнів. До того ж науковці стверджують, що навчально-виховний процес не відповідає віковим психологічним особливостям учнів, а навчальні програми занадто перенасичені, що зумовлює хронічну перевтому учнів [46].

Такі фактори змушують шукати нові методи та підходи до навчання, серед яких педагоги виокремлюють індивідуальний підхід, який є надзвичайно актуальним у пострадянських країнах. Вагомі чинники, які впливають на навчальну діяльність будь-якої вікової групи школярів, – ступінь мотивації до навчання, психологічна атмосфера в школі та сім'ї, якість довкілля, уміння самостійно керувати власною навчальною діяльністю, уміння працювати в колективі під час навчання, дисциплінованість, ступінь фізичного розвитку, цілеспрямованість.

Таким чином, покращення системи постійного навчання, збільшення продуктивності навчально-виховного процесу, стабільність психологічного та фізичного здоров'я не можуть бути повністю реалізовані без ґрунтового знання та розуміння когнітивних процесів учнів. Щоб отримати хороші результати навчання з урахуванням фізичних властивостей, необхідно знати про основні закономірності формування когнітивних вмінь учнів та майстерно керувати цими знаннями [46].

Важливий етап у формуванні особистості – соціалізація. Цей процес надзвичайно актуальний у вивченні особливостей учнів старших класів. Ми вважаємо за потрібне визначити основні характеристики соціалізації та розглянути роль термінологічної компетентності в аспекті соціалізації старшокласників.

Сучасник тлумачний психологічний словник трактує поняття «соціалізація» так: «Соціалізація (від. фр. *socialis* – суспільний) – процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, здійснюваний у спілкуванні та діяльності» [87, с. 486].

О. Язловецька розуміє соціалізацію старшокласників як вагомий процес утвердження взаємозумовлених зв'язків індивіда з суспільством на ґрунті комплексу суспільних знань, суспільно-формуючої комунікації та суспільного досвіду самореалізації, що втілює соціальний розвиток старшокласника. Соціалізація учнів старших класів зумовлена їх віковою специфікою і психологічними трансформаціями етапу ранньої юності, які передбачають цілковиту упорядкованість самосвідомості, формування інтелекту, високий ступінь дорослішання, градації і сталості моральної свідомості, завершення становлення світосприймання та суспільних установок. Найважливішим показником розвитку та психологічним новотвором старшокласників є особистісне самовизначення, яке має морально-змістову природу та сприяє вибору загальнолюдських цінностей [88].

Існує маса поглядів різних науковців на соціалізацію, які разом висвітлюють такі ідеї: а) навчально-виховний процес зумовлений головними інститутами соціалізації, яка містить передачу культурного досвіду попередніх

поколінь; б) особистісна соціалізація має зв'язок з процесами пристосування; в) соціалізація людини відбувається впродовж усього життя; г) важливу роль у ефективній соціалізації відіграє самосвідомість та самореалізація [88].

Соціалізація як процес має два етапи, один із яких – адаптація, інший – інтеріоризація. *Адаптація* передбачає пристосування людини до обставин та змін довкілля; це явище звикання під час якого об'єднуються цілі та моральні переконання індивіда як члена соціуму, освоюються правила і вимоги, здійснюється перехід у його функційну будову. *Інтеріоризація* означає процес, під час якого людина засвоює суспільні та соціальні правила, цінності, переконання, установки, стереотипи; це система чинників керування поведінкою, які засвоїлись. Біологічна, соціальна, психологічна адаптації – це вищий ступінь головних умов та механізмів життя людини. Адаптація здатна оптимізувати взаємодію особистості з суспільством. Навколишнє середовище зумовлює формування якостей людини, особливості її поведінки та діяльності [88].

Соціалізація не передбачає автоматичне сприйняття вивершеної соціальної «моделі». Об'єкт соціалізації – людина, яка разом із тим є і суб'єктом діяльності суспільства, митцем його нових «моделей». Упродовж соціалізації формуються взаємозв'язки між особистістю та суспільством, відбувається засвоєння його цінностей, розвиток особистості. Таким чином, соціалізація є результатом та складником педагогічного процесу, метою і змістом освітньо-виховної діяльності.

Соціалізація – це процес «формування в школярів соціальних норм і цінностей, установок, зразків поведінки, у результаті якого відбувається розвиток індивідуальних властивостей особистості школяра при організації його взаємодії з навколишнім середовищем та прийнятті ним соціального досвіду» [88, с. 277].

Існує змістовий та процесуальний аспекти репрезентації соціалізації. Змістовий аспект передбачає засвоєння суспільних правил особистістю, розвиток її соціальних рис та здібностей, а процесуальний – вплив соціальних

факторів та інститутів на індивіда; активну позицію особистості щодо самореалізації та самовизначення в суспільстві [88].

О. Язловецька виділяє такі компоненти та властивості соціалізації в старшокласників: 1) «когнітивний компонент» становить розвиток на основі засвоєних знань про довкілля, здатність оперувати здобутими знаннями на практиці, наявність пізнавальної динаміки, бажання самонавчатися; 2) «моральний компонент» передбачає розвиток соціальних правил та культурних моралей, їх ствердження та освоєння; 3) «мотиваційно-діяльнісний компонент» презентує усвідомлену мотивацію до адаптації в соціумі: утверджене бажання брати участь у певних соціальних подіях, стосунках, активна позиція індивіда [88].

Виділяють три рівні соціалізації особистості: високий, середній, низький. *Низький* рівень соціалізації характеризує школярів, яким властива пасивна позиція щодо суспільних проєктів та процесів, непричетність до середовища та соціуму, порушення суспільних порядків, уникання соціальних взаємовідносин. Такі учні мають неупорядковані знання, уміння і здібності з базових наук, недостатньо використовують способи щодо різних видів діяльності.

Середній рівень представляє учнів, які володіють знаннями, навичками та здібностями з базових наук частково на достатньому рівні. Вони використовують способи різних видів діяльності; частково солідарні та згідні з суспільством, відповідальні щодо збереження та укріплення активного порядку соціуму. Проте, такі школярі мають недостатньо сформоване бажання брати участь у соціальних відносинах. Подекуди вони зацікавлені та активні в реалізації певних проєктів.

До *високого* рівня соціалізації належать школярі, які мають ґрунтовні знання, уміння та здібності головних наук. Такі учні майстерно володіють способами певних видів діяльності, співпричетні та згідні з суспільством, відповідають за збереження та укріплення наявного порядку. Вони прагнуть брати участь у різних соціальних відносинах, мають активну творчу позицію.

Кожен компонент соціалізації старшокласників має свої особливості. *Когнітивному компонентові* властиве розуміння учнем суспільних відомостей

на рівні відчуттів, знань, здібностей. У процесі соціалізації пізнання забезпечує розкриття зв'язків та стосунків довкілля для школяра. У наслідок чого, в учня формується повноцінна картина світу, розширюються знання, уміння, здібності, які потрібні в суспільній діяльності, утверджується соціальна направленість: бажання створювати хороші стосунки з друзями, класним колективом; відсутність нахилу до егоїзму, утверджене почуття відповідальності, направленість на суспільні духовні цінності тощо. Вагомими способами розумової діяльності в цьому аспекті є аналіз, порівняння, абстрагування, узагальнення, моделювання та ін. І. Кон стверджував, що показником ефективної освіти є здатність «самостійно діяти і приймати рішення в умовах, яких свідомо не було і не могло бути в житті батьківського покоління». Отже, найважливішим умінням когнітивного складника є здатність учня застосовувати здобуті знання в непередбачуваних обставинах та вміння діяти творчо. До того ж ставлення учня до навчального процесу виконує важливу функцію в процесі соціалізації [88].

Когнітивний компонент містить такі властивості, як наявність знань, умінь та здібностей в учня, які допомагають усвідомити взаємозв'язки довкілля, які розвивають повноцінну картину світу; здатність робити вибір самостійно в непередбачуваних обставинах; уміння діяти творчо; прагнення взаємодіяти з колективом; комунікативні здібності; володіння правилами етикету [88].

Ми вважаємо, що термінологічна компетентність належить до когнітивного компоненту соціалізації і є надзвичайно ваговою у здобутті знань старшокласниками. Тому, термінологічна компетентність загалом відіграє важливу роль у процесі соціалізації. Адже, завдяки майстерному використанню термінів особистість може успішно реалізуватися в науковому середовищі.

Моральний компонент передбачає формування суспільних правил та культурних цінностей, їх ствердження; формування вланого ставлення, активної позиції, відповідальності до правил, цінностей суспільства. Усвідомлення соціальних правил, цінностей зумовлює формування знань про суспільство, роботу, культуру, самого себе і разом з тим зумовлює перехід цих знань у ряд особистісних переконань [88].

У старшокласників здійснюється об'єднання непростих системних правил поведінки та відбувається застосування складних механізмів, які сприяють внутрішньому саморегулюванню на базі освоєних правил. Компонентом соціалізації у ракурсі мотиваційного складника є поняття «соціальна відповідальність». Соціальна відповідальність передбачає соціально виправдану поведінку і виявляється в певних суспільних ситуаціях життя (переживання та турбота за станом міста, країни; відповідальність у навчанні та роботі; розуміння родинних обов'язків). Окрім цього, важливою рисою морального компонента соціалізації є громадська зрілість особистості [88].

Отже, виділяють такі властивості морального складника соціалізації: вияв патріотизму, соціальної відповідальності, громадянської зрілості; володіння знаннями про ставлення до роботи, суспільства, культури, власної особистості; перехід набутих знань у систему власних цінностей та поглядів [88].

Мотиваційно-діяльнісний складник соціалізації становить самореалізацію в суспільстві, а саме сформовану мотивацію старшокласників брати участь в різноманітних відносинах соціуму; діяльнісну творчу позицію індивіда (прагнення вирішити соціально вагомі цілі, творчий пошук, впевненість у собі, надія на досягнення мети); сформоване професійне, соціальне та життєве самовизначення [88].

Бажання людини взаємодіяти з суспільством зумовлене її соціальними потребами. Е. Фромм вважає, що соціальні потреби людини такі, як спілкування, творчість, відчуття вагомих стержнів забезпечують стійкість та безпеку життя, жагу до знань, освоєння життя. Соціальні потреби мають зв'язок із міжособистісними стосунками, комунікацією, діяльністю, відкритістю, бажанням людини сприймати світ позитивно. Б. Ананьєв заявив, що міжособистісна комунікація здатна впливати на психічний розвиток людини.

Комунікативні здібності людини – надзвичайно важливі в соціалізації. Адже, вони сприяють налагодженню різноманітних взаємодій, вирішенню міжособистісних конфліктів. Комунікативні навички відіграють важливу роль у шкільному середовищі. Відомо, що найбільш популярними є учні, які відкрито та активно спілкуються з шкільним колективом. Ввічливість, активність

спілкування, направленість на взаємодію з іншими сприяє успішній реалізації в суспільстві. Таким чином, необхідно створити оптимальні умови для старшокласників у розвитку знань та здібностей щодо застосування різних прийомів, правил спілкування, способів самоуправління й організації інших людей. Активність індивіда, що відповідає суспільній системі цінностей характеризується самостійністю, працездатністю, цілеспрямованістю, ініціативністю, які реалізуються в бажанні виконувати корисну для суспільства роботу [88].

Мотиваційно-діяльнісний складник є одним із найважливіших компонентів соціалізації в сучасному світі. Адже, успіх молодої людини більшою мірою залежить від соціальних здібностей, досвіду активних міжособистісних стосунків, особистісних рис, а не від обраної професії [88].

Отож, соціалізація – це процес формування та розвитку особистості, який відбувається завдяки освіті. Для успішної соціалізації старшокласників необхідно створити умови для впровадження гуманізації шкільних відносин; розвитку мотивації учнів щодо навчальної діяльності; урахування індивідуальних та вікових особливостей учнів, які мають вплив на соціалізацію; становлення високої культури спілкування в старшокласників; усвідомлення моделі соціально визнаної поведінки, утвердження конкретних життєвих орієнтирів [88].

Таким чином, можна стверджувати, що сформована термінологічна компетентність забезпечує успішну соціалізацію старшокласників, оскільки загальнонаукова обізнаність, володіння термінологічною системою, здатність майстерно застосовувати набуті знання сприяють ефективній адаптації в суспільстві. До того ж, «Закон про освіту» вказує, що компетентність є здатністю людини успішно соціалізуватися, тому термінологічна компетентність не є винятком, адже знання певних понять дійсно допомагає не лише в науковій взаємодії, а й у міжособистісних стосунках.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

Таким чином, терміни виконують особливу функцію, даючи поняттям визначення, що належать до певної сфери діяльності. Вони мають власну історію розвитку, яка зазнала негативного впливу від російської мови, та незважаючи на це розвиваються й удосконалюються нині. Терміни характеризуються однозначністю, дефінітивністю, системністю, номінативністю, стилістичною нейтральністю, мотивованістю. Лінгвістична термінологія є невід'ємним складником мовної особистості старшокласника. Саме тому, завдяки профільній освіті є можливість сформувати лінгвістичну термінологічну компетентність, яка полягає в розумінні термінів, їх майстерному та доречному застосуванні, не лише на письмі, а й у науковому мовленні. При формуванні термінологічної компетентності необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості старшокласників, їх соціалізацію в суспільстві тощо.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

2.1. Аналіз нормативної бази із боку досліджуваної проблеми

Формування термінологічної компетентності старшокласників зумовлене не лише потребами сучасного суспільства, а й нормативною базою навчально-виховного процесу. Вважаємо за необхідне представити погляд нормативних документів на термінологічну компетентність; показати чому виникла необхідність формування термінологічної компетентності в профільній школі; проаналізувати, які умови надає нормативна база щодо формування компетентності тощо.

Нормативна база профільної освіти представлена певними документами, листами, наказами, постановами, законами, програмами. Для профільної освіти важливими є такі документи, як «Закон про освіту», «Закон про повну загальну середню освіту», «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи», «Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль українська філологія (авт. Мацько Л., Груба Т., Семеног О., Симоненко Т.)».

«Закон про освіту» стверджує, що профільну середню освіту можна здобути за двома спрямуваннями: академічним або професійним. *Академічне* спрямування передбачає профільне навчання, що ґрунтується на об'єднанні змісту освіти, який встановлений стандартом профільного навчання з поглибленим вивченням конкретних предметів із урахуванням навичок та потреб учнів з спрямуванням на подальше навчання в вищих навчальних закладах. Професійне спрямування – це профільне навчання, що ґрунтується на об'єднанні змісту освіти, котрий затверджений стандартом профільного навчання з професійно орієнтованим підходом та врахуванням умінь та потреб учнів. Професійне спрямування зосереджене на ринку праці. Одним із принципів освітньої діяльності за поданим документом є науковий характер освіти [64].

Закон про повну загальну середню освіту визначає профільну середню освіту як третій рівень освіти, який становить здійснення учнем вимог до результатів навчання, що схвалені державним стандартом профільної середньої освіти. Профільна освіта організовується за двома циклами. Перший цикл – профільно-адаптаційний (10 клас), другий – профільний (11-12 клас) [65].

Державний стандарт профільної середньої освіти. «Метою профільної середньої освіти є розвиток особистості здобувачів освіти, формування компетентностей, необхідних для їхньої стійкості, самостійності, відповідальності, комунікації та взаємодії з іншими, соціалізації та громадської активності, підприємливості, свідомого вибору подальшого життєвого шляху, ціложиттєвої освіти, трудової діяльності та самореалізації, виховання шанобливого ставлення до національних та культурних цінностей українського народу на засадах патріотизму та усвідомлення власної ідентичності, родини, суспільства, довкілля, природи з позицій наукового світогляду та принципів сталого розвитку» [67, с. 1]. Таким чином, позиції наукового світогляду є важливими в реалізації мети профільної освіти.

Одним із наскрізних вмінь є здатність читати з розумінням, яке становить інтелектуальне сприймання отриманої інформації в різні способи. Таке розуміння передбачає вміння знаходити приховану та видиму інформацію, наводити гіпотези, затверджувати надійність аргументів, утверджуючи власні доводи фактами і цитатами, які знаходяться в тексті тощо [67].

У «Вимогах до обов’язкових результатів навчання учнів у мовно-літературній освітній галузі» виділяють такі загальні результати як сприймання, виокремлення, аналіз, інтерпретація, оцінювання усної інформації, перетворення її в інші форми повідомлень; сприймання, інтерпретація, творче читання, аналіз, оцінювання, вибір, перетворення тексту; створення письмових висловлень не лише в дійсності, а й у цифровому середовищі, редагування письмових висловлень; дослідження явищ мови, застосування набутих знань з мови в мовленнєвій творчості [67].

Проаналізувавши даний документ, можна сказати, що задля втілення мети, наскрізних умінь та результатів навчання за державним стандартом

профільної освіти передусім необхідно сформувати термінологічну компетентність, що здатна допомогти учням засвоїти необхідні знання та вміти застосовувати їх на практиці. Очевидно, що без якісного усвідомлення термінів, що є складовою термінологічної компетентності неможливо ефективно засвоїти навчальний матеріал, а відтак і виконати очікувані результати навчання.

Концепція профільного навчання в старшій школі. Концепція визначає основні завдання, серед яких виділяє: надання умов для розвитку навчальних і професійних інтересів; шанс отримати спеціальність; допомога з професійною самовизначеністю та соціалізацією учнів старшої школи тощо [38]. Передумовою профільного навчання є «необхідність створення знаннєвої й функціональної бази для формування професійної компетентності та її складових» [38, с. 6].

Важливим принципом реалізації профільної освіти є принцип наступності й неперервності, який полягає у взаємозв'язку між базовою середньою освітою, профільною та професійною підготовкою. Ми вважаємо, що саме термінологічна компетентність є основою забезпечення й утілення цього принципу. Адже, без розуміння попередніх термінів важко засвоїти подальші поняття, тому послідовне вивчення термінів – дуже важливе в профільному навчанні [38].

«Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи». У обґрунтуванні змін середньої школи вказано, що «матеріал підручників затеоризований, переобтяжений другорядним фактологічним матеріалом» [53, с. 4]. Ми вважаємо, що у вирішенні цієї проблеми на допомогу у профільній школі має прийти термінологічна компетентність, яка становить не лише розуміння термінів, а й їх усвідомлене застосування на письмі та в мовленні, виокремлення головних та другорядних понять.

Випускником нової школи повинна бути особистість, яка розвивається всебічно, має критичне мислення; це патріот, який шанує гідність людини та її права, має активну позицію, приймає важливі рішення, діє відповідно до морально-етичних принципів; інноватор, який спроможний змінювати світ

довкола, учитися впродовж життя, розвивати економіку відповідно до засад сталого розвитку, бути конкурентоспроможним на ринку праці [53].

У формулі НУШ вказано, що «школа має бути в авангарді нових змін [53]. Це трактується тим, що з'явилося нове покоління Y, або «діти тисячоліття», які народжені між 1990 і 2000 роками. Їх особливістю є те, що вони абсолютно відрізняються від минулих поколінь своїм способом життя та переконаннями. Вони не розділяють роботу, навчання та відпочинок. Усе це між собою взаємодіє, а робота представлена не як щось нудне та серйозне. Для них життя є постійним процесом, гармонією між зароблянням грошей, саморозвитком, пізнанням нового, розвагами [53].

Такі особливості нових поколінь обґрунтовують зміни в навчально-виховному процесі. Тому, серед складових формули НУШ передбачено новий зміст освіти, основою якого є формування компетентностей, що необхідні для вдалої самореалізації в соціумі та нова структура школи, що допомагає успішно засвоїти зміст освіти та набуті вміння потрібні для життя[53].

Важливо зазначити, що НУШ виділяє 10 компетентностей, які більшою мірою створені за «Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» [53]. Однак, термінологічна компетентність не представлена як одна з основних. Хоча, варто сказати, що після уважного огляду основних компетентностей можна простежити, що термінологічна компетентність є складовою кожної із них. Як сказав Рене Декарт: «Теорія без практики мертва і безплідна, практика без теорії неможлива». Таким чином, теорія та практика взаємопов'язані, а, отож, і термінологічна компетентність як основа теорії має тісний зв'язок з іншими компетентностями, що передбачають більш практичних характер. Візьмемо до прикладу першу компетентність «Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами». Документ пояснює, що це «вміння усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття...» [53, с. 11]. Отже, термінологічна компетентність є важливою у формуванні вищезазначеної компетентності.

На нашу думку, термінологічна компетентність має повне право бути нарівні з іншими компетентностями НУШ, адже її вагоме значення безумовно доведено її всеохопним діапазоном у навчальному процесі. Не лише студенти, а й школярі потребують розвивати здатність працювати з термінами.

А тепер проаналізуємо *«Програму для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль українська філологія (авт. Мацько Л., Груба Т., Семенов О., Симоненко Т.)»*. Профільне навчання української мови характеризується такою особливістю як потужний мовний та інтелектуальний розвиток учнів старших класів, що на нашу думку, не здатний якісно реалізуватися без суміжного формування термінологічної компетентності. Програма формує власну мету профільного навчання, яка перегукується з вищезазначеною, але є більш конкретною щодо мовних засобів. За умови досягнення мети профільного навчання української мови, старшокласник повинен вільно використовувати виражальні засоби сучасної української літературної мови, тобто її жанри, різновиди, стилі в усіх видах мовленнєвої діяльності (письмо, говоріння, читання, аудіювання), а для цього спершу необхідно оперувати термінами, які підпорядковуються системі виражальних засобів [66].

Не можна обійтися без термінологічної компетентності й у виконанні завдань програми, які формують мовні та лінгвістичні, мовленнєві і комунікативні компетентності. До перших належать глибоке знання про мову як знакову систему та суспільне явище; введення в мовознавство як науку; інтелектуалізація мовлення учнів; формування мовного смаку старшокласників завдяки розширенню філологічного світогляду; застосування набутих знань на практиці, до того ж у професійному напрямку [66].

Другі компетентності здатні формуватися завдяки:

- 1) поглибленим знанням про стилі мови, мовленнєву діяльність, засвоєнню правил мовленнєвої поведінки в різних сферах спілкування; оволодінню різними тактиками і стратегіями ефективного спілкування задля здійснення життєвих та професійних задач; виробленню цінних зразків власної мовленнєвої творчості, вихованню самоосвіти;

2) оволодінню сприймання, аналізування, зіставляння, коментування, оцінювання мовних явищ та фактів; розмежуванню нормативних варіантів та мовленнєвих порушень;

3) формуванню вміння логічно аргументувати позицію, дискутувати, переконливо тлумачити поняття, факти;

4) формуванню вмінь генерувати новітні ідеї та ініціативи, втілюючи їх у дійсність задля підвищення власного соціального стану та розвитку соціуму і держави; умінню конструктивно комунікувати у колективі, виявляти лідерські характеристики; умінню реагувати на соціально-культурні явища за допомогою мовних засобів; адаптації в нових обставинах;

5) формуванню цілісного бачення щодо мови як національно-культурного феномену, усвідомлення національної автентичності української мовної моделі світу, пізнання констант національної культури українців, виховання шанобливого ставлення до інших етносів, їх історії, мов, традицій, культури; здатність вести міжкультурний діалог, пізнавати різні культури; уміння розуміти мову як явище мистецтва, яке має естетичну цінність завдяки творам мистецтва;

6) розвитку компетентностей, які пов'язані з медіаосвітою та дослідженнями, умінню усвідомлювати, пізнавати, трансформувати, упорядковувати, застосовувати інформацію з різноманітних джерел, заразом і з довідкових, до яких належать словники, довідники, енциклопедії, інтернет-ресурси;

7) формуванню здатності самостійно виконувати філологічну роботу, що передбачає опрацювання текстів різних стилів та жанрів, які містять у собі зразки позитивних психоемоційних станів, картини досягнення свободи індивіда, соціального захисту, родинного щастя, кар'єрного успіху тощо, з певними джерелами наукової інформації з мовознавства, мовознавчих словників задля усвідомлення мовної норми, яка має зв'язок із мовленням та явищами мови; освоєнню базових прийомів опрацювання тексту [66].

Як бачимо завдання програми профільного навчання української мови передбачають великий пласт роботи із мовними явищами, поняттями, засобами, що здебільшого починають засвоюватись у школярів завдяки термінам. Мовні

та лінгвістичні, мовленнєві і комунікативні компетентності формують здатності, уміння, розуміння, усвідомлення, які поєднані з мовним середовищем та передбачають подальші професійні перспективи у філологічній царині.

У досягненні мети профільного навчання сприяють сучасні наукові підходи, а саме особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, соціокультурний, когнітивно-комунікативний та текстоцентричний. Усі підходи є важливими, проте, на нашу думку, найефективнішим є текстоцентричний підхід, з допомогою якого учні можуть цілісно спостерігати мовні явища, а відтак розуміти їх суть. До того ж текстоцентричний підхід сприяє формуванню термінологічної компетентності, про це ми вже згадували раніше [66].

Зміст профільного навчання становить цілісність процесу ґрунтовного вивчення основ мовознавства, одиниць мови, теорії мовлення, основ спілкування з погляду психолінгвістики, процесу формування вмінь правильного, раціонального, найвигіднішого застосування засобів мови в певних галузях та ситуаціях комунікації. Інтелектуально-діяльнісною особливістю змісту профільного курсу є типи розумової та фізичної праці, форми громадської творчості та свідомості, системи переконань та понять, які представляють форми громадської профільної свідомості, особливості мовомислення та мовотворення в певних мовних формах [66].

При структуруванні навчального матеріалу беруть до уваги лінгвістичну, мовну, мовленнєву, соціокультурну та діяльнісну змістові лінії, які тісно між собою пов'язані [66].

Лінгвістична змістова лінія направлена на розвиток та формування мовно-мислительних здатностей та вмінь старшокласників ґрунтовно досліджувати теорію структури мови; на застосування творчої спадщини мовознавців, культурних діячів та презентація їх як взірцевих, елітарних мовних особистостей; на формування здібностей аналізувати мову художніх та фольклорних творів, мову текстів історії, літературознавства, географії тощо, здійснювати мовне вправління, творчі завдання; на розгляд методики науково-

дослідницької праці із лінгвокультурології, лінгвокраєзнавства, етнолінгвістики, мовного родинознавства [66].

Мовна змістова лінія становить системний виклад сучасної української літературної мови, який бере до уваги внутрішньорівневі, міжрівневі та міжпредметні зв'язки. Семантичний та функціональний аспекти, які характеризуються посиленою увагою до значення та функцій одиниць мови, повинні бути основними у вивченні.

Мовленнєва лінія передбачає «формування і розвиток мовленнєво-мислительних здібностей та вмінь»: здатність переконувати, аргументувати власну думку, спростовувати чужу; шукати інформацію відповідно до поставленої цілі в різних джерелах, перевіряти її правдивість; робити підсумки за почутим чи прочитаним; аналізувати мову культурних діячів, або художніх персонажів; застосовувати види публічних виступів, редагувати текст, спланувати структуру виступу, діалогу тощо.

Соціокультурна змістова лінія – інтегративна, втілюється в навчальних темах із соціолінгвістики, лінгвокраєзнавства, лінгвокультурології, фольклорних текстах, що відтворюють національну культуру народу України. Основним є розвиток духовної сфери особистості, виховання патріотизму, моральних цінностей, формування власного духовного світу тощо. Цікавим аспектом соціокультурної лінії є формування здатності коментувати національно-культурні лексеми, робити етнолінгвістичні дослідження, упорядковувати етнолінгвістичні альбоми районів України в історико-культурологічному руслі; володіти різними способами збору, упорядкування лінгвокультурної інформації, проводити тематичні екскурсії, вікторини й навіть укладати тематичний словник-тезаурус.

Діяльнісна змістова лінія направлена на оволодіння стратегіями, які зумовлюють мовленнєву діяльність, комунікативну та соціальну поведінку старшокласників, вирішення життєвих проблем, на розвиток навичок виконання завдань на мовне вправління та завдань творчого характеру (написання есе, творів-міркувань, переказів з творчим завданням, створення презентацій, укладання власної електронної бібліотеки на основі мовознавчих

інтернет-сайтів, блогів лінгвістів, організація свят рідної мови, праця у наукових гуртках, надання допомоги учням середніх класів) [66].

Програма виділяє мету і завдання навчання української мови окремо для 10 класу і окремо для 11 класу. Для 10 класу виокремлено такі завдання: розглядати стилістичну систему української мови, понять «стилі», «функціональні стилі», «стилістичні засоби», «експресивні стилі», «стилістичні ресурси», «індивідуальні стилі», «стилістичні прийоми організації мовних засобів»; ґрунтовний огляд поняття «текст»; досліджувати питання лінгвістики, опрацьовувати довідкову літературу; володіти виражальними засобами наукового стилю мовлення. В 11 класі учні мають ознайомитися з поняттями «аргументація», «дискурс»; поглибити знання про мовну систему, систематизувати та розширити знання про синтаксис простих і складних речень; опанувати матеріал про функціональні стилі мовлення, типологію текстів; узагальнити здобуті знання через фокус практичної та функціональної стилістики, підготуватися до державної атестації [66].

Серед форм та методів роботи з учнями рекомендують такі: проведення лекцій, семінарів, колоквіумів; глибоке опрацювання теорії мовної структури (наукові виступи, реферати); самостійна робота з довідковою літературою; вивчення праць мовознавців; оволодіння системою термінів; підготовка, проведення та оцінювання виступів на лінгвістичні теми у науковому стилі тощо [66].

У вимогах до рівня підготовки випускників вказано, що учні мають розуміти природу та функції мови, базові відомості про мовознавство як науку; поняття мовної норми, її види, сучасні характеристики розвитку, функції; вимоги до навчальних відомостей як фундаменту теоретичних знань і практичних умінь у сфері української мови, до того ж учні повинні вміти розширювати мовознавчі знання задля збільшення мовознавчого, професійно орієнтованого кругозору; формувати науковий погляд на явища мови, пояснювати зв'язок між мовою та історією, культурою України, проводити аналіз, порівняння, систематизацію мовних одиниць та фактів; розвивати природне мовне чуття та інтуїцію в процесі мовного аналізу; створювати усні та

письмові тексти різних жанрів та типів з позитивними моральними та духовними складовими тощо [66].

Отже, рекомендації, вимоги та цілі програми подають зразки та настанови для успішної навчальної діяльності старшокласників, беручи до уваги вагомість термінологічної компетентності. Ми простежили, що програма неодноразово торкається питань лінгвістичної термінології, а тому її формування в учнів є базовою необхідністю.

Для ще достовірнішого впевнення у вагомості термінологічної компетентності у профільній школі проаналізуємо зміст навчального матеріалу та очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів у обох класах.

У 10-му класі вже в першій темі «Мова як суспільне явище. Українська мова в Україні» учні повинні розрізняти ввічливе, інтимно-ласкаве, урочисте, офіційне, фамільярне, сатиричне, гумористичне мовлення з допомогою словника-довідника з культури мови, а робота із словниками стане ефективнішою завдяки термінологічній компетентності [66, с. 29–30].

У темі «Українська орфоепія як учення про систему загальноприйнятих правил української літературної вимови» старшокласники мають знати, що означають поняття «норма», «орфоепічна помилка», «орфоепія», «орфоепічна норма», «наголос», «милословність», «логічний наголос»; використовувати орфоепічний словник та словник наголосів; знаходити додаткові відомості з теми; виявляти цікавість до нових слів та активність у збільшенні свого словникового запасу [66, с. 34–36].

Тема «Українська графіка. Українська орфографія як учення про систему загальноприйнятих правил написання слів» подає для вивчення такі поняття як «орфограма», «орфографічна помилка», «орфографічна норма», «орфографічний словник». Для засвоєння цієї теми учні мають використовувати орфографічний словник задля перевірки форм слів та їх написання [66, с. 36–37].

Значною термінологічною роботою характеризується тема «Лексикологія української мови», під час вивчення якою старшокласники повинні засвоїти поняття «лексична норма», «лексична сполучуваність слів», «лексичне значення

слів», «лексична помилка», «слово і контекст». Завдяки цій темі учні можуть знаходити та розпізнавати синоніми, багатозначні слова, антоніми, тропи та з'ясовувати їх призначення у тексті, користуючись тлумачним словником, словником антонімів та синонімів. Окрім цього, учні зможуть скласти синонімічний ряд, виправляти помилки пов'язані з неправильним застосуванням паронімів та омонімів, пояснювати значення іномовних слів і навіть старослов'янізмів [66, с. 38–39].

За допомогою теми «Лексика української мови за сферою її використання, стилістичною диференціацією» учень може створити власний словник лінгвістичних термінів на основі тлумачного словника, словника лінгвістичних термінів та пояснити доцільність та нормативність вживання термінів. Адже, при вивченні даної теми розглядають такі складові як «Наукова лексика. Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни. Канцеляризми. Штапми», «Робота з діалектним словником. Стилiстичне використання канцеляризмiв, штампiв. Причини порушень лексичних норм. Явище мовної iнтерференцiї. Словник лiнгвiстичних термiнiв», що безпосередньо пов'язані зі знанням термінів, їх розумінням [66, с. 41].

Цікава й водночас фундаментальна тема щодо формування термінологічної компетентності – «Українська лексикографія», у якій розглядаються «Словники як відображення історії й культури українського народу. Загальні відомості про словники. Основні типи словників, особливості їх побудови. Енциклопедичні, лінгвістичні словники» тощо. На нашу думку, ця тема сприятиме глибшому усвідомленню ролі словників у житті старшокласників. Учні навчатимуться правильно користуватися різними словниками, знаходити та досліджувати будь-яку інформацію й навіть укласти власні словники, наприклад, словники назв рослин, тварин, їжі, але для цього спершу десятикласники мають засвоїти такі поняття як «словник», «лексикографія», «довідкова література», «довідник» [66, с. 44].

Тема «Науковий стиль» передбачає підготовку учнями доповіді на лінгвістичну тематику. Зрозуміло, що терміни існують у науковому стилі, а тому учні мають впізнавати його риси в текстах, уміти самостійно створювати тексти

наукового характеру з доцільним застосуванням термінів, систематизувати відомості з наукового тексту у формі схем, таблиць та підсумовувати, узагальнювати інформацію за допомогою достовірних фактів і аргументів [66, с.54-55].

У 11 класі також представлений зміст, який сприятиме формуванню термінологічної компетентності в старшокласників. Наприклад, підтема «Мова, індивід, суспільство» розглядає таку тему: «Лінгвістика як наука про мову» під час опрацювання якої, учні можуть укладати словник термінів для одного з розділів мовознавства, здійснювати дослідницьку роботу, готувати письмові та усні повідомлення, упорядковувати праці лінгвістів за допомогою схем і таблиць у хронологічному порядку. Когнітивна складова цієї теми вказує, що учні повинні мати загальне уявлення про розвиток мовознавства, усвідомлювати значення людини в розвитку науки, знати імена відомих мовознавців та їх праці[66, с.61].

У процесі опрацювання теми «Синтаксис і пунктуація української мови» учні мають засвоїти такі поняття: «синтаксична норма», «синтаксична помилка», «синтаксичне керування» [66, с. 64]. Завдяки темі «Синтаксис і стилістика тексту» одинадцятикласники зможуть усвідомлювати суть поняття «дискурс» та порівнювати його з поняттям «текст», а також моделювати професійний дискурс [66, с. 68-69]. Значну роботу з різноманітними словниками передбачає тема «Фонетика, орфоепія, орфографія української мови», де учні зможуть навчатися виправляти свої та чужі помилки з допомогою словників [66, с. 71].

Основною темою, яка торкається термінологічної компетентності є тема «Лексикологія і фразеологія української мови», у якій вивчають «Терміни і професіоналізми. Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни». Учні мають пояснювати доцільність та нормативність вживання термінів у науково-навчальних текстах [66, с. 71].

Таким чином, проаналізувавши програму, можна стверджувати, що термінологічна компетентність здатна ефективно формуватися на основі навчального змісту 10 та 11 класів, оскільки містить значний пласт роботи з

лінгвістичною термінологією. Звісно, не кожна тема подає вивчення певних понять, але опрацювання понять і термінів оглядово та побіжно міститься у кожній темі. Адже, без попередньо засвоєних понять, учні нездатні якісно засвоїти подальші навчальні відомості.

Отож, аналіз нормативної бази з боку досліджуваної проблеми показав, що нормативна база здатна сприяти формуванню термінологічної компетентності, як у десятикласників, так і в одинадцятикласників. І мета, і завдання, і результати профільної освіти зумовлюють безперечну необхідність у формуванні термінологічної компетентності у старшокласників.

2.2. Система вправ і завдань для формування термінологічної компетентності старшокласників

Формування термінологічної компетентності старшокласників повинне базуватися на ефективній системі вправ та завдань, тому в цьому питанні ми намагатимемося проілюструвати найоптимальнішу, на наш погляд. Проте, спершу слід пригадати класифікацію вправ у вивченні української мови, особливості засвоєння лінгвістичної теорії, зокрема лексикології як розділу, який досліджує специфіку термінів.

Шкільний курс лексики містить власні наукові основи, що мають методичні, лінгвістичні та психологічні фактори. Лексикологія вивчає лексичну систему мови в цілому, а не окремі слова. Сучасна методика направлена на практичну сторону навчання лексики, покращення комунікативних здібностей на базі вже освоєних понять лексики, тому слова вивчають з погляду: а) їх смислового значення; б) походження; в) місця серед загальної системи лексики; г) вживаності; г) експресивно-стилістичних властивостей; д) сфери використання у процесі комунікації. Вивчення лексикології слід здійснювати в сукупності з іншими розділами мовознавства, оскільки учні повинні усвідомлювати зв'язки, які є між лексикою та граматиною, стилістикою, орфографією тощо[47].

Вивчення лексики відбувається поетапно: 1) пропедевтичний; 2) системне вивчення; 3) розгляд лексичних явищ під час вивчення словотвору і граматики; 4) функціонально-стилістичний етап [47, с. 173].

Методика вивчення лексики в старших класах побудована на вченні про слово як мовну реальність, що є основною, функціонально-структурною одиницею мови. Слово виконує номінативну функцію і є сукупністю значень, які по різному представлені в мовленні. Матеріальною оболонкою слова є звуки, значення слова – це зв'язок, який склався історично в суспільстві, між звучанням слова та тим зображенням явища, яке виникло та закріпилося у свідомості людини [47].

Лексичні поняття засвоюються у відповідності до програм. Спочатку лексика вивчається з поняття «лексичне значення слова», а тоді учні поступово опрацьовують поняття, які пояснюють семантику слова (слова з одним та багатьма значеннями, пряме та переносне значення); головні лексико-семантичні розряди слів (синоніми, омоніми, антоніми); функціонально-стилістичні розмежування лексики (загальновживана, професійна, діалектизми); історичні зміни, які є в мові (власне українська та запозичена лексика, застарілі слова, неологізми) [47].

Робота зі словом та його засвоєння відбувається майже на кожному уроці, а тому від оптимальної організації цього процесу залежить – засвоїться слово чи ні. Під час ознайомлення зі словом слід звернути увагу на його семантику у взаємодії із формами: звуковою чи графічною. Методика пропонує певний набір засобів семантизації (тлумачення) значення слів: *дефініція, добір антонімів, синонімів, дефініція, переклад іншою мовою*. Ці засоби можна акомпонувати із застосування наочності, яка зумовлює розуміння образу слова та його предметного значення, до того ж, наочність дієво допомагає засвоєнню, адже слова та предмети сприймаються на тлі зображеного відрізка реальності. Вибір засобів семантизації окремо в кожній ситуації зумовлений характером слова, періодом навчання та ступенем підготовки учня [47].

Разом із семантизацією, яку проводить педагог, слід заохочувати учнів до самостійної роботи над словом. Тому, що пошук значення – це природний процес, який учні повинні постійно здійснювати. Також потрібно надати учням раціональні прийоми роботи. Приміром, вони мають знати, що спершу

необхідно використати всі ресурси певного тексту, здійснити аналіз слова за будовою, а лише потім - вдаватися до словника [47].

М. Пентилюк подає такі компоненти лексичних навичок, які формуються в процесі роботи із словом: 1) слуховий та мовленнєвий відгомін від самого слова, слуховий контроль за «формальною» нормативністю слова; 2) асоціативні зв'язки, які в мовленні представлені в стійких та вільних словосполученнях; 3) взаємодія слів, яка утворює смислову будову. Кожне слово має багато таких зв'язків, адже вони показують функцію предмета, який означає певне слово, якість предмета, його взаємодію з іншими словами; 4) зіставлення слухових та мовленнєвих відгомонів слова із зображенням предмета, тобто слово, яке має зв'язок з уявленням, діє на його основі; 5) зіставлення слова з ситуацією як системою взаємостосунків мовців [47].

У традиційній методиці є й недоліки вивчення лексикології. Адже, нові лексичні одиниці немов «нав'язуються» школярам і є не актуальними зараз, у цей момент, як у когнітивному, так і в емоційному планах. Таким чином, учні сприймають нові слова як маловажливі та несуттєві. До того ж, учні не є активними, хоча й запам'ятовують, але запам'ятовування є для них самоціллю, яка представляє таку тактику: спочатку запам'ятати, а тоді застосувати. Проте, така тактика є неправильною, оскільки процес запам'ятовування має відбуватися під час діяльності, тобто «запам'ятовуючи використовувати». І ще, семантизація – це не тільки показ значення слова, а і його зв'язків. Щоб володіти словом, потрібно знати не лише його значення, а й призначення та функції [47, с.177].

Отож, тактика «спочатку поза ситуацією, потім у ситуації» є неефективною, тому що потребує багато часу, а взаємовідношення певної лексичної навички з ситуацією є дієвим, бо в процесі говоріння навичка набувається разом із словом, тоді слово сприймається як функціональна одиниця. Ситуативне взаємовідношення не належить слову, а засвоюється з ним, тобто слово здатне засвоїтись у ситуації взаємовідношення та необхідності застосувати певне слово, щоб висловити емоції та думки [47, с.177].

М. Пентилюк пропонує таку методику засвоєння лексичних одиниць. Процес повного оволодіння значенням слова відбувається через функцію, пошук значення слова є лише суміжною складовою процесу засвоєння, яка немов розгортається в цьому процесі. Під час засвоєння нових слів варто використовувати сюжетні малюнки, оповідання, певні екстралінгвістичні об'єкти, які є достатньо проблемними і можуть викликати бажання брати участь в обговоренні та відповідають віковим захопленням учнів. Такі засоби допоможуть зацікавити учнів та позбавитись проблеми «нав'язування» нових слів [47].

Щоб активізувати навчальну діяльність учнів потрібно використовувати функціонально-змістові таблиці, які створені так, щоб школярі могли легко знайти потрібне слово. У таблиці слова мають бути розташовані за тематичним принципом організації лексичного матеріалу, де виділяють тематико-функціональні групи. Позитивна ознака такого принципу в тому, що він зберігає ситуативно-тематичну структуру відомостей з мови та спричинені нею взаємозв'язки мовних складових [47].

У словниковій роботі тематичний принцип є основним. Засвоєні тематичні зв'язки сприяють запам'ятовуванню, адже між ними з'являються асоціаціативні ланцюжки та допомагають сформувати здатність правильно застосовувати слова відповідно до комунікативної ситуації. Таким чином, тематична організація лексики є базовою, у межах представлені групи слів, які презентують системний характер мови. Принцип системності та принцип комунікативності органічно між собою поєднані, а тому впродовж формування лексичних умінь в учнів, педагоги повинні спиратися на головні види мовних зв'язків лексичних одиниць: синтагматичні, парадигматичні та словотворчі, які є основами засвоєння лексикології української мови [80]. У лінгвістиці одиниці лексичної системності представлені тематичними групами, семантичними полями, лексико-семантичними групами. На основі єдності явищ та предметів реальності виділяють тематичні групи, а лексико-семантичні групи виокремлюють за рахунок єдності семантичних значень [61].

При вивченні лексики в школі слід зважати й на психологічні чинники. Адже, психічні утворення з'являються під час процесу засвоєння людиною довколишнього середовища на емоційному та на інтелектуальному рівнях. «Поняття» та «судження», представлені в мовній формі, є наслідком інтелектуального відображення реальності. Тобто, засвоїти поняття – це спершу засвоїти зв'язок між головними ознаками, а потім – зв'язки між поняттями[61].

Засвоєння значення слова зумовлене зв'язком між мисленням та мовленням. Тому, педагог має зважати на базові психологічні чинники, які стосуються учнів: сприймання (швидке, повне, точне; зорове, слухове, дотикове, кінетичне; синтетичний тип, аналітичний, аналітико-синтетичний; навчання побудоване на зв'язку між словом учителя та наочністю, конкретних ознак та висновків); мислення (швидке, глибоке, самостійне, якому рівню продуктивності відповідає, рівню співвідношення образного та понятійного складових, функціонування в поєднанні з мовленням); пам'ять (довготривала, короткочасна; запам'ятовування: мимовільне, довільне; вербальна, слухова, зорова); мотивація (внутрішня, зовнішня; комунікативна, пізнавальна, інструментальна; близька, віддалена); увага (після довільна, довільна, мимовільна, візуальна, адитивна; якості уваги – переключення, обсяг, стійкість, концентрація, розподіл) [61].

Існує два напрямки вивчення лексики: розділ «Лексикологія» та робота над словом упродовж навчання мови. Словникова робота виконує такі завдання: збагачує словниковий запас школярів завдяки оволодінню новими словами, антонімами та синонімами, які підходять до вже знайомих слів; формує здібності та вміння щодо визначення семантики, емоційно-експресивного забарвлення слів та їх нормативного використання; формує здібності та вміння нормативно використовувати слова, зважаючи на їх сполучуваність; розвиває вміння доцільно використовувати слова в залежності від стилю та типу мовлення; виховує в учнів мовне чуття, естетичний смак до вишуканості слів; попереджує та виправляє лексичні помилки в мовленні учнів [61].

Навчання лексики в школі повинне здійснювати такі завдання: формувати системний погляд на лексику в школярів; покращувати вміння різноманітного

визначення та тлумачення лексичного значення слова; допомагати учням усвідомити суть антонімії, синонімії, багатозначності в лексиці; сприяти покращенню вміння точно, виразно та доцільно вживати слова в письмовому та усному мовленні [61].

Задля виконання вищезгаданих завдань під час вивчення лексики слід застосовувати такі власне методичні та специфічні принципи навчання: системний (врахування компонентів парадигми лексики); лексико-граматичний (порівняння лексичного і граматичного значення); функційний (врахування стилістичних відмінностей); екстралінгвальний (порівняння слова з поняттями та дійсністю); лексико-синтаксичний (звернення уваги на слова та словосполучення); контекстний (звернення уваги на синтагматичні зв'язки у контексті) [61].

В аспекті навчання лексики слід сказати про методи тлумачення слів. Раніше ми вже згадували про *семантизацію*, що є поясненням вчителя лексичного значення, яке закріплене в мові за певним звуковим складом. Тлумачення значення слова може здійснюватися в двох напрямках: або від плану змісту до плану вираження, тобто від поняття до слова, що називають *оносемасіологічним способом*, або навпаки від плану вираження до плану змісту, від слова, яке має знайоме значення до значення нового слова, що відповідає *семантичному способу* [61].

Таким чином, під час роботи над засвоєнням лексикології, а відтак і лінгвістичної термінології, учитель повинен застосовувати методичні та специфічні принципи навчання, методи та прийоми тлумачення слів, зокрема семантизацію, оносемасіологічний та семантичний способи, сюжетні малюнки, оповідання, функціонально-змістові таблиці, основні види мовних зв'язків лексичних одиниць. До того ж, засвоєння лексикології неможливе без використання різноманітних вправ та завдань. Тому, вважаємо за необхідне подати класифікацію вправ з української мови.

Практикум з методики навчання української мови пояснює поняття «вправи» так: «це різновиди навчальної діяльності учнів, що ставлять їх перед необхідністю багаторазового й варіативного застосування одержаних знань у

різних зв'язках та умовах» [61, с. 67]. Єдиної класифікації вправ немає, у результаті чого виділяють різні типи, в основі яких лежить: *вид навчальної роботи* – комунікативні та підготовчі; *форма проведення* – письмові та усні; *рівень засвоєння знань* – аналітичні, конструктивні, репродуктивні, творчі; *зміст* – граматичні, стилістичні, орфографічні, фонетичні; *характер мовленнєвих операцій* – заміна окремих частин, редагування, членування мовленнєвого потоку на структурні компоненти, розширення та зменшення висловлювання, завершення побудови мовних одиниць, зміна та побудова мовних одиниць усіх рівнів, переклад; *етап становлення мовленнєвих навичок* – конструктивні-мовленнєві, мовні-аналітичні, комунікативні; *дидактична мета, ступінь самостійності та творчості* – вступні, підготовчі, тренувальні, завершальні; за зразком, творчі, конструктивні; *спосіб формування вмінь та навичок* – оперативні, імітаційні, репродуктивні, продуктивні, творчі; *місце виконання* – домашні, класні [61].

Існує різновид вправ для вивчення лексики, а саме такі типи:

1. *Пропедевтичні, або підготовчі* – це вправи, які мають на меті забезпечення первинного розуміння слова, його семантичного визначення. Важливим тут є порівняння з екстралінгвальною дійсністю та пояснення особливостей вимови і написання.

2. *Ілюстративні вправи*. Передбачають презентацію для учнів прикладів використання слова. Коли учні повторюють вголос чи записують зразки слів, словосполучень, вставляють нове слово в речення, тоді вони засвоюють його значення в контексті, усвідомлюють синтагматичні зв'язки певної лексичної одиниці та запам'ятовують граматику слова. Упродовж цього етапу варто працювати зі словниками, використовувати необ'ємні тексти.

3. *Основні (вправи для закріплення)*. Завдяки виконанню цього типу вправ учні зможуть засвоїти парадигматичні зв'язки слів, а саме – школярі зможуть знаходити синоніми, антоніми, лексичне значення до слів, засвоїти структурно-семантичні зв'язки слів.

4. *Повторювально-узагальнювальні вправи*. Сприяють усвідомленню багатозначності слова, закріпленню слова не лише в пасивному словнику, а й в

активному. Сюди можна віднести вправи, коли учні добирають власні зразки, де слово може вживатися; створюють власні висловлювання; добирають слова за темою, об'єднують слова в лексико-семантичні групи;

5. *Творчі завдання* – це завдання, у який учні використовують мовний матеріал у зв'язному мовленні [61, с. 123].

У методиці навчання лексики засвоїлися ще вправи, у яких учні: шукають лексичні одиниці в контексті; з'ясовують функцію явища лексики в тексті, що аналізується; добирають зразки, які презентують лексичне значення; групують за певними ознаками лексичні явища; конструюють одиниці мови з явищами лексики; працюють з словниками. Крім цього важливе місце у роботі з лексикою займає лексичний аналіз тексту, який досліджує: сутність значення слова; зіставлення слова та поняття; значення слова в контексті; смислову структуру слова [61].

У контексті формування термінологічної компетентності в старшокласників на уроках української мови вважаємо за потрібне подати систему вправ і завдань, яка за типом вправ ґрунтується на методиці навчання лексики.

Таблиця 1

Система вправ і завдань для формування термінологічної компетентності старшокласників на уроках української мови:

Типи вправ:	Зразок:
1. Пропедевтичні:	1. Прочитайте подані слова. Висловіть свою думку щодо значення цих слів. Які предмети чи явища ви уявляєте, коли чуєте певний термін? <i>Норма, орфоепія, орфоепічна помилка, орфоепічна норма, милозвучність, наголос.</i> 2. Виберіть із поданих у дужках варіантів, на вашу думку, правильне тлумачення слова. <i>Асиміляція (уподібнення, розчинення), додаток (незначний, другорядний), етимологія (походження,</i>

історія), етнос (народ, соціум), загальноживаний (поширений, розташований), запозичення (перенесення, використання), наголос (виділення, показ), норма (правило, закон), помилка (відхилення, зміщення), слово (одиниця мови, частина мови).

3. Прочитайте речення, знайдіть у них терміни та перевірте їх правопис. Виправте, знайдені помилки.

«Економіка як наука часто називається економічною теорією. Існують різні визначення терміна «економічною теорії». Якщо ці визначення узагальнити, то можна сказати, що економічна теорія – це суспільна наука про використання економічних ресурсів для задоволення матеріальних потреб людей. Але слово «еканоміка» має й інше значення: економіка – це господарство, або господарська система країни. Економика країни поєднує виробничі й невиробничі галузі» [30,с. 7].

4. Від поданих термінів утворіть форму давального та орудного відмінків.

Словоскладання, парадигма, ступінь, лінгвістика, лексико-граматичний розряд, наукова метафорика, бібліографія, пареміографія, еристика, академічне красномовство, епістолярний етикет.

5. Відредагуйте подані речення.

1. Практичні необхідності спровокували народження давньоіндійської мовознавства. 2. Паніні є тим, хто є основоположником мовознавства, він найвідоміший давньоіндійський мовознавець і він написав першу граматику санскриту. 3. Паніні думає, що мова – це система, яка має в собі такі рівні: фонетичний,

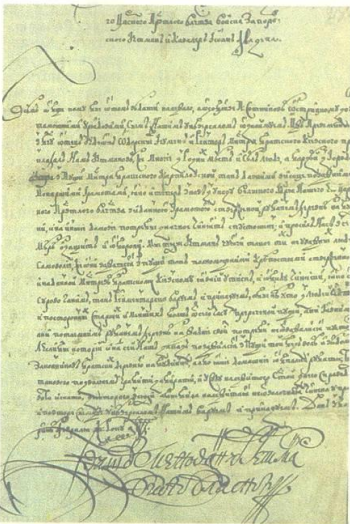
	морфологічний, словотвірний та синтаксичний. 4. Цзи – думають, що є основна одиниця китайської фонетики, в цілому це склад, що водночас є і писемним знаком, і лексичною одиницею, і її розглядають як головну одиницю лексики й граматики (Оригінальні речення вз'яті з [39, с. 22-25].
2. Ілюстративні	1. Прочитайте текст, знайдіть у ньому терміни. Дослідіть, у якому реченні вжито термін, лексичне значення якого «збудник інфекційних захворювань рослин, тварин і людини, які розвиваються лише в живих клітинах і мають надзвичайно малі розміри». «(1) Імунітет української культури сьогодні надзвичайно низький. (2) Вона важко хворіє абсолютно всіма хворобами, що існують у світі. (3) Хто може посилити опір суспільства до руйнівних інформаційних вірусів, хто загартує його й підштовхне до одужання? (4) Це ті, хто, насамперед, не цурається свого, але й чужому навчається, якщо в цьому є сенс, потреба й доцільність (за А. Матвійчуком)»[51,с.143-144]; 2. Розгляньте світини. Що на їх зображено? Запишіть визначення поняття «скоропис».

Фото взяті з мережі «Інтернет»

3. Замініть певні слова чи словосполучення в реченнях поданими термінами.

Терміни: «асиміляція», «парадигма», «лексикографія», «логос».

Речення:

1. Сучасна модель наукових розробок значно відрізняється від підходів, якими користувалися століття тому. 2. Уподібнення культури певного народу відбувається, коли він поступово запозичує мову і звичаї іншого народу. 3. «Слово», «розум», «закон» – різні трактування мало це поняття, що зараз є одним із основних у риториці. 4. Вивчення слів, їх значень та відношень у мові допомагає краще усвідомити структуру та розвиток лексики.

4. За допомогою словника з'ясуйте значення таких термінів: «логос», «етос», «пафос», «топос». Двоє із них

	уведіть у речення. 5. Прочитайте текст. Простежте, у яких відмінках подані терміни. Один із термінів провідмінійте за всіма відмінками. Визначте, чи справді подана інформація є текстом. <i>Одним із вагомих питань лінгвістики – це сучасний розвиток мови. В аспекті розвитку сучасної мови варто виділити становлення дискурсу, який характеризується використанням мови здебільшого в соціальних мережах та медіа. Зі свого боку текст постає як компонент інтерактивного середовища, яке втілюється в гіпертексті. Ефективним є використання синтаксичного паралелізму в сучасних текстах, який презентує логічну зв'язність думок та ритмічність мовлення. У художніх текстах наявний прийом риторичного запитання, який спонукає читачів до роздумів над проблемами твору. Такі компоненти дискурсу та їх взаємодія допомагають читачеві краще оволодіти інформацією та сприймати її в ширшому контексті.</i>
3. Основні	1. Прочитайте текст про рівні мови. Вкажіть слова-терміни. Поясніть їх стилістичну функцію в тексті. <i>«Рівні поділяються на нижчий і вищий. Нижчий рівень – фонетичний, одиниці якого – звуки, не передаючи значень, забезпечують матеріальне (звукове) вираження одиниць вищого рівня. Вищі рівні: лексичний (словесний), морфологічний, синтаксичний. Виражені в звуках, вони мають значення, тому їх називають значеннєвими. Кожен рівень має свій тип мовних одиниць: фонетичний – звук, лексикологічний (словесний) – лексему (слово), морфологічний – морфему, синтаксичний – речення.</i>

Мовні рівні пов'язані відношенням ієрархічного підпорядкування, тобто розташування мовних одиниць у порядку від вищого до нижчого: одиниці найвищого значеннєвого рівня – синтаксичного – будуються на основі морфологічних, морфологічні існують завдяки наявності лексичних елементів, а основу одиниць усіх вищих рівнів складає фонетичний (виражальний) рівень. Ця взаємозв'язаність неоднорідних мовних одиниць визначає структуру мови» [75, с. 287-288].

2. Доберіть антоніми до термінів:

Звук «голосний» (приголосний), склад «відкритий» (закритий), речення «підрядне» (сурядне), «повнозначні» (неповнозначні), «асиміляція» (дисиміляція), члени речення «головні», «однорідні» (другорядні, неоднорідні), зв'язок «сполучниковий» (безсполучниковий), «пряма мова» (непряма мова).

3. Доберіть синоніми до термінів:

«Алфавіт», «флексія», «мовознавство», «інфінітив».

4. Створіть ментальну карту до терміна «орфограма». Використайте близько 10 гілочок-асоціацій.

5. Проаналізуйте словники лінгвістичних термінів, а саме:

1. Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця / С. І. Дорошенко. Відп. ред., вступ. сл. О. О. Телєжкіна. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2024. 400 с.

2. Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 350 с.

3. Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія,

	<i>лексикографія / за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 272 с.</i> Дослідіть зміст словників; наявність чи відсутність більшості термінів; доступність, точність, повноту визначень та пояснень; художнє оформлення та зручність у використанні.
4. Повторювально-узагальнювальні	1. Назвіть приклади ситуацій, у яких можна використовувати терміни «асиміляція», «деградація», «діалект». 2. Наведіть приклади багатозначності термінів. Запишіть усі відомі вам значення одного з термінів. 3. Знайдіть терміни, які можна використати у тексті на тему: «Актуальність риторики в сучасному суспільстві». 4. Доберіть українські відповідники, або створіть власні до таких іншомовних термінів: <i>Абревіація, алегорія, гіпербола, дифтонг, лексика, полісемія, пунктуація.</i> 5. Прочитайте терміни. Дослідіть, до яких розділів мовознавства вони належать та згрупуйте відповідно до них. <i>Орфограма, лексична помилка, слово, голосний звук, фонема, апостроф, історико-традиційний принцип, кома, дикція, наголос, дієслово, прислівник, дефіс, інфінітив, правопис, жаргонізми, терміни, префікс, флексія, транскрипція, знак оклику.</i>
5. Творчі	1. Створіть контекст за допомогою, якого можна зрозуміти значення терміна «дискурс». Для цього порівняйте поняття «текст» і «дискурс», користуючись словником.

	2. Створіть власний словник термінів бажаної майбутньої професії. Вмістіть у нього основні поняття (близько 40 термінів). Терміни розташуйте в алфавітному порядку та поясніть їх значення. 3. Розіграйте діалог із друзями, у якому зможете використати професійну лексику, зокрема терміни відповідної галузі. 4. Прочитайте текст, дайте йому заголовок. Обґрунтуйте доцільність використання термінів у даному тексті. <i>«Вона є засобом писемного й усного спілкування членів нації в усіх сферах їхньої діяльності. Такими є українська, польська, англійська, німецька й інші розвинені сучасні мови. Національні мови формуються в період розвитку народності в націю, яка характеризується спільністю мови території економічного життя й психічного складу, виявленого в подібності традицій, культури. Перехід мови народності до національної мови не революційний. Національна мова успадковує мову народності, а саме: діалекти, фольклор, мову художньої літератури, ділове мовлення, і формує єдину писемну й усну літературну мову на загальнонародній основі» [75, с. 204].</i> 5. Напишіть твір на тему: «Українізація українського суспільства в XXI столітті: забаганка чи необхідність?», використовуючи терміни.
--	---

Таким чином, ми вважаємо, що подана система вправ і завдань здатна ефективно сформулювати термінологічну компетентність у старшокласників, адже вона містить завдання різного рівня та складності, які можна змінювати відповідно до теми та мети уроку, додаючи терміни чи компоненти завдання. Така система вправ допоможе учням глибше усвідомити роль термінів у

науковому тексті та оволодіти здібностями роботи над ними. До того ж, вона здатна створити фундамент для майбутньої філологічної діяльності.

2. 3. Перебіг і результати педагогічного експерименту

Розроблену систему вправ та завдань для формування термінологічної компетентності необхідно перевірити на ефективність. Найкращим методом перевірки дієвості системи вправ та завдань в умовах педагогічної практики є педагогічний експеримент.

Проведений нами експеримент містив три етапи:

1. Констатувальний зріз, що передбачає перевірку рівня сформованості термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі;
2. Експериментальне навчання.
3. Підсумковий зріз, який демонструє рівень сформованої термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі після опрацювання експериментальної системи вправ та завдань.

Експериментальне навчання передбачало такі завдання:

- 1) визначення вихідного рівня сформованості термінологічної компетентності в старшокласників (11–А класу (25 учнів) і 11–Б класу (27 учнів) в профільній школі на основі констатувального тесту;
- 2) визначення рівня сформованості термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі після проведення експериментального навчання на основі підсумкового тесту;
- 3) порівняння результатів констатувального та підсумкового тестів для виявлення показників дієвості експериментальної системи вправ і завдань.

Метою проведення експериментального дослідження є застосування експериментальної системи вправ і завдань у процесі навчання задля формування та вдосконалення термінологічної компетентності старшокласників, яка сприятиме їх подальшому професійному становленню як філологів.

Констатувальний зріз був проведений задля перевірки наявного рівня термінологічної компетентності старшокласників. Щоб провести зріз, ми сформуливали критерії та показники становлення термінологічної компетентності.

Нагадуємо, що термінологічна компетентність передбачає здатність виокремлювати терміни серед інших лексичних одиниць, сприймати та розуміти їх визначення та суть, знаходити тлумачення термінів у словниках, відрізняти терміни від професіоналізмів, майстерно використовувати у власному усному та письмовому мовленні, обґрунтовувати доцільність використання термінів у наукових текстах, укладати власні термінологічні словнички тощо. Тому формування термінологічної компетентності спрямоване на здатність розуміти, аналізувати, використовувати терміни в наукових текстах та науковому мовленні.

Таким чином, сформованість термінологічної компетентності в профільній школі оцінювалася відповідно до критеріїв, поданих у Таблиці 2.

Таблиця 2

*Критерії сформованості термінологічної компетентності
старшокласників в профільній школі*

Критерії	Характеристика
Структурно-семантичні здібності	Виокремлення терміна з-поміж інших лексичних одиниць; розуміння значення конкретного терміна, його особливостей; усвідомлення семантики терміна, його синонімічних, антонімічних, паронімічних відношень
Лексико-граматичні здібності	Виділення відмінностей між термінами і професіоналізмами; написання термінів відповідно до правописних норм; редагування речень з неправильно вжитими термінами
Стилістичні здібності	Усвідомлення особливостей наукового стилю як осередку існування термінів; пошук термінів у текстах наукового стилю, обґрунтування доцільності та

	правильності використання конкретного терміна у конкретному тексті; звернення до фахових текстів
Комунікативні здібності	Використання термінів у власному усному та писемному мовленні; створення текстів із застосуванням термінів; ведення дискусій на наукові теми із застосуванням термінів
Лексикографічні здібності	Звернення до термінологічних словників задля з'ясування правопису, значення та суті термінів; аналіз термінів на основі визначень з декількох словників; зіставлення, порівняння та аналіз словників; укладання власних невеликих словників певної галузі

Серед критеріїв наявні і рецептивні, і продуктивні здібності учнів під час опрацювання лінгвістичної термінології, що сприятиме ефективному формуванню термінологічної компетентності. Подані критерії здатні охарактеризувати рівні сформованості термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі, які ми представимо в Таблиці 3.

Таблиця 3

Рівні сформованості термінологічної компетентності учнів старших класів у профільній школі

Рівень	Характеристика
Низький	Учень/учениця під час опрацювання лінгвістичної термінології демонструє низькі структурно-семантичні, лексико-граматичні, стилістичні, комунікативні, лексикографічні вміння і навички: виокремлює термін з-поміж інших лексичних одиниць, записує його відповідно

	до правописних норм, знаходить значення терміна за допомогою термінологічного словника. Проте, не усвідомлює семантику терміна, його синонімічні, антонімічні, паронімічні відношення; не розрізняє терміни й професіоналізми; не використовує терміни у власному мовленні тощо
Середній	Учень/учениця під час опрацювання лінгвістичної термінології демонструє поверхневі структурно-семантичні, лексико-граматичні, стилістичні, комунікативні, лексикографічні вміння і навички: усвідомлює семантичні відношення терміна, розрізняє терміни й професіоналізми, знає специфіку наукового стилю, використовує словники в роботі із термінами. Проте, вживає терміни в мовленні неправильно та некоректно, не може обґрунтувати доцільність вживання термінів у науковому тексті
Високий	Учень/учениця під час опрацювання лінгвістичної термінології демонструє високі структурно-семантичні, лексико-граматичні, стилістичні, комунікативні, лексикографічні вміння і навички: редагує речення з неправильно вжитими термінами, обґрунтовує доцільність та нормативність вживання термінів у наукових текстах, використовує фахові тексти, правильно використовує терміни у власному мовленні, веде дискусії на наукові теми, порівнює та зіставляє словники, укладає власні термінологічні словнички

Задля проведення констатувального зрізу, ми розробили такі завдання:

1. Визначте стиль поданого тексту:

Сучасне суспільство потребує громадянина високодуховного, творця своєї культури, творця своєї держави. У формуванні такої особистості велику роль відіграє соціалізація, яка забезпечує становлення ціннісних орієнтацій на

основі засвоєння культурного та соціального досвіду нації. У наш час школа є одним із провідних інститутів багатогранного процесу підготовки соціально активного молодого покоління. У сучасному світі індивід є найвищою цінністю саме тому, що шляхи розвитку людства пролягають не поза людиною, а в ній самій, через її вдосконалення. Соціалізована особистість є фактором, який визначає характер суспільства, головним елементом соціальної системи держави, суспільства, громади, суб'єктом та об'єктом усіх соціальних відносин [50, с.1–2].

- а) науковий;
- б) публіцистичний;
- в) офіційно-діловий;
- г) художній.

2. Вкажіть рядок, у якому всі слова є термінами:

- а) мовознавство, наслідок, лікарняний;
- б) мишка, бісектриса, суверенітет;
- в) азбука, прикметник, асиміляція;
- г) іменник, епітет, норма.

3. Вкажіть рядок, у якому речення містить неправильно вжитий термін:

- А) Діалектизми та фразеологізми роблять нашу мову неповторною та особливою.
- Б) Надзвичайно цікаво досліджувати історію свого народу, адже так можна краще зрозуміти себе.
- В) Діаголь ділить прямокутника на два рівні трикутників.
- Г) Етимологія слова допомагає з'ясувати запозичене слово чи ні.

4. Прочитайте текст. Обґрунтуйте доцільність та правильність використання термінів, у ньому:

Активний словник мови протиставляється пасивному словнику мови. Слова активного словника становлять ядро лексичної системи мови. Це передусім слова загальноживаної і нейтральної лексики, широко вживаної в різних галузях науки, техніки, мистецтва, позбавленої архаїчності і новизни.

Активний словник мови – поняття не стає: у різні періоди функціонування мови активність слів залежить від змін у житті її носія: суспільних, економічних, наукових, культурних. У радянський час активними були слова: колгоспник, піонер, комсомолец, ударник. У 21 ст. ці слова стали історизмами [75, с. 15].

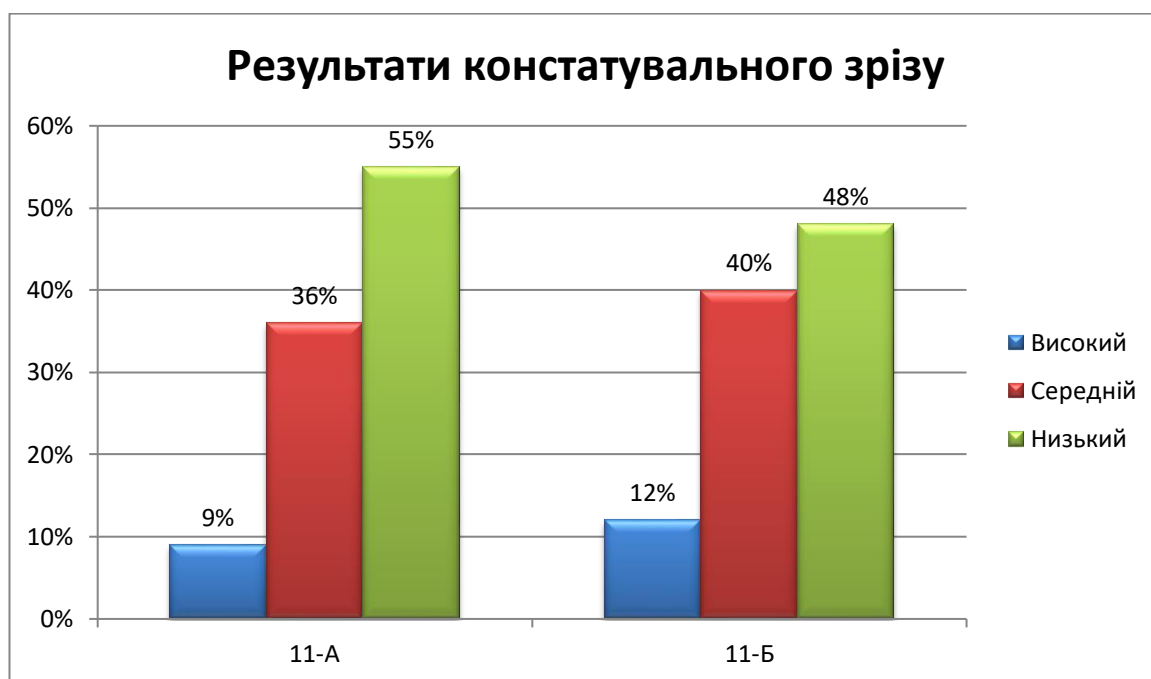
5. Напишіть міні-текст (5–7 речень) на довільну тему із використанням термінів:

Зразки тем

1. «Мистецтво спілкування – основа успішної соціалізації».
2. «Мій словниковий запас».
3. «Роль діалектизмів у розвитку української мови».

6. Запишіть в алфавітному порядку близько 10 термінів з мовознавства та поясніть їх значення.

Після проведення констатувального зрізу можна сказати, що рівень сформованості термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі є доволі низьким. Отримані результати ми перевели у відсотки та розрахували середній бал, а тоді отримали такі результати:

З діаграм видно, що обидва класи мають досить низький рівень сформованості термінологічної компетентності. Це свідчить про недостатню задіяність учнів у роботі над лінгвістичною термінологією. Як ми вже згадували раніше, термінологічну компетентність можна розвивати майже на кожному

уроці української мови, а тим більше в старших класах профільного рівня, де навчальна діяльність фокусується на професійну філологічну підготовку.

До того ж, спостереження над навчальною діяльністю класів виявило, що учні мають труднощі із запам'ятовуванням та розумінням термінів. Тому, навчальні відомості вимагають якісного повторення, узагальнення та систематизації. На початку кожного уроку, а особливо перед вивченням нової теми слід пригадати лінгвістичні терміни, які вивчалися минулого уроку, або пов'язані з новою темою. Завдяки таким діям, учні виявляють кращу обізнаність у певній темі.

Окрім когнітивних труднощів, в учнів наявні й психологічні, які представлені відсутністю мотивації до навчання, а найперше до вивчення «непотрібних та незрозумілих слів». Учні не бачать зв'язку між терміном у підручнику та процесом, чи явищем, які наявні в реальному житті. До того ж, на мотивацію учнів впливає фінансове становище представників освітнього середовища, що здебільшого відіграє основну причину байдужості.

Отож, констатувальний зріз вихідного рівня сформованості термінологічної компетентності учнів допоміг підбити такі підсумки:

1. Система вправ і завдання для формування термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі повинна бути спрямована на усунення труднощів із розумінням та запам'ятовуванням термінів. Тому робота з лінгвістичними термінами має базуватися на опрацюванні термінологічних словників, а також на постійному процесі повторення, узагальнення та систематизації.

2. Перед початком роботи з лінгвістичними словниками, або загалом темою уроку, необхідно якісно та ефективно змотивувати учнів, пояснити їм важливість розуміння термінології як основи професійної майстерності філолога. Окрім, цього учням потрібно показати зв'язок між термінами та реальністю, яка ними пояснюється.

3. Робота з лінгвістичними термінами повинна містити поетапні завдання різного рівня складності. Така методика допоможе учням поступово оволодіти

певним терміном та його семантикою, відношеннями, функціями в науковому тексті.

На основі отриманих результатів та підсумків нами була розроблена система вправ і завдань для формування термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі, яка є вищезазначена та використана у експериментальному конспекті уроку «Терміни і професіоналізми. Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни», який поданий у Додатку 1. На таку ж тему ми розробили конспект традиційного уроку, вміщений у Додатку 2. В 11–А ми провели урок за традиційним конспектом, а в 11–Б – за експериментальним.

Після проведення розробленої нами методики, ми здійснили повторну перевірку рівня сформованості термінологічної компетентності старшокласників. Завдання, за допомогою яких перевірявся рівень розвитку термінологічної компетентності були подібні до попередніх, однак із дещо вищим рівнем складності.

1. Прочитайте текст. Визначте до якого стилю він належить. Випишіть, наявні в тексті терміни та дослідіть їх семантичні відношення: чи є з-поміж термінів синоніми, або антоніми. Обґрунтуйте вживання термінів у тексті.

У системній організації медичних термінів на лексико-семантичних засадах визначальними є загальномовні семантико-парадигматичні відношення полісемії, омонімії, антонімії та синонімії. Це пояснюється тим, що терміни не існують у мові ізольовано, а перебувають у певних відношеннях між собою із словами загальнолітературної мови. Новоутворені поняття віддзеркалюються в мові, в тому числі й у полісемії слова, яка виступає однією з форм економії мовних засобів. Поява багатозначних термінів пояснюється насамперед причинно-наслідковими відношеннями в системі понять [79].

2. Провідміняйте подані терміни за відмінками: вербалізація, гаплогія, деривантологія, інтер'єктивація, метатеза, моносемія, піджин, семасіологія. Дослідіть їх значення за допомогою словника лінгвістичних термінів.

3. Назвіть терміни за їх значенням.

1. ... – другорядний член речення, що пояснює слово зі значенням дії чи ознаки і позначає, з а яких обставин відбувається дія, або вказує на спосіб, ступінь вияву дії або ознаки;

2. ... – тип синтаксичного зв'язк у між двома синтаксично нерівноправними словами в словосполученні або предикативними частинами в складнопідрядному реченні;

3. ... – морфема, розміщена перед коренем;

4. ... – слова і звороти, властиві мовленню осіб певної спеціальності чи життєвих захоплень.

4. Відредагуйте подані речення.

1. Суспільно-політичні терміни широко використовувані для лексики публицистичного стилю.

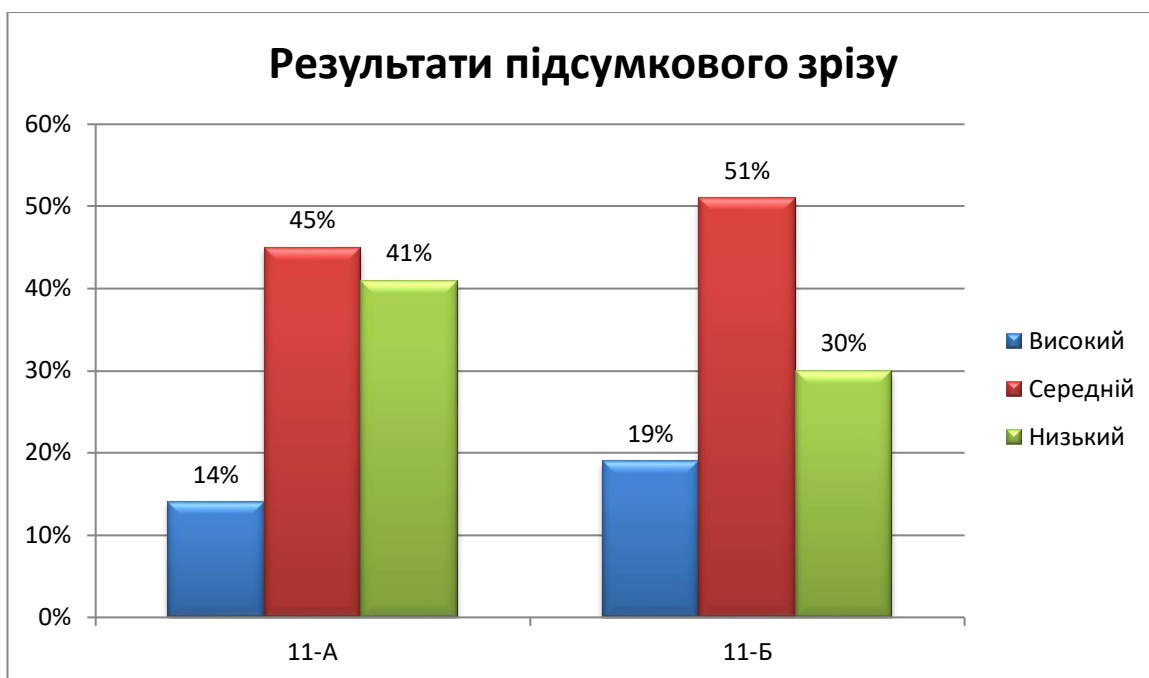
2. Санскрит називають літературно-обробленим різновидом давньоіндійської мови, яка належить до індоєвропейської сімї мов.

3. Останні десятиліття характеризуються використання іншомовних слів у молодіжному слензі.

5. Підготуйте діалог із однокласником/однокласницею на мовознавчу тематику. У своєму мовленні використайте терміни, за бажанням - професіоналізми.

6. Укладіть словничок лінгвістичних термінів одного із розділів мовознавства (близько 15 термінів).

Підсумковий зріз дозволив показати, що рівень розвитку термінологічної компетентності старшокласників значно підвищився порівняно з попереднім результатом. Перевівши отримані нами результати у відсотки та вивівши середній бал, ми отримали такі результати:

Нижче подамо порівняння констатувального і підсумкового зрізів 11-А класу, де було проведено урок за традиційною методикою та 11-Б класу, де урок провели за експериментальною методикою формування термінологічної компетентності.

Проаналізувавши отримані результати, можна сміливо сказати, що розроблена нами експериментальна методика формування термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі є ефективною, адже незважаючи на короткий проміжок часу вивчення суто лінгвістичної термінології, учні показали здатність до вдосконалення своїх знань та вмінь.

До того ж, якщо детальніше розглянути подані вище діаграми, можна помітити, що учні 11-Б класу показали кращий результат, ніж учні 11-А класу. Безумовно, вивчення лінгвістичної термінології традиційний методом є хорошим варіантом, але як показав педагогічний експеримент кращим виявився експериментальний метод.

Варто сказати, що експериментальна система вправ і завдань допомогла учням вирішити вищезазначені проблеми, а саме: труднощі із запам'ятовуванням та розумінням термінів. Адже, постійне повторення, узагальнення, систематизація, використання словника, наочностей, виявлення зв'язків між терміном та дійсністю, у якій він існує, сприяли якісному розумінню та запам'ятовуванню лінгвістичних термінів.

Щодо психологічних труднощів вивчення лінгвістичної термінології, слід зазначити про поступове зацікавлення старшокласниками процесом вивчення термінів, яке здебільшого розв'язало проблему відсутності мотивації. Введення термінів у власне усне чи писемне мовлення сприяло навчальній активізації

учнів. Пошук та проєктування професійних ситуацій забезпечили ефективну самостійну та групову роботу.

Зазначимо, що важливу роль у впровадженні розробленої нами системи вправ і завдань відіграє інформаційно-методичне забезпечення, яке містить наочні посібники, довідкову літературу, а саме: термінологічні, тлумачні словники, словники синонімів, антонімів, довідники тощо. Неможливо обійтися без комп'ютерних технологій, які дають змогу детальніше ознайомитись із термінами, побачити контекст у якому вони існують та взаємодіють. До того ж, технічні засоби навчання сприяють ефективній самостійній роботі старшокласників, розкриттю їх творчих здібностей.

Таким чином, розроблена нами система вправ і завдань виявилася ефективною. Вона містить завдання різного рівня складності, що передбачає поступове освоєння лінгвістичної термінології. Упровадження розробленої методики сприятиме формуванню термінологічної компетентності старшокласників, яка допоможе учням підготуватися до освоєння філологічної галузі.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Отож проаналізувавши нормативну базу, можна сказати, що її вимоги та очікувані результати навчання спрямовують вчителів-словесників до формування термінологічної компетентності старшокласників в профільній школі. До того ж теми уроків сприяють реалізації цієї компетентності. Проте, оскільки термінологічна компетентність не розглядалася раніше в межах школи, ми підготували власну методологічну базу для формування термінологічної компетентності в старшокласників. Поступові та різнорівневі вправи допоможуть скласти уявлення про методи роботи над формування термінологічної компетентності. Задля перевірки нашої експериментальної методики, ми провели педагогічний експеримент і з'ясували, що створені нами завдання є ефективними та здатними формувати термінологічну компетентність у старшокласників.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна підбити підсумки. У межах дипломної роботи було проаналізовано теоретичні засади формування термінологічної компетентності та розробили методологічну базу для формування термінологічної компетентності старшокласників на уроках української мови в профільній школі.

Отож, у першому розділі було з'ясовано, що українська лінгвістична термінологія почала розвивалася в XIV столітті. Розвиток термінології має 3 етапи: 1) початковий адаптаційно-поняттєвий етап: кінець XIV – початок XVII ст.; 2) емпіричний етап становлення сучасної мовознавчої термінології: XIX ст.; 3) емпірико-теоретичний етап передбачає впорядкування, розвиток та систематизацію лінгвістичної термінології XX – початок XXI ст. Українська лінгвістична термінологія ґрунтувалася на граматиках І. Вагилевича, О. Павловського, Т. Глинського, Я. Головацького, О. Партицького, М. Лучкая, Г. Шашкевича, С. Смаль-Стоцького, В. Коцовського, І. Огоновського. Важливим негативним чинником формування української лінгвістичної термінології є зросійщеність.

Було з'ясовано, що термін – це слово, яке позначає певне поняття, дає йому номінацію та відноситься до конкретної галузі знань або діяльності. Терміну властиві такі ознаки як однозначність, системність, дефінітивність, номінативність, стилістична нейтральність, мотивованість. Терміни класифікують за такими критеріями: ступінь спеціалізації, будова, словотворчі типи, вмотивованість, історичне походження, денотат. Специфічними різновидами термінів є професіоналізми та номенклатура.

Досліджено поняття «мовна особистість», його особливості. Описано такі рівні мовної особистості як вербально-семантичний, тезаурусний та мотиваційно-прагматичний. З'ясовано, що найоптимальнішим підходом для формування термінологічної компетентності як невід'ємного складника мовної особистості є текстоцентричний, який здатний активізувати роботу учнів над професійно-орієнтованими текстами.

Важливим етапом дослідження стало усвідомлення поняття «термінологічна компетентність» в профільній школі. Передусім, охарактеризовано поняття «компетентність» та встановили, що це система набутих знань, навичок та досвіду, які особистість майстерно застосовує в своєму житті та в певній галузі, адаптуючись до непередбачуваних ситуацій та обставин. Компетентна особистість має такі риси як відповідальність, організованість, ціленаправленість, самостійність. Нами виявлено, що існують ключові та предметні компетентності, які вчитель-словесник повинен формувати в учнів на уроках.

Усвідомлення суті поняття «компетентність» дозволило нам сформулювати розуміння та уявлення про поняття «термінологічна компетентність». Нами розглянуто це поняття з погляду багатьох науковців і з'ясовано, що «термінологічна компетентність» – це здатність майстерно застосовувати терміни певної галузі в мовленні та на письмі, розуміти їх семантику та роль у відповідному дискурсі. Ця компетентність є ваговою частиною процесу навчання та пізнання учня профільної школи, який прагне вдало реалізуватися в суспільстві, освоїти професійну майстерність мовознавчої царини.

Нами піднято проблему психологічних особливостей формування термінологічної компетентності старшокласників. Для цього розглянуто вікові особливості когнітивних процесів учнів старших класів, а саме властивості пам'яті та уваги. Виявлено основні риси, моральні орієнтації, що притаманні юнацькому віку. Проаналізувавши вікові особливості, стало зрозуміло, що ефективним підходом у навчанні старшокласників є індивідуальний, а вагомим психологічним аспектом формування термінологічної компетентності є процес соціалізації старшокласників. Таким чином, було досліджено це поняття, описано рівні та компоненти соціалізації і простежено зв'язок між соціалізацією та термінологічною компетентністю.

У другому розділі дипломної роботи опрацьовано методологічну базу для формування термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі на уроках української мови. Для цього проаналізовано нормативну базу, а саме: такі документи як «Закон про освіту», «Закон про повну загальну середню

освіту», «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи», «Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль українська філологія (авт. Л. Мацько, Т. Груба, О. Семеног, Т. Симоненко)» і з'ясовано, що однією з ключових компетентностей, які повинні формуватися на уроках української мови є термінологічна компетентність. Адже, нормативна база та навчальна програма неодноразово торкаються питань лінгвістичної термінології і подають вимоги, рекомендації, зразки та настанови для реалізації цілей програми, які передбачають формування здібностей та вмінь термінологічно компетентної особистості. До того ж нами детально описано теми уроків, які вимагають формування термінологічної компетентності старшокласників.

Зрозумівши необхідність у формуванні термінологічної компетентності старшокласників на уроках української мови, було розроблено власну систему вправ і завдань для формування цієї компетентності. Для цього досліджено класифікацію вправ у вивченні української мови, особливості засвоєння лінгвістичної теорії, зокрема лексикології як розділу, який досліджує специфіку термінів: визначено особливості, методи та етапи вивчення лексики; розглянуто компоненти лексичних навичок учнів, психологічні чинники засвоєння лексики; виявлено, що ефективними методами тлумачення слів є семантизація, оносемасіологічний та семантичний способи, сюжетні малюнки, оповідання, функціонально-змістові таблиці, основні види мовних зв'язків лексичних одиниць; досліджено значення поняття «вправи»; описано класифікацію вправ навчання української мови.

Нами визначено різновид вправ саме для вивчення лексики. Це пропедевтичні, ілюстративні, основні, повторювально-узагальнюючі та творчі вправи. Відповідно до завдань та функцій цих вправ було створено власну систему вправ і завдань для формування термінологічної компетентності учнів.

Створивши методологічну базу для формування термінологічної компетентності старшокласників було вирішено перевірити її ефективність за допомогою проведення педагогічного експерименту.

Педагогічний експеримент було проведено в 3 етапи: 1) констатувальний зріз; 2) експериментальне навчання; 3) підсумковий зріз. Спочатку визначено мету та основні завдання експериментального навчання; виділено критерії сформованості термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі. За допомогою критеріїв ми сформували рівні сформованості термінологічної компетентності старшокласників у профільній школі: високий, середній, низький. Задля проведення констатувального та підсумкового зрізів було розроблено завдання з допомогою, яких виявлено рівень сформованості термінологічної компетентності та показано його у вигляді діаграм.

Таким чином, завдяки констатувальному зрізу було виявлено, що рівень сформованості термінологічної компетентності старшокласників обох класів (11–А і 11–Б) є досить низьким. Після проведення експериментального навчання, було проведено підсумковий зріз та виявлено, що рівень сформованості термінологічної компетентності значно покращився: у 11–А класі учнів із високим рівнем стало на 5% більше, учнів із середнім - на 9% , а учнів із низьким рівнем на 14% стало менше; у 11–Б класі учнів із високим рівнем стало на 7% більше, учнів із середнім - на 11% , а учнів із низьким рівнем на 18% стало менше.

До того ж нами було з'ясовано основні труднощі при формуванні термінологічної компетентності та більшою мірою їх було подолано після проведення експериментального навчання.

Вагому частину дослідження зайняв пошук ґрунтовних джерел інформації для глибокого аналізу теми дипломної роботи. Нами опрацьовано багато словників, довідників, статей, навчальних підручників, документів, енциклопедій тощо.

Дослідивши проблему «Формування термінологічної компетентності старшокласників на уроках української мови в профільній школі», слід заявити, що термінологічна компетентність – невід'ємний складник компетентної особистості старшокласника, який прагне до вдосконалення власних здібностей, успішної реалізації в суспільстві та майстерного оволодіння цариною лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. Формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю . Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту. 2021. № 4. С. 21–26. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2021.250130> (дата звернення: 4.10.2024).
2. Бакум З. П. Тексточентризм у сучасній системі принципів навчання української мови. Пед. науки. Херсон: ХДУ, 2006. Вип. 47. С. 85–91.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: Академія, 2004. 344 с.
4. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні: монографія. Київ: ІВЦ АЛКОН, 2006. 356 с.
5. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та укр. перспективи: бібліотека з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарука. Київ: К.І.С., 2004. С. 45–51.
6. Білодід І. К. Вибрані праці: в 3 т. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 1 / редкол.: В. М. Русанівський (голова) та ін.; упорядкув. Г. П. Їжакевич, В. І. Кононенко. 445 с.
7. Благодаренко Л. Ю. Технологія особистісно орієнтованого навчання фізики: навч.-метод. посіб. Київ: НПУ, 2005. 112 с.
8. Боднар А. Я., Макаренко Е. М. Взаємодія мовних і ментальних структур у формуванні національної самосвідомості (на прикладі укр. мови). Наук. зап. НАУКМА. 2005. Т. 47. С. 56–60.
9. Божко О. Сучасні підходи до формування текстотвірних умінь учнів під час вивчення складного речення. Пед. науки. 2013. С. 94–100.
10. Бондаренко Г. П. Методика навчання студентів економ. спец. укр. наук. термінології в умовах східного регіону України: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2008. 30 с.
11. Бондарчук Л. Методику підказує текст. Тернопіль: Мальва-ОСО, 2001. 159 с.

12. Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2015. 20 с.

13. Власюк І. В. Професійно-термінологічна компетентність як складова професійної підготовки майбутніх економістів. Сучасні інформац. технології та інноваційні методики навчання в підгот. фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2013. Вип. 35. С. 204–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_35_45 (дата звернення: 4.10.2024).

14. Голуб Н. Суть компетентнісного навчання укр. мови в основній школі. Навчання укр. мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу / Н. Б. Голуб, Г. Т. Шелехова, А. В. Ярмолюк, В. І. Новосьолова. Київ, 2014. С. 3–18. URL: <http://undip.org.ua/upload/iblock/2d3/83.pdf> (дата звернення: 4.10.2024).

15. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих пед. навч. закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 504 с.

16. Горошкіна О. Лінгводидактичні засади створення підручників з української мови для профільної школи. Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. 2010. Вип. 50. С. 73–79.

17. Гречихіна Н. В. Термінологічна лексика в економічному науково-навчальному тексті. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 130. С. 234–240. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/4356> (дата звернення: 8.10.2024).

18. Груба Т. Л. Інтегрований підхід до роботи з текстом на уроках української мови. Педагогічні думки. Вип. XXXXVII. Херсон, 2008. С. 108–111.

19. Груба Т. Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови (профільний рівень): автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2019. 39 с.

20. Гуменюк І. Формування термінологічної компетенції студентів у контексті викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Освітній простір України. 2014. Вип. 2. С. 38–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oru_2014_2_9 (дата звернення: 5.10.2024).

21. Д'яков А., Кияк Т., Куделко З. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: КМ Academia, 2000. 216 с.

22. Денищич Т. А. Формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців з політології. Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту ім. Петра Могили]. Серія «Педагогіка». 2012. Т. 209, Вип. 197. С. 137–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2012_209_197_28 (дата звернення: 10.10.2024).

23. Дроздова І. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей. Харків: ХНАМГ, 2010. 640 с.

24. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

25. Жовтобрюх М. А. Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941). Київ: Наук. думка, 1991. 256 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001322> (дата звернення: 4.10.2024).

26. Загнітко А. 3-142 Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. Х, 920 с.

27. Загнітко А. Мовна особистість в епістолярному дискурсі: типологія лінгвоіндивідуацій і лінгвоіндивідуалізацій. Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. 2016. Вип. 33. С. 58–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvzn_2016_33_8 (дата звернення: 8.10.2024).

28. Загнітко А., Загнітко Н. Теорія сучасної лінгвоперсонології: рівні й категорії. *Studia Ukrainica Posnaniensia* / ред. Anna Horniatko-Szumiłowicz (голов. ред.), Tetiana Kosmeda (ред. наук.) та ін. Познань: Ун-т ім. Адама Міцкевича, 2016. Зошит IV. С. 23–33.

29. Застровська С. О., Застровський О. А. Загальне поняття мовної особистості. Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк, 2011. № 6: Філологічні науки. Мовознавство. Ч. 1. С. 159–163.

30. Збірник завдань до наукових текстів з навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для іноземних студентів

усіх напрямів підготовки всіх форм навчання: електрон. вид. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 42 с.

31. Златів Л. Дискурсивно-текстоцентричний підхід до навчання української мови за професійним спрямуванням студентів-математиків. Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Вип. 57. С. 177–184.

32. Квітко І. С. Термін у науковому документі. Львів: Вища школа, 1976. 128 с.

33. КІМ С. Х. Лінгвістична термінологія як об'єкт дослідження української термінології. Мовний і концептуальний погляди на світ. 2022. № 72(2). С. 141–155. URL: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2022.2.11> (дата звернення: 4.10.2024).

34. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів філологів у вищих педагогічних навчальних закладах: монографія. Умань: ПП Жовтий О. О., 2013. 455 с.

35. Ковальчук М., Лазебний В., Котвицька В. Роль термінів у фахових текстах (на прикладі німецької військової лексики). Вісник Міжнар. гуманіт. ун-ту. Філологія. 2023. Т. 1, № 62. С. 68–71. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.62.1.16> (дата звернення: 14.10.2024).

36. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика: монографія / Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.

37. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2001. 37 с.

38. Концепція профільного навчання в старшій школі. Затверджено: Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.10.2013 № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1456729-13> (дата звернення: 4.10.2024).

39. Кочерган М. Загальне мовознавство: підручник для студ. філол. спец. ВНЗ. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 463 с. (Серія «Альма-матер»). ISBN 966-580-161-9.

40. Крохмальна Г. Термінологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи: сучасний стан та шляхи вдосконалення. Вісник Львівського ун-ту. Серія педагогічна. 2016. С. 110–117.

41. Кулик О. Пріоритетність текстоцентричного підходу до навчання української мови в загальноосвітній школі. Теоретична і дидактична філологія. 2013. № 15. С. 38–48.

42. Лесюк М. Становлення лінгвістичної термінології в Галичині (перша половина XIX ст.). Львів: Вид. центр ЛНУ, 2001. 373 с.

43. Лесюк М. Становлення лінгвістичної термінології в Галичині. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр. Вип. VII. Київ: КНЕУ, 2007. С. 257–262.

44. Мацько Л. І. Мовна особистість Андрія Малишка як лінгвокультурологічний феномен національного виховання у світлі лінгвофілософії. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 20. С. 141–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2013_20_37 (дата звернення: 8.10.2024).

45. Мачуський В. В. Визначення поняття «компетентність»: теоретичний аспект. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2013. Вип. 17(1). С. 483–490. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvvd_2013_17\(1\)__55](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvvd_2013_17(1)__55) (дата звернення: 4.10.2024).

46. Меньших О. Е., Петренко Ю. О. Особливості психофізіологічних функцій учнів старшого шкільного віку: монографія. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 176 с. ISBN 978-966-353-380-3 (дата звернення: 7.10.2024).

47. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / за ред. М. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2005. 400 с.

48. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу (на прикладі німецькомовної фахової комунікації): монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.

49. Моштак М. Особистість як основна категорія гуманістичної парадигми освіти: психолого-педагогічний аспект. Збірник наук. праць «Проблеми сучасної психології». 2019. Вип. 1. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2008-1.%p> (дата звернення: 6.10.2024).

50. Мрихіна О. М. Педагогічні умови соціалізації старшокласників у навчально-виховному процесі сучасної гімназії. Науковий вісник Донбасу. 2010. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2010_4_5 (дата звернення: 8.10.2024).

51. Навчання української мови в старшій школі на академічному рівні: посіб. для вчителя / [авт. кол.: Шелехова Г. Т., Голуб Н. Б., Бондаренко Н. В., Новосьолова В. І., Федорчук Т. М., Косянчук С. В.]. Київ: Педагогічна думка, 2012. 208 с.

52. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XVI–XVII ст. Київ: Наук. думка, 1985. 222 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002723> (дата звернення: 5.10.2024).

53. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 27 жовтня 2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 4.10.2024).

54. Огієнко І. Історичний словник української граматичної термінології. Записки Українського наук. товариства у Києві. 1908. Кн. I. С. 94–129.

55. Особливості мови й стилю засобів масової інформації / за ред. А. Коваль. Київ: Вища школа, 1983.

56. Отрешко Н. Б. Особистість. Енциклопедія Сучасної України [електрон. ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-74521> (дата звернення: 7.10.2024).

57. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. Львів: Світ, 1994. 216 с.

58. Пентилюк М. І., Нікітіна А. В., Горошкіна О. М. Концепція когнітивної методики навчання української мови. Дивослово. 2004. № 8. С. 5–9.

59. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 15–25.

60. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української літературної мови. Тернопіль, 2000. 276 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001854>.

61. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студ. пед. ун-тів та ін-тів / за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2011. 366 с.

62. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Інформ. зб. та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. 2012. № 4–5, лютий. С. 3–56.

63. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Каб. Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 (станом на 1 вересня 2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text> (дата звернення: 6.10.2024).

64. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (станом на 24 березня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 5.10.2024).

65. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX (станом на 24 березня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 6.10.2024).

66. Програма з української мови (профільний рівень) / укл.: Мацько Л. І., Груба Т. Л., Семеног О. М., Симоненко Т. В. Інформаційний збірник та коментарі МОН. Педагогічна преса. 2017. № 12. 95 с. Наказ Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 р.

67. Проєкт Державного стандарту профільної середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/30/НО_проект.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-30.10.2023.pdf (дата звернення: 4.10.2024).

68. Ракшанова Г. Ф., Назаренко І. Л. Формування фахової термінологічної компетентності у студентів. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту. 2018. Вип. 17. С. 249–260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2018_17_24 (дата звернення: 17.10.2024).

69. Рибалка В. Особистість як суб'єкт творчої трудової діяльності та професійного ставлення. Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський щорічник. Ченстохова-Київ, 2000. С. 267–276.

70. Рожанківський Р. Українська термінологія як наслідок «зближення мов». Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2003. № 490. С. 25–34.

71. Рощупкина О. А. Професійно орієнтований текст як засіб навчання іноземних студентів. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наук. дослідження. Досвід. Пошуки. 2014. Вип. 24. С. 70–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvp_2014_24_11 (дата звернення: 6.10.2024).

72. Руденко Ю. А. Текстоцентричний підхід до увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: теорія і методика навчання. Освітологічний дискурс. 2015. № 4. С. 181–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2015_4_21 (дата звернення: 4.10.2024).

73. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.

74. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

75. Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця / С. І. Дорошенко; відп. ред., вступ. сл. О. О. Тележкіна. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2024. 400 с. : іл.

76. Стацюк Р. В. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. Науковий вісник Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2016. № 5(2). С. 112–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2016_2_5_29 (дата звернення: 4.10.2024).

77. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

78. Термінологія: навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін; Д. В. Фурт, Л. А. Дмитрук. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. 172 с.

79. Томко І. Є., Шалаєва Г. В. Полісемія та омонімія у сфері досліджуваних мовних одиниць [Електронний ресурс] / І. Є. Томко, Г. В. Шалаєва. URL: http://www.rusnauka.com/23_NTP_2010/Philologia/70417.doc.htm (дата звернення: 9.10.2024).

80. Українська мова 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів / укл.: Мацько Л. І., Груба Т. Л., Семенов О. М., Симоненко Т. В. Інформ. зб. та коментарі МОН України. 2017. № 12. С. 3–73.

81. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

82. Хвиля А. Резолюції Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній. Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті. Харків: Рад. школа, 1933.

83. Хроніка НДІМ (Наук.-дослід. ін-т мовознавства) 1933–1934. Мовознавство. 1934. № 2. С. 139–145.

84. «Хто володіє інформацією, той володіє світом» | Львівський обласний центр зайнятості. *Головне | Львівський обласний центр зайнятості*. URL: <https://lviv.dcz.gov.ua/publikaciya/hto-volodiye-informaciyeyu-toy-volodiye-svitom> (дата звернення: 18.11.2024).

85. Циганок Г. М. Етапи формування української лінгвістичної термінології ХХ – початку ХХІ століття. Система і структура східнослов'янських мов. 2017. Вип. 12. С. 175–183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sissm_2017_12_18 (дата звернення: 4.10.2024).

86. Шабат-Савка С. Комунікативна інтенція і психоментальний простір мовної особистості. Мова і культура. 2011. Вип. 14. Т. 4. С. 44–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_4_9 (дата звернення: 6.10.2024).

87. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

88. Язловецька О. Деякі аспекти процесу соціалізації старшокласників у загальноосвітній школі. Наук. зап. [Кіровогр. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка]. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 91. С. 276–280. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2010_91_65 (дата звернення: 4.10.2024).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Конспект з української мови для 11 класу на тему:

«Терміни і професіоналізми.

Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни»

Мета:

- формування предметних компетентностей:

- поглиблювати і розширювати знання учнів про філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни;
- ознайомити учнів із поняттям «професіоналізми»;
- вчити розрізняти терміни від професіоналізмів;
- вчити обґрунтовувати доцільність і правильність уживання термінів у текстах науково-навчального стилю;
- формувати вміння працювати зі словником;

- формувати компетентність спілкуватися рідною мовою, соціальну, громадянську компетентності;
- виховувати повагу до рідної мови, до культури свого народу.

- *формування ключових компетентностей:*

- спілкування державною мовою;
- соціальну, громадянську, термінологічну компетентності;
- уміння навчатися впродовж життя.

- *формування комунікативних компетентностей:*

- уміння працювати самостійно та в колективі;
- уміння складати власне монологічне та діалогічне висловлення.

Очікувані результати: учень/учениця вирізняє терміни та професіоналізми у письмовому та усному мовленні, пояснює їхню суть; порівнює та зіставляє терміни, які належать до певних галузей, або розділів мовознавства; пояснює значення професіоналізмів; відрізняє терміни від професіоналізмів; обґрунтовує доцільність і правильність уживання термінів у текстах науково-навчального стилю.

Обладнання: підручник (Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с. : іл.); презентація.

Методи і прийоми: бліц-опитування; ментальна карта; пояснювально-ілюстративний метод; метод вправ; робота у групах; робота у парі; спостереження учнів над мовою; метод «Мікрофон».

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

План уроку: I. Організаційний момент;

II. Перевірка домашнього завдання;

III. Актуалізація опорних знань;

IV. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Вивчення нового матеріалу

VI. Закріплення вивченого матеріалу

VII. Домашнє завдання

VIII. Підсумок уроку

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Привітання, емоційне налаштування на урок

Добрий день, дорогі старшокласники. Як ваш настрій? Готові плідно та цікаво попрацювати? Звичайно, зважаючи на обставини настрої не завжди хороший, але, як казав Лесь Курбас потрібно «творити всупереч усьому». Отож, почнімо працювати!

II. Перевірка домашнього завдання

Вправа 599

Спершу перевіримо домашнє завдання. Вам потрібно перефразувати речення, добираючи синоніми до виділених слів.

1. Працівникам відділу маркетингу *подякували* за велику кількість укладених договорів. 2. Аудитори *засумнівалися* в правильності відшкодування ПДВ. 3. Хочемо *запропонувати* Вам вигідні умови співпраці. 4. Змушені *оштрафувати* Ваше підприємство за недотримання протипожежної безпеки. 5. Податкова інспекція покликана *контролювати* вчасне надходження податкових платежів до бюджету.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Висловили подяку для працівників відділу маркетингу, які уклали велику кількість договорів. 2. Аудитори взяли під сумнів правильність відшкодування ПДВ. 3. Рекомендуємо Вам вигідні умови співпраці. 4. Змушені накласти штраф на Ваше підприємство через недотримання протипожежної безпеки. 5. Податкова інспекція покликана здійснювати контроль над вчасним надходженням податкових платежів до бюджету.

III. Актуалізація опорних знань

Бліц-опитування

1. Яка наука вивчає лексичний склад мови?(*Лексикологія*)
2. За походженням лексика буває..(*власне українська, запозичена*)
3. За вживанням лексика поділяється на ...(*загальноновживана, стилістично забарвлена*)

4. До стилістично забарвленої лексики належать...(*діалекти, професіоналізми, терміни, сленг, просторіччя*)

5. Назвіть функціональні стилі української мови.(*розмовно-побутовий, публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, художній, конфесійний, епістолярний*)

6. Які особливості має науковий стиль? (*точність, абстрактність, логічність і об'єктивність викладу*)

7. Де використовується науковий стиль та яке його призначення?(*наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта, навчання; систематизування, пізнання світу, служити для повідомлення про результати досліджень, доведення теорій, виклад матеріалу, представлення наукових даних суспільству*)

8. Які підстили має науковий стиль?(*власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний, науково-публіцистичний, виробничо-технічний*)

9. Як називаються слова, які дають точне визначення певного явища, або поняття будь-якої галузі чи сфери використання?(*терміни*)

10. Як називаються словники, які подають точне лексичне значення слова? (*термінологічні*)

IV. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Прочитайте подані слова. Визначте, до якої групи лексики вони належать. Вкажіть галузі, до яких належать подані лексичні одиниці.

Синоніми, алгоритм, асиміляція, орфограма, графік, трикутник, слово, риторичне запитання, бісектриса, катет, основа, алфавіт, лексика.

Орієнтовні відповіді учнів: Це терміни, одні з них належать мовознавству, інші математиці.

Як ви вже здогадалися сьогодні на уроці ми розглянемо особливості такого шару лексики, як терміни. Окрім термінів, ми визначимо, що таке професіоналізми та їх відмінності від термінів. Тому, тема нашого уроку «Терміни і професіоналізми. Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни». Запишіть тему у зошити.

Поняття «термін» є для вас не новим, тому давайте пригадаємо, що ви знаєте про нього за допомогою ментальної карти.

Ментальна карта

Створіть ментальну карту до поняття «термін», використайте декілька стрілочок-асоціацій.

V. Вивчення нового матеріалу

Обрацювання відомостей із підручника с.221-224

Перегляд презентації

Словникова робота

Запишіть визначення таких понять: «терміни», «професіоналізми».

VI. Закріплення вивченого матеріалу

Вправа 1

Прочитайте подані слова. Висловіть свою думку щодо значення цих слів. Які предмети чи явища ви уявляєте, коли чуєте певний термін?

Норма, орфоепія, орфоепічна помилка, орфоепічна норма, милозвучність, наголос.

Орієнтовні відповіді учнів:

Норма – це правило, закон; орфоепія – це розділ мовознавства, який вивчає норми правильної вимови; орфоепічна помилка – це помилка у вимові (неправильне наголошування слів, неправильна вимова звуків тощо); орфоепічна норма – це правила вимови звуків, граматичних форм, іншомовних слів, норми наголошування та інтонації; милозвучність – це гармонійне поєднання звуків, слів та словосполучень у мові та мовленні; наголос – це вимова певного складу з більшою силою голосу.

Подані терміни можуть асоціюватися із підручниками, дошкою, загалом – школою. Наприклад, поняття «норма» викликає в уяві зошит з правопису, поняття «милослівність» – гарний красивий.

Вправа 2

Виберіть із поданих у дужках варіантів, на вашу думку, правильне тлумачення слова.

Асиміляція (уподібнення, розчинення), додаток (незначний, другорядний), етимологія (походження, історія), етнос (народ, соціум), загальноживаний (поширений, розташований), запозичення (перенесення, використання), наголос (виділення, показ), норма (правило, закон), помилка (відхилення, зміщення), слово (одиниця мови, частина мови).

Вправа 3

Прочитайте текст, знайдіть у ньому терміни. Дослідіть, в якому реченні вжито термін, лексичне значення якого «збудник інфекційних захворювань рослин, тварин і людини, які розвиваються лише в живих клітинах і мають надзвичайно малі розміри».

(1) Імунітет української культури сьогодні надзвичайно низький. (2) Вона важко хворіє абсолютно всіма хворобами, що існують у світі. (3) Хто може посилити опір суспільства до руйнівних інформаційних вірусів, хто загартує його і підготує до одужання? (4) Це ті, хто, насамперед, не цурається свого, але й чужому навчається, якщо в цьому є сенс, потреба і доцільність (за А. Матвійчуком)

Орієнтовні відповіді учнів:

Терміни: імунітет, культура, хвороба, суспільство, інформаційний, вірус.

Вжито термін «вірус», у значенні «збудник інфекційних захворювань рослин, тварин і людини, які розвиваються лише в живих клітинах і мають надзвичайно малі розміри».

Вправа 4

Замініть певні слова чи словосполучення у реченнях поданими термінами.

Терміни: «асиміляція», «парадигма», «лексикографія», «логос».

Речення: 1. Сучасна модель наукових розробок значно відрізняється від підходів, якими користувалися століття тому. 2. Уподібнення культури певного народу відбувається, коли він поступово запозичує мову і звичаї іншого народу. 3. «Слово», «розум», «закон» - різні трактування мало це поняття, що зараз є одним із основних у риторичі. 4. Вивчення слів, їх значень та відношень у мові допомагає краще усвідомити структуру та розвиток лексики.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Сучасна парадигма наукових розробок значно відрізняється від підходів, якими користувалися століття тому. 2. Асиміляція культури певного народу відбувається, коли він поступово запозичує мову і звичаї іншого народу. 3. «Логос» – це поняття, що зараз є одним із основних у риторичі. 4. Лексикологія допомагає краще усвідомити структуру та розвиток лексики.

Вправа 5

Доберіть антоніми до термінів:

Звук «голосний», склад «відкритий», речення «підрядне», члени речення «головні», «однорідні», зв'язок «сполучниковий», «пряма мова», «асиміляція».

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Звук «голосний» – «приголосний», склад «відкритий» – «закритий», речення «підрядне» – «сур'ядне», члени речення «головні» – «другорядні», «однорідні» – «неоднорідні», зв'язок «сполучниковий» – «безсполучниковий», «пряма мова» – «непряма мова», «асиміляція» – «дисиміляція».

Робота у групах

Прочитайте терміни. Згрупуйте їх відповідно до таких розділів мовознавства: 1) орфографія; 2) орфоепія; 3) фонетика; 4) лексикологія; 5) пунктуація; 6) морфологія.

Орфограма, лексична помилка, слово, голосний звук, фонема, апостроф, історико-традиційний принцип, кома, дикція, наголос, дієслово, прислівник, дефіс, інфінітив, правопис, жаргонізми, терміни, префікс, флексія, транскрипція, знак оклику.

Орієнтовні відповіді учнів:

1) орфографія: орфограма, історико-традиційний принцип, правопис;

- 2) орфоепія: дикція, наголос;
- 3) фонетика: голосний звук, фонема, транскрипція;
- 4) лексикологія: лексична помилка, слово, жаргонізми, терміни;
- 5) пунктуація: апостроф, кома, знак оклику;
- 6) морфологія: дієслово, прислівник, інфінітив, префікс, флексія.

Робота в парі

Розіграйте діалог із друзями, в якому зможете використати терміни певної галузі.

Орієнтовний діалог учнів:

Аня: Привіт, Петре! Як успіхи з підготовкою до НМТ з української мови?

Петро: Привіт, Аню! Скажу відверто, не все так просто. Підручники перевантажені термінами, особливо з мовознавства. Ось, наприклад, ніяк не можу чітко зрозуміти різницю між **лексемою** і **фразеологізмом**.

Аня: О, це дійсно важливо. **Лексема** – це окреме слово або його варіанти. Наприклад, «бігти», «біжу» – це все форми однієї лексики. А от **фразеологізм** – це стійкий вираз, який має цілісне значення, наприклад, «зарубати на носі» або «водити за ніс».

Петро: Так, тепер зрозуміліше! А як щодо **морфем**? Впевнений, що розібратися з ними також треба.

Аня: Так, **морфема** – це найменша значуща частина слова. Наприклад, у слові «письменник» морфема «письм-» є коренем, а «-ник» – суфіксом, який вказує на професію. Морфемі поділяються на корені, суфікси, префікси та закінчення.

Петро: Тепер картина складається! Дякую, Аню, твої пояснення дуже допомогли! Скажи, а як ти все це запам'ятала?

Аня: Я просто після кожного уроку записую терміни у власний термінологічний словничок і тоді краще їх запам'ятовую.

Петро: Класно, потрібно і собі такий завести. Дякую за пораду. До зустрічі!

Аня: Будь ласка, звертайся. До завтра.

Вправа 6

Прочитайте текст, дайте йому заголовок. Обґрунтуйте доцільність використання термінів у даному тексті.

«Вона є засобом писемного й усного спілкування членів нації в усіх сферах їхньої діяльності. Такими є українська, , польська, англійська, німецька й інші розвинені сучасні мови. Національні мови формуються в період розвитку народності в націю, яка характеризується спільністю мови території економічного життя й психічного складу, виявленого в подібності традицій, культури. Перехід мови народності до національної мови не революційний. Національна мова успадковує мову народності, а саме: діалекти, фольклор, мову художньої літератури, ділове мовлення, і формує єдину писемну й усну літературну мову на загальнонародній основі».

Орієнтовні відповіді учнів:

Заголовок: «Національна мова», «Мова нації».

У цьому тексті терміни використані доцільно. Вони допомагають систематизувати отриману інформацію, узагальнити її, побачити весь контекст, в якому реалізується тема тексту. Термін містить у собі велику кількість інформації, пояснень, аргументів, які втілюються лише в одному слові, а всі ці терміни підкреслюють, доповнюють та пояснюють суть тексту, за умови правильного розуміння значення термінів.

VII. Домашнє завдання

Завдання на вибір:

1. Проаналізуйте словники лінгвістичних термінів, а саме:

1. *Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця / С. І. Дорошенко. Відп. ред., вступ. сл. О. О. Телєжкіна. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2024. 400 с. : іл.*

2. *Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. 350 с.*

3. *Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 272 с.*

Дослідіть зміст словників; наявність чи відсутність більшості термінів; доступність, точність, повноту визначень та пояснень; художнє оформлення та зручність у використанні;

2. Напишіть твір на тему: «Українізація українського суспільства в ХХІ столітті: забаганка чи необхідність?», використовуючи терміни.

VIII. Підсумок уроку

Метод «Мікрофон»

1. Чи були у вас труднощі із запам'ятовуванням навчального матеріалу? (Не було, впродовж уроку все було зрозуміло.)

2. Як ви вважаєте, чи можна назвати вашу діяльність на цьому уроці успішною? (Думаю, що так. Ми плідно попрацювали.)

3. Скажіть, як ви розумієте поняття «термін», «професіоналізм»? (Я думаю, що термін – це точне визначення певного поняття відповідної галузі чи сфери діяльності, а професіоналізм – це слова, які властиві мовленню певного фахівця.)

4. Чим відрізняються терміни від професіоналізмів?(Терміни – це слова, які створені свідомо, а професіоналізми – стихійно, в залежності від власного мовлення)

5. Назвіть лінгвістичні терміни, які вам подобаються найбільше. (Мені подобаються поняття «лінгвістика», «семантика», адже вони звучать милозвучно).

Додаток 2

Конспект уроку з української мови для 11 класу

«Терміни і професіоналізми.

Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни»

Мета:

- *формування предметних компетентностей:*

- узагальнити та систематизувати знання про слово як предмет вивчення лексикології;

- сформувати уявлення про спільні та відмінні риси понять «терміни» та «професіоналізми»;
- розвивати вміння доцільно вживати у власному та писемному мовленні терміни і професіоналізми;
- формувати вміння працювати зі словником та в мережі Інтернет;
- виховувати почуття поваги до людей різних професій.

- *формування ключових компетентностей:*

- спілкування державною українською мовою;
- соціальну громадянську компетентності;
- уміння навчатися впродовж життя.

Обладнання: підручник (Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с. : іл.); картки із текстами; наочність «Види термінів»; дошка.

Методи і прийоми: пояснювальний метод, бесіда, метод вправ, робота в групах, метод «Мікрофон».

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

План уроку:

- I. Організаційний момент;
- II. Перевірка домашнього завдання;
- III. Актуалізація опорних знань;
- IV. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності
- V. Вивчення нового матеріалу
- VI. Закріплення вивченого матеріалу
- VII. Домашнє завдання
- VIII. Підсумок уроку

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

- *Привітання*

Добрий день, дорогі старшокласники.

II. Перевірка домашнього завдання

Давайте перевіримо домашнє завдання. Вам необхідно було знайти цікаву інформацію про українських мовознавців та їх внесок у розвиток української мови.

Орієнтовні повідомлення учнів:

Учень 1: Олександр Потебня – автор численних наукових праць із мовознавства, граматики, літературознавства, етнології та теорії словесності, основоположник психологічного напрямку в слов'янській філології. Потебня систематизував унікальні ознаки української мови, що вирізняють її з-поміж інших слов'янських мов. На думку вченого, мова є неповторною для кожної нації можливістю мислення та самого життя: *«Не лише найкраща, а і певна, єдина прикмета, за якою ми впізнаємо народ, і разом з тим єдина, незамінна нічим та неодмінна умова існування народу, є єдність мови»*. Потебня вивів концепцію про три аспекти слова: форму, значення і внутрішню форму.

Учень 2: Павло Житецький був одним із основоположників українського мовознавства. Він глибоко вивчав історію української мови, літератури та фольклору, зокрема, досліджував Пересопницьке Євангеліє, у тексті якого виявив чимало рис живої української мови. Житецький також активно працював над упорядкуванням норм українського правопису. Серед праць вченого: «Нарис звукової історії малоруського наріччя» (1876), «Опис Пересопницького рукопису XVI ст.» (1876), «Нарис літературної історії малоруського наріччя в XVII ст.» (1889), «Нарис історії української мови в 17 в» (1914) та багато інших.

Учень 3: Борис Грінченко – безумовно видатна особистість в історії України, автор першого словника української мови, що ми його сьогодні зємо «Словником Грінченка», письменник, перекладач, публіцист та громадський діяч. Автор низки наукових та публіцистичних праць, а також шкільних підручників з української мови та літератури. Був одним із організаторів Всеукраїнського товариства «Просвіта», а також співзасновником Української Радикальної Партії (1904), що виступала за автономію України. Серед праць Грінченка: «Словник української мови» (1907–1909), «Яка тепер народна школа

в Україні» (1896), «Народні вчителі і українська школа» (1906), підручники «Українська граматика» та «Рідне слово».

III. Актуалізація опорних знань

Вправа «Продовж речення»

1. Наука, яка вивчає лексичний склад мови називається...(Лексикологія)
2. Одиниця мови, яка служить для найменування предметів, дій і процесів, властивостей ...(термін)
3. Найбільш чутливою до змін у суспільстві є ...(мова)
4. Головна функція мови...(комунікативна)
5. Усі слова в мові за походженням поділяються на ...(власне українські та запозичені)
6. Наука, яка вивчає функціональні стилі мовлення...(стилістика)
7. Словник, у якому подаються лексичні значення слів...(термінологічний)
8. За ступенем уживаності лексика поділяється ...(активна і пасивна)
9. Слова з прямо протилежним значенням називаються...(антоніми)
10. Слова, які мають близьке або тотожне значення, але відрізняються звучанням, називаються...(синоніми)
11. Слова однакові за своїм звуковим складом, але різні за значенням, називаються...(омоніми)
12. До застарілої лексики належать...(архаїзми, історизми)

IV. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя

Тема нашого уроку: «Терміни і професіоналізми. Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни». На сьогоднішньому уроці ми узагальнимо та систематизуємо знання про слово як предмет вивчення лексикології; виявимо спільні та відмінні риси понять «терміни» та «професіоналізми»; розвинемо вміння доцільно вживати у власному усному та писемному мовленні терміни та професіоналізми; сформуємо вміння працювати зі словником та в мережі Інтернет.

Василь Сухомлинський казав, що «Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її».

Бесіда

1. Як ви розумієте вислів Василя Сухомлинського? (Я вважаю, за допомогою слова можна людину і образити, і розвеселити. Все залежить від того, настільки ми вміємо володіти словом).

2. Яке значення слово має у вашому житті? (У моєму житті слово має вагоме значення, адже саме воно допомагає висловлювати свої емоції, почуття, думки. Сьогодні слово – це зброя, це шит, на якому звучить історія українського народу).

3. Як ви думаєте, яка роль термінів та професіоналізмів в освіті? (Я думаю, що завдяки термінам ми можемо стисліше викласти необхідну наукову інформацію, а професіоналізми сприяють спрощенню наукового мовлення).

V. Вивчення нового матеріалу

Слово вчителя

Лексикологія досліджує словниковий склад мови, враховуючи різні аспекти: 1. *походження* (слово утворилося на рідному ґрунті чи запозичене з іншої мови); 2. *історичний вплив на формування лексичного складу* (слово застаріле чи сучасне); 3. *вживання* (слова активного чи пасивного вжитку); 4. *семантику* (слова багатозначні чи однозначні; синоніми, антоніми, омоніми, пароніми); 5. *соціальний і територіальний вплив на розвиток словникового складу* (загальноновживані слова, професійна лексика, терміни, діалектизми).

У словниковому складі української літературної мови особливе місце посідає спеціальна лексика – *терміни і професійні слова*.

Терміни – це слова, що вживаються для точного визначення певного поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Наприклад: *ненормований робочий день, поставка продукції, температура, реалізація хлібобулочної продукції*.

Терміни у межах однієї галузі знань мають одне значення. Наприклад, слово *корінь* багатозначне, але в мовознавстві під ним розуміють лише морфему, а в ботаніці – тільки орган рослини.

Стилістичні особливості термінологічної лексики

Терміни застосовуються в таких стилях:

- 1) офіційно-діловому;
- 2) науковому;
- 3) публіцистичному.

Професійними називаються такі слова та словосполучення, які властиві мовленню певної професійної групи людей. Наприклад, фахівці комп'ютерної справи користуються такою професійною лексикою: *комп*, *вінч*, *собака*, *аська*.

Професіоналізми найчастіше виникають тоді, коли певна галузь не має сформованої термінології, як розмовні неофіційні заміники наявних у цій галузі термінів.

Відмінність професійної лексики від термінології :

- 1) професійна лексика виникає стихійно на власній мовній основі, на відміну від термінів, які створюються свідомо;
- 2) професіоналізми не мають назв для широких категорій, кожна назва за походженням і структурою ізольована від іншої;
- 3) у професійній лексиці можуть бути слова загальноживані, використані у специфічному значенні: *вікно* – незаповнений час між заняттями;

4) професійну лексику в більшості випадків використовують в усному мовленні, у писемному мовленні застосовують у спеціальних виданнях, які розраховані на фахівців (використовують із певним застереженням).

Сукупність усіх слів даної мови становить словниковий або лексичний склад мови. Це складна, але упорядкована система лексичних одиниць мови, що розглядаються у їх взаємодії.

Лексикологія (від грецьк. – «слово») – це наука, що вивчає словниковий склад мови.

Лексичне значення слова – це його реальний зміст, тобто те, що називає слово. Наприклад, слово «метелик» означає комаху з двома парами крил, переважно яскравого кольору, покритих пилком. Отже, слово «метелик» називає комаху особливого роду. Це і є реальний зміст цього конкретного слова.

Уся лексика певної мови групується, систематизується. Це вивчає такий розділ мовознавства, як **лексикографія** (від гр. *lexikos* – словесний, словниковий і *grapho*-пишу). **Основне завдання лексикографії** – укладання словників. Словники відображають культуру мови народу і сприяють її унормованості.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

Вправа 600 (із підручника)

Поясніть значення термінів (за потреби скористайтесь мережею Інтернет).

Кодекс (правила, які офіційно затверджені), контракт (угода), ліцензія (дозвіл), масштаб (відношення розмірів об'єкта), мігрувати (переміщуватися), скуповувати(купувати багато чого-небудь, у багатьох місцях), оазис (родюче місце в пустелі), натуралізм (система уявлень про світ, згідно з якою природа є єдиним універсальним принципом пояснення всього суцього), нафталін (речовина, яка допомагає боротися із комірними кліщами), негоціант (особа, що займається оптовою торгівлею), родео (верхова їзда на биках), ритор (людина, яка публічно виголошує промову), флора (рослинний світ), фонема (найменша неподільна звукова одиниця), футурологія (галузь знань, що досліджує і конструює майбутнє), хайвей (автомагістраль), ямб(двоскладова стопа із наголосом на другому складі), слово (лексична одиниця), омоформа (омонімічна

форма слова), особистісно орієнтований підхід (підхід, який спрямований на розвиток учня, який має особливі освітні потреби).

Вправа 601 (з підручника).

Випишіть із поданих слів терміни, поясніть їхнє значення.

Демократія, циркуль, апеляція, зоря, сузір'я, окомір, наука, розвиток, норма, слово, гривня, рік, стаття, розкіш, олія, плацдарм, площа, майдан, клітка, клітина, шарф, шлейф, квітка, суцвіття, крапля, бігун, запобіжник, сон, соло, син, коло, квадрат, справа, честь, синтаксис, алофон, мовознавство.

Вправа 1

До іншомовних слів доберіть власне українські синоніми:

Процент – (відсоток),

фон – (тло) ,

аплодисменти – (оплески),

аграрний – (земельний),

дискусія – (суперечка),

експлуатація – (використання),

індустрія – (промисловість),

аероплан – (літак),

паралельний – (рівнобіжний).

Вправа 2

Прочитайте терміни. Визначте, які з них загальноживані, а які вузькоспеціальні? Якими з поданих термінів користуєтеся ви під час навчання? Значення незрозумілих вам термінів з'ясуйте за тлумачним словником або в Інтернеті за допомогою посилання Вікіпедія.

Середньовіччя (загальноживаний), важкі метали (вузькоспеціальний), синтаксис (вузькоспеціальний), аксіома (вузькоспеціальний), ресурсозабезпеченість (загальноживаний), косинус (вузькоспеціальний), напівшпагат (вузькоспеціальний), формула (загальноживаний), похідна функція (вузькоспеціальний), епітет (вузькоспеціальний), гіпотеза (вузькоспеціальний), цитоплазма (вузькоспеціальний), реактивний рух

(вузькоспеціальний), опорний стрибок (вузькоспеціальний), півострів (вузькоспеціальний).

3. Робота в групах

Випишіть із запропонованих текстів по 6-7 терміни. На основі виписаних слів виконайте завдання: складіть список термінів в алфавітному порядку. Зазначте галузь їхнього використання.

Текст для 1 групи

Носії інформації

Під час роботи комп'ютера всі пристрої, хоча б тимчасово, бувають носіями інформації. Однак, як правило, цей термін використовується у разі тривалого зберігання даних.

Інформація може зберігатися на різних матеріальних носіях, які забезпечують її запис, зберігання та відтворення. Розрізняють магнітні, оптичні, перфоровані, паперові та екранні носії. До магнітних носіїв належать магнітні стрічки і диски, до оптичних – лазерні компакт-диски, до перфорованих – перфокарти і перфострічки, до паперових – папір друкарських пристроїв, до екранних – екрани дисплеїв.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Інформація – загальноживаний термін;
2. Магнітний носій – інформатика;
3. Матеріальні носії – інформатика;
4. Носій інформації – інформатика;
5. Оптичний носій – інформатика;
6. Паперовий носій – інформатика;
7. Перфорований носій – інформатика.

Текст для 2 групи

Шоколад

Шоколад – кондитерський виріб, що складається з шоколадної маси, начинки або без неї, сформований у вигляді плиток, батонів або фігур різних обрисів. Шоколадну масу готують із какао тертого, цукрової пудри, какао-масла з додаванням ароматизаторів. Багато видів шоколадної маси включають інші

речовини, що поліпшують органолептичні властивості, склад і харчову цінність шоколаду: горіхи смажені терті і подрібнені, молоко і вершки сухі, молоко згущене, ізюм, фосфатиди, глюкозу, вафлі подрібнені, коньяк, лікер тощо.

Приготування шоколадних мас починається зі змішування тонко подрібнених напівфабрикатів: нагрітого до температури 55-60 °С какао тертого і цукрової пудри, потім до них додають близько половини передбаченого рецептурою какао-масло.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Ароматизатор – кондитерська промисловість;
2. Органолептичні властивості – кондитерська промисловість;
3. Рецептура – кондитерська промисловість;
4. Склад – загальноживаний термін;
5. Фосфатиди – кондитерська промисловість;
6. Харчову цінність – кондитерська промисловість;
7. Шоколадна маса – кондитерська промисловість.

Текст для 3 групи

Перша допомога при кровотечах

При ушкодженні судин легенів або грудної стінки та кровотечі у плевральну порожнину розвивається гемоторакс. При незначній крововтраті (до 300 мл) симптоми можуть бути стертими. При значній внутрішньо плевральній кровотечі постраждалий скаржитися на загальну слабкість, задишку, біль і відчуття тяжкості в грудній клітці з боку ураження. Спостерігається блідість шкіри, пришвидшений слабкий пульс, знижений артеріальний тиск, часте поверхове дихання.

При кожному виді кровотечі той, хто надає допомогу, повинен діяти швидко і обережно. Його завдання полягає в тому, щоб найшвидше та найпростіше зупинити кровотечу без зайвого турбування потерпілого.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Артеріальний тиск – медицина;
2. Гемоторакс – медицина;
3. Грудна стінка – медицина;

4. Кровотеча – медицина;
5. Плевральна порожнина – медицина;
6. Симптоми – медицина;
7. Судини – медицина;

Вправа 4

Відредагуйте подані речення

1. Представники підприємств заключили договір про співробітництво. 2. В цьому випадку ви маєте рацію. 3. На зборах акціонерів було підведено підсумки за пророблений рік. 4. Просимо взяти наші рекомендації до уваги. 5. Державний пакет акцій приватного акціонерного товариства «Полтавасадвинмаркет» знаходиться на вулиці І.Франка, 62 а. 6. Уряд має вжити заходів для підвищення рівня безпеки на дорогах. 7. У засіданні приймали участь представники міської ради. 8. Довідку ми видамо вам у слідуючий раз. 9. З оголошення: «Розмовляйте у нашій установі лише на українській мові». 10. Згідно діючого законодавства України виплата повинна була бути здійснена до 06.03.2019р. 11. Ви можете перевести гроші через Інтернет-банк Приват 24, додатки Privat24, SMS-банкінг, термінали самообслуговування, банкомати, у відділеннях, зателефонувавши на номер 3700. 13.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Представники підприємств підписали договір про співробітництво. 2. В цьому випадку ви маєте рацію. 3. На зборах акціонерів було підбито підсумки за пророблений рік. 4. Просимо взяти наші рекомендації до уваги. 5. Державний пакет акцій приватного акціонерного товариства «Полтавасадвинмаркет» розташований на вулиці І.Франка, 62 а. 6. Уряд має вжити заходів для підвищення рівня безпеки на дорогах. 7. У засіданні брали участь представники міської ради. 8. Довідку ми видамо вам наступного разу. 9. З оголошення: «Розмовляйте у нашій установі лише українською мовою». 10. Згідно чинного законодавства України виплата повинна була бути здійснена до 06.03.2019р. 11. Ви можете переказати гроші через Інтернет-банк Приват 24, додатки Privat24, SMS-банкінг, термінали самообслуговування, банкомати, у відділеннях, зателефонувавши на номер 3700. 13.

5. Робота в групах

Запишіть по 10 професіоналізмів, уживаних у мовленні:

1. Продавця;
2. Лікаря;
3. Пілота.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Продавця (накрутка, готівка, проплата, опт, партія, поставка, пересортиця, міжсезонки, продажник, лінійка);
2. Лікаря(діагноз, ін'єкція, ампутація, резекція, пункція, ургентний пацієнт, сестринська, ремісія, гіпертензія);
3. Пілота(чек-лист, крен, тяга, закрилки, фюзеляж, глісада, мах, борт, авіагоризонт, ВПС).

VII. Домашнє завдання

Завдання на вибір:

1. Напишіть есе на тему: «Мої роздуми про здобуття майбутньої професії»;
2. Укладіть власний словник термінів певної галузі (20 термінів).

VIII. Підсумок уроку

Метод «Мікрофон»

1. Чи в кожній професії, на вашу думку, можна досягти високих результатів? (На мою думку, людина, яка постійно розвивається та прагне до вдосконалення може досягти високих результатів у будь-якій професії).
2. Яка праця буде успішною? (Я думаю, що та праця є успішною, яка приносить користь та задоволення не лише одній людині, а певному соціуму).
3. Які професії вам подобаються та чому?(Мені подобається професія вчителя, адже завдяки їй можна цікаво та з користю провести час, передати знання та вміння молодшому поколінню).

